

МАМЧИЧ О. Б.,
ШКОЛЯК Н. О.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ
ВИКОВАТЕЛІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ
ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ
У ПРОЦЕСІ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв

Кафедра мов і методики їх викладання

**«Підготовка майбутніх вихователів
до використання поетичних творів
у процесі мовленнєвої діяльності
дітей дошкільного віку»**

Навчально-методичний посібник
для студентів спеціальності «Дошкільна освіта»,
викладачів закладів вищої освіти, вихователів
дітей дошкільного віку та батьків

Чернігів 2019

Рецензенти:

Кочель В. М. – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри дошкільної та початкової освіти Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

Люта А. М. – директор закладу дошкільної освіти № 59 «Білочка» м. Чернігова

Мамчич О. Б., Ніколайчук Н.О.

«Підготовка майбутніх вихователів до використання поетичних творів у процесі мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку»: навчально-методичний посібник для студентів спеціальності «Дошкільна освіта», викладачів закладів вищої освіти, вихователів дітей дошкільного віку та батьків. – Чернігів: ТОВ «Чернігівська картонажно-поліграфічна фабрика», 2019 – 130 с.

У навчально-методичному посібнику представлено системне узагальнення матеріалів щодо проблеми використання поетичних творів у процесі мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку. Проаналізовано науково-педагогічна література з означеної проблеми, подано методичні рекомендації, розробки та цікавий додатковий матеріал щодо використання поетичних творів у процесі мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку.

Навчально-методичний посібник адресований студентам спеціальності «Дошкільна освіта», викладачам закладів вищої освіти, вихователям дітей дошкільного віку та батькам.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	7
1.1. Аналіз науково-педагогічної літератури щодо проблеми підготовки майбутніх вихователів до мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку.....	7
1.2. Підготовка майбутніх вихователів до використання поетичних творів у процесі мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку.....	15
1.3. Індивідуальні навчально-дослідні завдання щодо мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку.....	22
РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	28
2.1. Основні напрямки розвитку мовлення дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти.....	28
2.2. Вікові особливості та статеві характеристики мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку.....	33
2.3. Виховання звукової культури мовлення та особливості словникової роботи з дітьми дошкільного віку..	43
2.4. Особливості засвоєння граматичної будови мови дітьми раннього та дошкільного віку.....	52
РОЗДІЛ III. ВИКОРИСТАННЯ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ У МОВЛЕННЄВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ В УМОВАХ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	62
3.1. Специфіка занять з мовленнєвого розвитку діте дошкільного віку в закладах дошкільної освіти.....	62

3.2. Структура і методика проведення занять мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку.....	69
3.3. Закріплення мовленнєвих навичок у повсякденному житті.....	78
РОЗДІЛ IV. МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	
4.1. Конспекти занять.....	80
4.2. Українські колядки та вечорниці.....	96
4.3. Народні хороводні ігри	104
Тезаурус (глумачний словник).....	107
Список використаних джерел.....	116
Додатки.....	123

ВСТУП

Сьогодні існує відчутна тенденція до скорочення годин аудиторних занять з усіх дисциплін у закладах вищої освіти (далі ЗВО). Однак, загальна кількість годин, зазвичай, залишається постійною за рахунок тих, що відводяться навчальними планами на самостійне опрацювання матеріалу. При цьому вкрай важливо, щоб систематизовані знання не залишилися поза увагою студента, так і не збагативши його фахову підготовку. Саме тому сьогодні існує необхідність створення додаткових навчально-методичних посібників, які б стали орієнтирами для студентів в інтелектуально-творчому пошуку, допомогли як найповніше засвоїти необхідні знання у процесі самостійного опрацювання теоретичного матеріалу.

Інша тенденція сучасного освітнього процесу – інтеграція, яка передбачає системний виклад знань у нових органічних взаємозв'язках, ліквідує незнання тих прогалів, які мали місце при диференційованих знаннях, орієнтує на формування у студентів якісно нових уявлень на стику традиційних знань з окремих дисциплін.

Зокрема, ведучи мову про дитину дошкільного віку і книгу в її житті, як непересічну цінність, ми зазираємо наперед у можливе майбутнє дитини, орієнтуючись на проблеми сьогодення. А сьогодні існують деякі суперечності між необхідністю виховання інтересу до художньої літератури як духовної потреби особистості, і наявною кризою щодо читання художньої літератури сучасною молоддю на всіх етапах її розвитку.

Потреба в живому спілкуванні, активному відпочинку, читанні класичної літератури зникає, адже на зміну приходять віртуальні Інтернет-мережі, які пропонують

... спілкування, не виходячи із дому. Так виникають ризики втрати духовно-творчої, культурно-генеруючої здатності молодого покоління. Тому дорослі мають оволодіти всім виховним інструментарієм протидії надмірному потенційному зануренню дітей у віртуальний світ.

Одним із таких інструментів протидії є використання поетичних творів у процесі мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку, якими потрібно зацікавити дитину ще в ранньому дошкільному віці, адже після 6 років це буде зробити набагато складніше. Втім, насамперед саме дорослі мають знати дитячу літературу, щоб вчасно спрямувати її на виховання дітей.

У зв'язку з цим, актуалізується питання розробки навчально-методичного посібника «Підготовка майбутніх вихователів до використання поетичних творів у процесі мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку». Метою якого є не лише збагачення знань студентів, вихователів, батьків про найкращі зразки світової літератури для дітей, розкриття її потенційних пізнавальних і виховних можливостей, а й способи залучення дошкільнят у коло художньої літератури, оволодіння інструментарієм щодо застосування цього потужного освітнього засобу, наявність якого у житті дитини сьогодні важливіша, ніж будь-коли.

Означений навчально-методичний посібник, складається зі вступу, чотирьох розділів, індивідуальних науково-дослідних завдань для самоудосконалення майбутніх вихователів дітей дошкільного віку щодо використання поетичних творів у процесі мовленнєвої діяльності дошкільників, списку використаної літератури та додатків.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Аналіз науково-педагогічної літератури щодо проблеми підготовки майбутніх вихователів до мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку

На сучасному етапі реформування системи національної освіти в Україні пріоритетним завданням є підвищення професійної підготовки майбутніх педагогів, зокрема й фахівців дошкільного профілю. Рівень їхньої готовності до педагогічної діяльності позначається на успішності процесу виховання дітей дошкільного віку на засадах загальнонаціональних цінностей, у якому вагоме значення має художньо-мовленнєва діяльність.

Цілеспрямована поведінка сучасного студента – майбутнього вихователя дітей дошкільного віку – спонукається великою сукупністю інтересів: матеріально-житлові зручності, гастрономічні вироби, одяг тощо; духовно-пізнавальні інтереси, інтереси щодо літератури, мистецтва; соціально-суспільні інтереси – до громадської, організаційної роботи тощо. Інтереси розглядаються як форма прояву пізнавальної потреби, що забезпечує потреби особистості в усвідомленні цілей діяльності й цим сприяє орієнтації, ознайомленню з новими фактами, більш повному та глибокому відображенню дійсності.

Сучасні вимоги до змісту вищої освіти, спонукають до ґрунтовнішого вивчення питання підготовки майбутніх вихователів дітей дошкільного віку. Закони України («Про освіту», «Про вищу освіту») декларують вимоги до професійної підготовки сучасного фахівця та його

компетентності. У Галузевому стандарті вищої освіти України поняття «компетентність» трактується як опис набутої у процесі навчання інтегрованої здатності студента, що складається із знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватись на практиці.

Нові стандарти вищої освіти (2016 р.) є наступним поколінням стандартів і замінюють собою Галузеві стандарти вищої освіти (ГСВО), які розроблялись у 2002-2014 рр. відповідно до законодавства. Вони базуються на компетентісному підході і поділяють філософію визначення вимог до фахівця.

Проблему підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до мовленнєвого розвитку дітей позиціоновано в роботах О. Аматыєвої, М. Батьо, А. Богущ, О. Дронової, Н. Гавриш, Н. Карпінської, Т. Котик, І. Луценко, Ю. Руденко та ін.), тоді як питання їхньої підготовки до використання поетичних творів у процесі художньо-мовленнєвої діяльності дітей лише опосередковано висвітлено в публікаціях І. Луценко, Н. Маліновської, О. Падалки, І. Попової, О. Яковенко й ін.

Питання професійної підготовки майбутніх вихователів до педагогічної діяльності розглядали вітчизняні (Л. Артемова, А. Богущ, Г. Беленька, С. Будак, Н. Голота, Н. Ємельянова, Т. Жаровцева, Л. Загородня, В. Кузь, О. Кучерявий, Т. Котик, Н. Левінець, Н. Лисенко, І. Мордоус, В. Нестеренко, Л. Плетеницька, Т. Степанова).

Концептуальні засади індивідуалізації та диференціації професійної підготовленості досліджували (А. Алексюк, І. Бех, І. Білодід, В. Бенера, О. Заболотська, Е. Карпова); теоретичні положення підготовки майбутнього вихователя до професійної діяльності (Г. Беленька, Л. Зданевич, Г. Кавиліна, В. Нестеренко); основні положення теорії особистості, діяльності і спілкування (І. Бех, А. Богущ, Л. Виготський, В. Кан-Калик, О. Леонт'єв); теоретичні засади лінгводидактики та розвитку художнього мовлення

дитини дошкільного віку (А. Богущ, Н. Ветлугіна, Н. Гавриш, Т. Котик, Н. Карпінська, І. Луценко, О. Падалка, О. Ушакова.

Враховуючи особливості поетичної творчості, необхідності підготовки майбутнього вихователя до ХМД, що її вклучає, набуває значення у монографічних дослідженнях І. Зязюна, Е. Карпової, В. Нестеренко.

У праці І. Зязюна «Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи» (2000) зазначено, що інтелектуальний та творчий розвиток особистості майбутнього педагога впродовж життя дасть змогу йому бути конкурентоспроможним на ринку праці.

У монографії Ю. Пелеха «Ціннісно-смысловий концепт професійної підготовки майбутнього педагога» (2009) наголошено, що особистісні цінності становлять основу професійного становлення майбутнього фахівця. Зазначені наукові підходи які лягли в основу теоретичного обґрунтування підготовки майбутніх вихователів до використання ПТ у процесі ХМД.

У дослідженні «Розвиток образного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами поетичного гумору» А. Богущ та І. Попова наголошують на тому, що інформація, закладена у поетичних рядках, має формувати у свідомості маленької дитини яскраві, зримі, конкретні образи, тобто незмінною умовою відбору ПТ є зображувальність і виразність художнього образу, оскільки в основі словесного відтворення лежить не тільки відображення образів і ситуацій, але й вираз почуттів дошкільника.

А. Богущ, І. Попова, Н. Гавриш звертають увагу на використанні жартівливих текстів, що сприяє створенню доброзичливої, невимушеної атмосфери, підтримці доброго настрою дітей, заохоченню до активної розмови. На нашу думку, актуальними для дослідження є думки науковців стосовно того, що «український поетичний фольклор завдяки своєму надзвичайному багатству, яскравості, колоритності

мови здійснює значний виховний вплив на дітей, збагачує їхній лексичний запас образними виразами та сприяє розвитку образного мовлення.

Зауважимо, що у зазначеній монографічній праці розкрито особливості ПТ та сприймання їх дітьми, але не здійснені спроби трактування терміну «поетичний твір»; описано методику розвитку образного мовлення дітей дошкільного віку в ХМД засобами поетичних гумористичних творів, схарактеризовано зміст роботи з розвитку образного мовлення старших дошкільників засобами віршів гумористичного спрямування (описано конспекти різних видів і типів занять, ігрові вправи та сценарії свят) тощо.

Аналіз праць Г. Беленької та Н. Богданець-Білоskalенко допомогло уточнити питання щодо організації ХМД дітей на засадах компетентнісного підходу, що відповідає сучасним запитам суспільства. Особлива увага у розділі «Формування художньо-мовленнєвої компетенції дітей дошкільного віку» приділена вивченню студентами спеціальності «Дошкільна освіта» дисципліни «Дитяча література». Проте у монографічному дослідженні не актуалізовано роль ПТ у професійній діяльності майбутнього вихователя, лише опосередковано представлено окремі форми роботи з творами дитячої літератури, зокрема малі фольклорні жанри.

У монографії Н. Гавриш «Розвиток мовленнєвотворчої діяльності в дошкільному дитинстві» (2001) представлено концептуально-методичний підхід до розв'язання проблеми розвитку мовленнєвотворчої діяльності дітей в ЗДО, схарактеризовано модель стимулювання та розвитку такої діяльності. Дослідницею уточнено та структуровано зміст понять «словесна творчість» та «художньо-мовленнєва діяльність», систематизовано й узагальнено інформацію щодо типології мовленнєвотворчої діяльності дітей дошкільного віку в ситуаціях спеціального навчання та ініціативної творчості.

На нашу думку, ґрунтовно презентувала особливості становлення майбутнього вихователя в освітньому процесі ЗВО – Г. Беленька в монографії «Вихователь дітей дошкільного віку: становлення фахівця в умовах навчання» (2006). Одним із засобів виховання, навчання та розвитку дітей дошкільного віку авторка визначила художнє слово. Разом із тим, питання використання ПТ у процесі ХМД не досліджувалися.

Для предметного поля дослідження науковий інтерес становить монографія А. Богуш і Н. Маліновської «Лінгводидактична спадщина Софії Русової в сучасному дошкільному закладі» (2006), у якій розглянуто особливості підготовки майбутнього вихователя до творчого використання лінгводидактичної спадщини Софії Русової у практиці сучасного ЗДО. Актуалізовано необхідність упровадження лінгвістичної спадщини С. Русової, зокрема стосовно заучування і обігрування малих фольклорних жанрів у ЗДО.

У монографії А. Богуш, Л. Березовської «Творче самовираження дошкільників у художньо-мовленнєвій діяльності» (2008) обґрунтовано поняття «творче мовленнєве самовираження дошкільників», сутність якого полягає у вмінні дошкільника розкрити своє «Я». Наголошено, що зростаюча особистість дошкільника прагне до самовираження і художньо-мовленнєва діяльність може виступати засобом та умовою розвитку творчого самовираження кожної дитини, враховуючи її індивідуальні та психологічні особливості. Це дає підставу зазначити, що за досліджених науковцями умов особливого значення набуває проблема оптимізації індивідуально-творчого потенціалу особистості дитини для раннього онтогенезу, зокрема, у різних видах ХМД засобами ПТ.

Цінним на наш погляд, у справі розвитку та дослідження ХМД є підручник А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик «Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у

дошкільних навчальних закладах», в якому відповідно до програми курсу висвітлено зміст, завдання і методику організації ХМД дітей дошкільного віку; розкрито види ХМД: театралізовану, образотворчо-мовленнєву, музично-мовленнєву, подано методику спільної роботи ЗДО і сім'ї з ХМД. У контексті зазначеного, підкреслимо, що в підручнику представлено методику роботи з ПТ в ЗДО.

З урахуванням наукових досліджень, викладених в працях, присвячених професійній підготовці майбутніх вихователів (В. Бенера, Г. Беленька, А. Богуш, Н. Гавриш, Е. Карпова, І. Луценко, Н. Маліновська, О. Падалка та ін.) лінгвокультурологічним аспектам підготовки педагога (Н. Голота, І. Дроздова, М. Кабиш та ін.); формування мовленнєвої культури майбутніх педагогів (Н. Голуб, Л. Дерев'янка, А. Овчиннікова тощо); розвитку в майбутніх фахівців дошкільної освіти засобів виразності (Т. Маркотенко, Ю. Руденко, В. Тарасова та ін.), розвитку інтегральних властивостей особистості майбутнього вихователя (ініціативність, пізнавальна самостійність, емоційність, креативність, ціннісне самовираження) (В. Бенера, Н. Гавриш, Т. Маркотенко, І. Онищук, Н. Сиротич та ін.), обґрунтовано одне з ключових положень дослідження щодо взаємозв'язку та взаємозалежності компетентнісного розвитку дитини та педагога, на якому ґрунтуються концептуальні засади підготовки майбутнього вихователя ЗДО до використання ПТ у процесі ХМД та ПМД як складової ХМД дітей.

Аналіз періодичних видань: «Палітра педагога» (1990-2017), «Дошкільне виховання» (2007-2018), «Дитячий садок» (2008-2017), «Розкажіть онуку» (2008-2017), «Вихователю-методист дошкільного закладу» (2011-2018), «Методична скарбничка вихователя» (2018), «Джміль» (2009-2017), «Дошкільня» (2015), «Бібліотечка вихователя дитячого садка» (2008-2017), «Всесвіт дошкільня» (2015) дозволяє відзначити, що домінуюча кількість публікацій у фаховій періодиці за

останні десятиліття представлена практикуючими вихователями, дефектологами тощо.

Проаналізовано базові документи: Базовий компонент дошкільної освіти (2012 р.), діючі програми в ЗДО, що вимагають удосконалення змісту, методів та форм роботи з розвитку художньо-мовленнєвих компетенцій дітей дошкільного віку (когнітивно-мовленнєвої, виразно-емоційної, поетично-емоційної, оцінно-етичної та театральної-ігрової). Державна програма розвитку дітей старшого дошкільного віку акцентує на необхідності сформованості в майбутніх вихователів рівнів підготовленості до інтегрованої організації ПМД як складової ХМД дітей через образотворчу, музичну та театралізовану діяльність, уміння виявляти прояви літературних здібностей та нахилів, здійснювати керівництво розвитком художніх здібностей у старших дошкільників тощо.

Методика ознайомлення дітей дошкільного віку з художньою літературою побудована з урахуванням основних завдань програми для ЗДО «Мовленнєвий компонент дошкільної освіти» (А. Богуш). У програмі подано головні функції художньої літератури як мистецтва слова, розкрито принципи добору художніх творів для дітей та ознайомлення з художніми творами; подано змістову характеристику ХМД дошкільнят, визначено конкретні завдання формування ХМК для кожної вікової групи. Ключовими напрямками в організації ХМД дошкільників є такі: розвиток художньо-естетичного сприймання і словесної творчості; розвиток мовлення, виховання культури мовлення; літературознавча підготовка; збагачення емоційно-чуттєвого і когнітивного досвіду.

Визначено, що арсенал ПТ активно використовують практичні працівники дошкільної галузі в інтегрованому навчанні та розвитку дітей дошкільного віку: як засіб, як метод і як прийом роботи. Вихователі дітей дошкільного віку

презентують зразки конспектів занять, театралізованих вистав, літературних ранків, музично-ритмічних та рухливих вправ із використанням поетичного слова у ЗДО.

Для прикладу: Н. Жук «Віршовані форми на заняттях із англійської мови: авторські та літературні тексти віршів, римок, лічилок» (2014), (Ю. Журлакова «Фестиваль дитячої поезії – свято творчості» (2012), І. Комарніцька «Мнемотехніка: розучуємо скоромовки з радістю. Індивідуальна робота з дітьми на етапі автоматизації та диференціації звуків» (2016), В. Правотворова «Наголошуємо слова правильно. Віршики для запам'ятовування наголосів» (2018), Т. Сепік «Кошеня: фрагмент заняття з розучування вірша з використанням схем-моделей (старша група)», Г. Сундук «Волю віршам! або Розвиваємо мовлення дітей за допомогою верлібрів: «Зігриваємо засніжені душі» конспект бінарного заняття для дітей старшої групи з розвитку емоційно-вольової сфери, художньо-мовленнєвих і творчих здібностей (за верлібрами Катерини Єгорушкіної «Янголи» та Валентини Запорожець «Зимове сонечко») (2017), Я. Яковенко «Веселий обід: Забавлянки з рухами для молодших дошкільнят» (2010) та ін. Виявлено лише часткове представлення статей з методики використання ПТ у процесі організації та керівництва ХМД у сучасному ЗДО. Сучасні приклади роботи з віршами подає Н. Гавриш у статті «Вчимося складати вірші», пропонує алгоритм складання вірша тощо.

Проведений аналіз засвідчує, що підготовка майбутніх вихователів зорієнтована передусім на підготовку студентів до формування у дітей певної сукупності знань, умінь, навичок, розвитку навчальної діяльності, яка не є типовою для дитини дошкільного віку, не задовольняє її актуальних потреб.

1.2. Підготовка майбутніх вихователів до використання поетичних творів у процесі мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку

Професійна підготовка вихователів закладів дошкільної освіти передбачає формування глибоких людинознавчих знань, художньо-мовленнєвих компетенцій і комунікативних умінь у сфері людських стосунків. Підготовку майбутніх вихователів дітей дошкільного віку розглянуто в контексті загальної професійної педагогічної підготовки. Тому подальше наше дослідження було спрямовано на уточнення сутності й структури феномену «підготовка» майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до використання поетичних творів у процесі художньо-мовленнєвої діяльності дітей на основі дуального представлення змісту таких понять, як: «підготовка» і «підготовленість»; «художньо-мовленнєва діяльність», «поетичний твір».

Сутність дефініції «підготовка» убачаємо в порівняно стійкому напрямі розвитку певного явища, процесу чи ідеї. Термін «підготувати» (підготовляти, підготовлювати, підготовити) тлумачиться, як:

- 1) забезпечувати здійснення, проведення, існування чогось, завчасно роблячи, готуючи для цього все необхідне;
- 2) давати необхідний запас знань, передавати навички, досвід і т. ін. у процесі навчання, практичної діяльності;
- 3) передбачаючи, відчуваючи що-небудь, повідомити когось, навчити чогось заздалегідь, завчасно.

З погляду авторів «Тлумачного словника української мови», «підготовка» це:

- 1) дія за значенням підготовити;
- 2) запас знань, навичок, досвід і т. ін., набутий у процесі навчання, практичної діяльності. У довідковій літературі «підготовленість» визначається як «комплекс набутих знань, навичок, умінь, якостей, які дозволяють успішно виконувати певну діяльність».

У «Педагогічному словнику» термін «професійна підготовка» тлумачиться як сукупність спеціальних знань, умінь і навичок, якостей особистості, трудового досвіду й норм поведінки, що забезпечують можливість успішної праці за обраною професією. Професійно-педагогічна підготовка в словникових джерелах визначається як система організаційних і педагогічних заходів, що забезпечує формування в особистості професійної спрямованості, знань, умінь, навичок і професійної готовності.

Професійну підготовку Т. Танько характеризує як «систему організаційних та педагогічних заходів, які забезпечують формування в особистості професійної спрямованості, системи знань, навичок, умінь і професійної готовності, що, у свою чергу, визначається як суб'єктивний стан особистості, яка вважає себе здатною і підготовленою до виконання певної професійної діяльності та прагне її виконати».

За визначенням О. Абдуліної, професійна підготовка майбутнього педагога – це процес формування та збагачення настанов, знань і вмінь, що необхідні майбутньому фахівцю для адекватного виконання специфічних завдань навчально-виховного процесу.

І. Луценко розглядає підготовку майбутніх вихователів до організації комунікативно-мовленнєвої діяльності дітей старшого дошкільного віку як методологічно обґрунтований цілеспрямований процес, що відбувається в межах загальної професійно-педагогічної підготовки фахівців зі спеціальності «Дошкільна освіта» і відбиває її сутнісні характеристики. Професійне становлення майбутнього вихователя в процесі професійної підготовки у вищій школі, зокрема, для успішного використання ПТ під час організації та керівництва ХМД, передбачає не тільки оволодіння певною сукупністю знань, умінь, навичок, але і його особистісне культурологічне самовдосконалення, активну життєву позицію, ініціативність, комунікативність, пізнавальну

самостійність, емоційність, креативність, ціннісне самовираження, тактовність тощо.

Здійснений термінологічний аналіз та виявлення сутнісних характеристик понять «підготовка» та «підготовленість» свідчать про те, що питання підготовки майбутніх вихователів ЗДО до використання ПТ у процесі ХМД не був предметом наукового дослідження. На основі осмислених літературних джерел визначено поняття «підготовка» і «підготовленість» майбутніх вихователів ЗДО до використання ПТ у процесі ХМД. Підготовку майбутніх вихователів ЗДО до використання ПТ у процесі ХМД представлено як процес, спрямований на поступові, закономірні, динамічні зміни в її теоретичному визначенні, практичній реалізації, структурних і змістових трансформаціях, зумовлений реалізацією розробленої експериментальної методики з якісними перетвореннями на кожному з визначених етапів.

Для системного розуміння нашої проблематики, здійснено термінологічний аналіз і надано сутнісну характеристику дефініцій, дотичних до поняття «поетичний твір»: «вірш», «поезія», «поетична мова», «поетичне мовлення», «поетичне слово», «поетичний слух», «засоби виразності мовця», «поетичні засоби виразності» та встановлено співвідношення між ними.

Логіко-системний аналіз наукових джерел дозволяє зауважити, що визначення поняття «поетичний» у словниках окреслюється спорідненими характеристиками, зокрема, як: піднесений, ідеальний; прикрашений фантазією, що є витвором уяви; витончений, піднесений; той, що виражає або має творче обдарування; який свідчить про здібності, хист до поезії, має підвищену емоційність; чутливий, тонший, вразливий.

У словниках значення слова «поетичний» у доповнення до вищезазначених його характеристик застосовується до поезії, як пройнятий, просякнутий поезією.

У «Глумачному словнику української мови» категорійний аналіз поняття «вірш» тлумачиться як:

1) невеличкий поетичний твір, написаний ритмізованою мовою, найчастіше з римуванням рядків;

2) одиниця ритмізованої поетичної мови, що складається з певної кількості стоп, з чергуванням наголошених і ненаголошених складів; рядок у поетичному творі; відповідно, поняття «віршувати» характеризується як дія складати, писати вірші.

Здійснений словниковий аналіз дозволяє визначити вірш як форму виявлення поетичного твору, його різновид. Досліджено за допомогою текстологічного та словникового методів тотожність окремих поглядів у визначенні понять «поезія» та «вірш». Так, у словниках української мови термін «поезія» тлумачиться як: твори, написані віршами, ритмізованою мовою; протилежне проза; окремих твір, написаний ритмізованою мовою; пісня, вірш.

Проза – це мовлення, неорганізоване ритмічно, невіршоване; літературний твір, написаний невіршованою мовою. Для предметного поля дослідження логічним, на нашу думку, є визначення у протилежності жанрів поезія – проза (поетичний твір – прозовий твір). Прозовий твір визначається як твір або сукупність творів, написаних невіршованим мовленням, невіршованою мовою.

Системний аналіз дефініції «поезія» дозволяє визначити, що «поезія» (від грецьк. – творчість) визначається як художньо-образна словесна творчість; поетична творчість; літературний жанр; мистецтво слова, що використовує певні художні засоби, здебільшого віршовані.

Отже, термін «поезія» доповнюється смисловим забарвленням «художньо-образна словесна творчість» та «мистецтво слова» і виокремлюється як літературний жанр.

Так, О. Галич виокремлює поняття «фольклорна поезія». «Поезією в широкому розумінні називають усю словесно-художню творчість. Поезія – насамперед віршована форма

літератури. Фольклором називають особливий тип усної поетичної творчості, авторство якої визначається не індивідуально, а вбирає в себе поняття колективно-творчого підходу до розробки витворів мистецтва, автором яких вважається весь народ. Колективну форму творчості ще називають: народна словесність, усна поетична творчість, народна поезія».

Аналіз психолого-педагогічної та науково-методичної літератури увиразнив спрямованість низки наукових підходів щодо проблеми ХМД. Сутність поняття «художньо-мовленнєва діяльність», за А. Богуш, – це полікомпонентне утворення із такими складниками: сприймання на слух та розуміння дитьми змісту художніх творів; відтворення змісту й виконавча діяльність (декламування, відповіді на запитання, переказ, бесіда за ілюстраціями, узагальнювальні бесіди, читання за ролями тощо); театралізована діяльність (інсценізування, театральні вистави); творчо-імпрізована діяльність (ігри-драматизації, ігри за сюжетами літературних творів, словесно-поетична творчість).

Результати психолого-педагогічного аналізу дали змогу визначити, що ХМД є складником як художньої, так і мовленнєвої діяльності. ХМД дитини визначено як вид діячості, яка інтегрує художню та мовленнєву діяльність (образотворчо-мовленнєву, музично-мовленнєву, театральну-мовленнєву, літературно-мовленнєву) і спрямована на сприймання та розуміння, творче відтворення і виконання змісту різновидів художніх прозових та ПТ на заняттях і у вільний від занять час.

Сприймання та художній аналіз ПТ як важливі компоненти естетичного виховання й літературно-мовленнєвого розвитку мають займати чільне місце в роботі з дошкільниками. Призначення такої роботи для майбутнього вихователя ЗДО – виховувати художньо-естетичне сприймання образної сутності, мелодійності, ритму, краси поетичного слова, відчуття виразності мовних засобів, які

надають яскравого уяочнення поетичним образам. Здійснена систематизація різновидів художніх ПТ для використання у процесі ХМД дітей (залежно від змісту, від жанру та від тематики) представлено в додатках.

Отже, опрацювання філософської, культурологічної, лінгвістичної, психолого-педагогічної літератури уможливило цілісне та системне розкриття понятійно-категоріального апарату нашого дослідження.

Засадничими положеннями дослідження виступила орієнтація змісту підготовки майбутніх вихователів ЗДО до використання ПТ у процесі організації ХМД на національно-культурний компонент художніх фольклорних поетичних текстів (культурно-значеннєві професійно-зорієнтовані тексти) з подальшим їх використанням у професійно-мовленнєвій та комунікативній діяльності з дітьми.

Логічним на нашу думку є включення до освітнього процесу міжпредметного (мета предметного) змісту освіти, який сприяє виведенню за межі навчального предмета та встановленню особистісно-значущих зв'язків з іншими дисциплінами, освітніми галузями, які в подальшому визначають цілісність змісту навчання.

Для аналізу проблеми підготовки майбутніх вихователів ЗДО до використання ПТ у процесі ХМД дітей здійснено спробу визначення сутнісної характеристики поняття «поетично-емоційна компетенція».

Визначено, що розуміння сутності означених понять відображено у працях Н. Бібік, А. Богуш, О. Савченко та ін., зокрема, щодо сутності понять «компетенція» і «компетентність». Компетенцію розуміємо як соціально закріплений результат, наперед задану соціальну норму (вимогу) до освітньої підготовки тих, хто навчається, що необхідна для її якісної продуктивної діяльності, це уміння, навички, знання. Компетенція не є особистісною якістю. Компетентність – це особистісна якість, набута інтегрована характеристика особистості, яка поєднує її ставлення,

ціннісні орієнтації, настанови, попередній досвід, якого вона набуває не тільки у процесі навчання, а й під впливом оточуючого середовища. Вона формується із набутих раніше предметних компетенцій.

Під мовленнєвою компетенцією А. Богуш визначає вміння адекватно й доречно практично користуватися мовою в конкретних ситуаціях спілкування (висловлювати свої думки, бажання, наміри, прохання тощо), використовувати для цього як мовні, так і позамовні (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності мовлення.

Системний аналіз психолого-педагогічної літератури, досвіду роботи ЗВО дозволяють відзначити, що підготовку майбутніх вихователів ЗДО до використання ПТ під час організації ХМД у ЗВО слід розглядати:

- по-перше, як складову освітнього процесу, яка забезпечує єдність теорії та практики і безпосередньо впливає на зміст і характер діяльності ЗВО, змінює вимоги до підготовки фахівців, їхнього творчого розвитку;

- по-друге, її наскрізність та інтегративність в освітній, виховній, практичній та науковій роботі майбутнього вихователя ЗДО у системі ступеневої освіти, як цілісного, єдиного процесу, що прогнозує та закладає підґрунтя для формування творчої та компетентної особистості з високою гуманітарною культурою, гуманістичним світоглядом, глибокими моральними цінностями й багатою мовною картинною світу, активною громадянською позицією на етапі їх професійного становлення у ЗВО;

- по-третє, гуманістичне спрямування у формуванні ціннісних орієнтацій і внутрішнього та зовнішнього цілебезпечення майбутнього вихователя дітей дошкільного віку до використання ПТ під час організації ХМД у процесі професійної підготовки в закладах вищої освіти.

1.3. Індивідуальні навчально-дослідні завдання щодо мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку

Для виявлення Вашого рівня готовності до мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку пропонуємо наступні індивідуальні навчально-дослідні завдання.

Тестове завдання

1. Тип: відповідність.

Питання (завдання). Доберіть визначення понять:

1. Мовна особистість.
2. Мовленнєва особистість.

А. Особистість, яка ставиться до слова не лише як до інструмента відтворення почутої від дорослого мови, а й як до дійства розкриття свого внутрішнього світу, свого ставлення до інших та до самої себе.

Б. Це той носій мови, який не лише володіє сумою лінгвістичних знань (знає поняття і відповідні правила) чи репродукує мовну діяльність, а саме той, у кого виробились навички активної роботи зі словом.

2. Тип: множинний вибір – єдина відповідь.

Висловлення.

Творче мовленнєве самовираження старших дошкільників в ігрових казкових ситуаціях досліджувала:

- 1) А. Аніщук;
- 2) А. Богуш;
- 3) Л. Березовська;
- 4) Н. Гавриш;
- 5) Т. Піроженко.

3. Тип: множинний вибір – множинна відповідь.

Запитання (завдання). Складовими мовленнєвого розвивального середовища є:

- 1) дидактичний матеріал;
- 2) довідля культури;
- 3) комп'ютерні ігри;
- 4) людське довідля (соціальне);
- 5) природне довідля;
- 6) середовище власного «Я»;
- 7) твори дитячих письменників;
- 8) телепередачі.

4. Тип: множинний вибір – множинна відповідь.

Висловлення. Критерії мовленнєвого самовираження дітей старшого дошкільного віку:

- 1) вербалізація своїх намірів, бажань, прагнень;
- 2) когнітивно-інформаційний;
- 3) мовленнєвотворчий;
- 4) образно-виражальний;
- 5) прагнення заявити про себе;
- 6) сформованість фонетичної компетенції;
- 7) уміння виразити свою індивідуальність.

5. Тип: множинний вибір – множинна відповідь.

Висловлення. Прийоми за допомогою яких вихователь привертає увагу дітей:

- 1) бесіда;
- 2) вербальний;
- 3) звучання дзвоника;
- 4) мовчазне слухання;
- 5) пауза;
- 6) плескання в долоні;
- 7) показ наочності;
- 8) розмова;
- 9) семантичні рухи;
- 10) удари в бубон;
- 11) уривки музичних творів.

6. Тип: множинний вибір – множинна відповідь.

Висловлення. Складовими культури мовленнєвого спілкування є:

- 1) виразність мовлення;
- 2) культура мовлення;
- 3) мовленнєва діяльність;
- 4) мовленнєвий етикет;
- 5) орфографічна правильність.

7. Тип: істина / хибність.

Висловлення. А. Гончаренко розвивальним називає таке середовище, яке пристосовується до природного темпу кожного малюка, не порушуючи його і не нівелюючи.

8. Тип: істина / хибність. Висловлення. Відомий психолог О. Запорожець відзначав, що в молодшому дошкільному віці зі спільної практично-пізнавальної діяльності дитини з дорослим виникає позаситуативно-особистісна форма спілкування.

9. Тип: заповніть бланк.

Висловлення. Провідним чинником формування мовної особистості є...

1) дидактичний матеріал;	6) середовище власного
2) довілля культури;	«Я»;
3) комп'ютерні ігри;	7) твори дитячих
4) людське довілля	письменників;
(соціальне);	8) телепередачі.
5) природне довілля;	

10. Висловлення. Компонентами мовленнєвого самовираження є:

1) граматичний;	5) поведінковий;
2) емоційний;	6) фонетичний;
3) когнітивний;	7) художній.
4) лексичний;	

11. Тип: множинний вибір – єдина відповідь.

Висловлення. Статеві особливості мовленнєвого самовираження старших дошкільників досліджувала:

1) А. Аніщук;	3) Н. Гавриш;
2) А. Богуш;	4) Т. Піроженко.

12. Тип: істина / хибність.

Висловлення. Поведінковий компонент засвідчує сформовану (несформовану) потребу через мовленнєве висловлювання заявити про себе, надати емоційному забарвленню певну дієвість.

13. Тип: істина / хибність.

Висловлення. Мовленнєва компетенція передбачає сформованість комунікативної компетенції.

Правильні відповіді на запитання можна знайти в 1 та 2 параграфі даного навчально-методичного посібника.

Створіть каталог журнальних статей з проблеми формування мовленнєвої діяльності дошкільників (10 найменувань).

Завдання: написати реферат (наприклад зробити аналіз прочитаного посібника: Луценко І. О. Готуємось до мовленнєвого спілкування з дошкільниками / І. О. Луценко. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2001. – 95 с.

Для цього пропонуємо ознайомитись з методичними рекомендації до написання реферату

Коротка характеристика змісту реферату.

Реферат – короткий письмовий виклад результатів вивчення одного з конкретних питань теорії і практики певної дисципліни.

Мета підготовки реферату – глибоке вивчення літератури і досвіду роботи з обраної теми, узагальнення результатів цього вивчення, фор-мулювання самостійних висновків.

Реферат має теоретичний характер, передбачає одержання ретроспективної інформації та пишеться на основі поглибленого вивчення, порівняння, зіставлення, аналізу, узагальнення досвіду теоретичних досліджень та практичної роботи, яка викладена на сторінках літературних джерел, оцінки, що дає підставу зробити наукові та методичні висновки.

Реферат складається з таких частин:

• вступ – містить обґрунтування актуальності і проблемності теми, мети і завдань дослідження;

• теоретична частина – включає аналіз літературних джерел, а також історію питання. В цій частині викладаються основні положення, хід висловлювань і доказів основних ідей. Назва параграфів має відповідати назві теми і не виходити за її межі, в той же час зміст параграфів повинен висвітлювати тему. Кількість параграфів визначається змістом і наявністю матеріалу з теми дослідження;

- висновки – формулюються практичні поради та рекомендації, провідні напрями подальшого дослідження даної проблеми;

- список використаних джерел – оформляється в алфавітному порядку.

За обсягом реферат має складати 7-15 сторінок.

Загальні вимоги до змісту роботи:

- чітко визначити актуальність теми, відповідність її сучасному стану модернізації дошкільної освіти, перспективам її розвитку та практичним завданням прилучення дітей до національної культури;

- вивчити історію досліджуваної проблеми, здійснити критичний аналіз монографічної та періодичної літератури з обраної теми;

- послідовно відобразити внутрішню логіку змісту;

- узагальнити та обґрунтувати результати, сформулювати висновки.

Актуальність теми. Це означає конкретно показати, що, по-перше, ця тема неповно розкрита в літературі, по-друге, практичне значення розв'язання саме цих питань і проблем важливе в сучасних умовах.

Високий теоретичний рівень. Аналіз обраної проблеми з урахуванням сучасного розвитку відповідної науки, визначення основних понять та термінів, оперування об'єктивною аргументацією, прикладами, фактами, які підкріплені теоретичними положеннями.

Дослідницький характер. Бажано включити в реферат елементи дослідження як показника наукового пошуку вирішення обраної проблеми.

Практична спрямованість. Зміст цієї вимоги полягає в тісному взаємозв'язку теоретичних положень з практикою.

В рефераті слід викласти пропозиції, які мають логічно впливати з результатів аналізу процесів, що розглядаються. Ці пропозиції мають бути спрямовані на вдосконалення тих чи інших сторін об'єкта дослідження.

Грамотність оформлення. Реферат складається з таких частин: титульна сторінка, зміст, вступ, основний зміст, що включас два чи три параграфи, загальні висновки, список використаних джерел. Заголовки структурних частин реферату друкують великими літерами напівжирним шрифтом симетрично до тексту. Заголовки підрозділів друкують маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу напівжирним шрифтом. Крапку в кінці заголовка не ставлять.

Якщо заголовок складається з двох або більше речень, їх розділяють крапкою. Заголовки пунктів друкують маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу в розрядці в підбір до тексту звичайним шрифтом. У кінці заголовка, надрукованого в підбір до тексту, ставиться крапка. Кожну структурну частину реферату необхідно починати з нової сторінки.

Сторінки нумеруються. Першою сторінкою реферату є титульний аркуш, який включають до загальної нумерації сторінок роботи. На титульному аркуші номер сторінки не ставиться. На наступних сторінках реферату номер ставиться у правому верхньому куті сторінки без крапки в кінці.

Обов'язково в тексті мають бути посилання на літературу, що використовувалась при написанні реферату. Посилання подаються у квадратних дужках з вказівкою номера джерела, за яким воно внесене у список використаної літератури, та сторінки (якщо точна цитата або числові дані).

Обсяг реферату не має перевищувати 15 сторінок, текст реферату викладається українською мовою, надрукована чорним кольором на одному боці аркушів паперу формату А4 через 1,5 міжрядкового інтервалу. Шрифт Times New Roman, кегль 14. Сторінки повинні мати поля: ліве – 30 мм, праве – 15 мм, верхнє – 20 мм, нижнє – 20 мм. Абзацні відступи – 1,27 см. Щільність тексту – однакова по всій роботі. Аркуші необхідно скріпити і розмістити в обкладинці.

РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Основні напрямки розвитку мовлення дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти

Раннє дитинство щодо розвитку мовлення поділяється на два періоди: підготовчий (1 місяць – 1,5-2р.) та період оформлення самостійного мовлення (1,5–2-3р.) (Г. Розенгарт-Пупко).

Перший рік життя – це підготовчий період, поділяється на три етапи:

1-й етап – емоційне спілкування дитини з дорослим (від 1 до 56 місяців);

2-й етап – розвиток розуміння мовлення дорослого (від 6 до 11-12 місяців);

3-й етап – розвиток самостійного мовлення (10-12 місяців – другий рік життя).

Становлення і розвиток мовлення дітей першого року життя досліджувалося фізіологами (М. Кольцова, І. Павлов, М. Красногорський, І. Сеченов та ін.), психологами (Б. Басв, Л. Виготський, О. Лурія, А. Маркова, Д. Николенко, Д. Ельконін, С. Рубінштейн та ін.), лінгвістами (О. Гвоздев, О. Потєбня та ін.), лінгводидактами (А. Богуш, К. Крутій, Є. Тихеева, Л. Федоренко та ін.), педагогами (Ю. Аркін, Н. Аксаріна, А. Іваненко, Т. Науменко, В. Петров та ін.).

Для сприйняття загальної класифікації голосових реакцій у дітей 1 року життя представимо в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Загальна класифікація голосових реакцій у дітей першого року життя

Ступінь	Вік дітей	Голосові реакції
Крик	1 день – 1,5 місяці	Голосові звуки, що нагадують фонеми <i>a, o, e, y</i> .
Гукання	1 міс. – 2-3 місяці	Поєднання голосного <i>a</i> та приголосних <i>z, k</i> : <i>азу-у, аку-у</i>
Гуління	2-3 міс. – 4 місяці	Об'єднання приголосних: <i>фр-р-р, р-р-р, тиль-ль, тиль-ль-ль</i>
Грелі	4-4,5 міс. – 5-5,5 міс.	Співуче гуління: <i>a-a-a, a-e-o, y-y-o, ля-a-a, му-у-у</i>
Велькіт	5,5-6 міс. – 1-1 рік і 2 міс.	Повторення складів: <i>ма-ма-ма; ба-ба-ба; та-та-та</i> та ін.
Слова-склади	8-10 міс. – 1 рік	Слова-склади: <i>на, па, ма, ма-ма, ба-ба, ав-ав, му, дай та ін.</i>

Для подальшого розвитку мовлення дитині потрібно:

- навчитися виокремлювати звукокомплекси (слова) із цілого мовленнєвого потоку;
- здійснювати фонетичний аналіз кожного звукокомплексу;
- розуміти мовлення дорослого;
- засвоїти механізм звуковимови (артикуляцію).

Усі ці завдання вирішуються у процесі спілкування дитини з дорослим, розпочинаючи з другої половини першого року життя.

На другому етапі виникає новий тип спілкування дорослого з дитиною – спілкування на основі розуміння мовлення дорослого. Дитина починає розуміти, що кожний предмет, кожна властивість предмета, кожна дія має свою назву. Основна мета спілкування дорослого з дитиною не

обмежується емоційним контактом, а потребує виконання дитиною певної дії.

За твердженням Д. Ельконіна, головними передумовами виникнення розуміння мовлення є такі:

- а) виокремлення предмета з навколишніх;
- б) зосередження уваги на предметі;
- в) наявність у дитини яскраво вираженої емоційної реакції. Розуміння мовлення дитиною з'являється, насамперед, на запитання «Де?», що стимулює її до зорового пошуку та орієнтовних реакцій.

Під час багаторазових повторень у дитини формується зв'язок між словом дорослого і предметом. Проте такий зв'язок утворюється не відразу, а проходить низку етапів (Д. Ельконін).

Спочатку реакція на слово дорослого відсутня, дитина не повертає голови у бік названого предмета. Потім на слово дорослого виникає орієнтовний пасивний рух у бік місця знаходження предмета, тобто реакція на інтонацію. Нарешті, виникає диференційований зв'язок (дитині майже 10 місяців) між словом і предметом, який виражається в пошуку предмета і знаходженні його в іншому місці. Це і є початкова форма розуміння мовлення дорослих.

Ф. Фрадкіна описує такі реакції дитини на звернене до неї мовлення дорослого:

- а) повертання голови в бік предмета після його називання дорослим (7-8 місяців);
- б) виконання завчених рухів при називанні предметів дорослим (7-8 місяців);
- в) виконання елементарних доручень дорослих за словесною інструкцією (9-10 місяців);
- г) вибір предмета за словесною вказівкою (10-11 місяців);
- г) припинення дії під впливом словесної заборони: «не можна» (12 місяців).

Слід зауважити, що на початку другої половини першого

року життя слова для дитини ще не набули узагальнювального значення, почуте слово вона пов'язує з конкретним (тільки одним) предметом.

Після 7 місяців дитина вже виконує відповідні рухи на слова «ла-дусі», «до побачення». Наприкінці першого року життя діти виконують рухи на слова «відкрий», «закрий», «поклади» тощо.

У другому півріччі активно розвивається наслідування на основі белькотання. Дитина, яка не белькоче, не може навчитися наслідувати. Спочатку дитина наслідує звуки власного белькотання, пізніше воно збагачується новими звуками.

Третій етап підготовчого періоду характеризується розвитком самостійного мовлення, появою перших слів, з'являються перші усвідомлені слова. З'являються слова – «так», «ні», дитина називає словами дорослого («тато», «мама», «тьотя», «няня», «баба»), окремі дії («дай», «діди»), у словнику налічується в середньому 10-15 слів.

Г. Ляміна рекомендує використовувати такий педагогічний прийом з дітьми першого року життя: називання дорослим поряд із правильним словом його спрощену вимову (кішка – киця, машина – бі-бі).

Проводити заняття: показ і називання дітьми предметів та іграшок; «схованки» предметів та їх показ; заняття з картинками.

Другий рік життя – період інтенсивного і швидкого розвитку мовлення дітей. Розвиток мовлення відбувається в таких напрямках: рідну мову;

- розвиток розуміння мовлення дорослого;
- формування функцій узагальнення в мовленні;
- збагачення й активізація словника;
- розвиток здібності наслідування і вдосконалення звуковимови;
- формування граматичної будови рідної мови.

Етапи розуміння мовлення дорослого (за Є. Каверіною)

Дитина виконує дії за вказівкою дорослого:

- 1) загальні дії («дай, принеси, поклади»);
- 2) конкретні («йди обідати, візьми ляльку»);
- 3) складні, системні дії у відповідь на вимогу дорослого («побудуй вежу, намалюй квітку»);
- 4) виконує словесні доручення («візьми зайчика і віддай його Іринці»);
- 5) впізнавання і розуміння предметів, що зображені на картинках, кубиках («принеси кубик із ведмедиком»).

Розвиток розуміння мовлення, за Г. Люблінською, виявляється в тому, що дитина:

- 1) правильно співвідносить слово з предметом (дією, ознакою) незалежно від ситуації;
- 2) знайоме слово набуває узагальненого характеру.

М. Кольцова виділяє етапи розвитку узагальнення у дітей другого року життя:

Нульовий ступінь – назва конкретного одиничного предмета, власне ім'я.

Перший ступінь – загальне ім'я, загальна назва однорідних предметів, дій, якостей.

Другий і третій ступені – дитина впізнає предмети незалежно від їх кольору, форми, величини.

Н. Швачкін дає класифікацію дитячих узагальнень:

Наочне узагальнення – дитина групує предмети за найбільш яскравими зовнішніми ознаками, найчастіше кольорами.

Слова-імена – на основі дій з предметами, дитина об'єднує зорові і тактильні образи в єдине цілісне уявлення про предмет. Назву предмета дитина відносить до того предмета, з якою діє.

«Істинні узагальнення» – на основі загальних ознак.

А. Маркова описує певну послідовність в оволодінні дитиною словом:

Перший етап – (8-12 місяців) – з'являються слова-склади, які дитина вживає у скороченому вигляді (ка, пу, ва).

Другий етап – поява двоскладових слів (бо-бо – боляче; а-па – впа).

Третій і четвертий етапи – дитина вживає три- і чотирискладові слова.

Особливості перших слів дітей (А. Маркова):

- 1) багаторазове повторення складів, що нагадує белькотання;
- 2) вставляння голосних при збігу приголосних (хліб – хиліб);
- 3) уподібнення складів (бабака – собака);
- 4) скорочення збігу приголосних (сон – слон).

2.2. Вікові особливості та статеві характеристики мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку

Другий рік життя Н. Швачкін відніс до фонемної стадії, оскільки дитина розуміє мовлення дорослих на основі значень, пов'язаних із певним звуковим складом. Насамперед діти розрізняють голосні звуки, а згодом приголосні. У роботі В. Бельтюкова встановлена послідовність сприймання на слух артикулювання дітьми приголосних таблиця 2.2.:

Таблиця 2.2
Розрізнення на слух приголосних звуків

Розрізнення на слух	Послідовність становлення звуків у дитячому мовленні
Шиплячі – свистячі	Сонорні – шумні
Тверді – м'які	Глухі – дзвінкі
Сонорні – шумні	Проривні – фрикативні
Глухі – дзвінкі	Тверді – м'які
Проривні – фрикативні	Шиплячі – свистячі

На другому році життя діти оволодівають діалогічною формою мовлення. Формуються такі функції діалогу:

а) вплив на співрозмовника;

б) вираження думок.

Становлення граматичної правильності мовлення у дітей розкрито у працях М. Красногорського, О. Гвоздева, Д. Ніколенка, Ф. Сохіна, В. Ядешка та ін.

Періоди засвоєння граматичної будови мовлення (Д. Ніколенко):

Пасивне засвоєння (5-6 місяців – до початку 2-го року життя) – розуміння граматичних значень.

Активне засвоєння (2-3-й роки життя).

Тривалість пасивного оволодіння граматичною будовою мовлення залежить переважно від виховного мовного впливу дорослих. Речення мають ситуативний характер, їх розумінню допоможе обстановка, ситуація, в якій дитина вимовляє це слово. Наприкінці другого року життя у мовленні дітей з'являються речення з 3-4 слів і питальні речення. Перші питальні речення виражаються лише самою інтонацією («Мама купила яблука?»).

На другому році життя дитина оволодіває діалогічною формою мовлення. Ініціатором виступає дорослий. Активний діалог з дітьми залежить від умов: а) рівня мовленнєвого розвитку дітей; б) вміння дитини спілкуватися з дорослим з різного приводу; в) вміння адекватно відповідати на запитання дорослого. У дітей формуються такі функції діалогу: а) вплив на співрозмовника; б) вираження власних думок.

Види занять з дітьми другого року життя: показ предметів з називанням; показ предметів у дії; організовані спостереження за жи-вими об'єктами і транспортом; заняття з картинками, звуконаслідувальні ігри; показ інсценівок; читання забавлянок, віршів.

На другому році життя з дітьми проводять організовані спостереження. Спостереження за одним і тим самим об'єктом проводять декілька разів з поступовим ускладненням.

На третьому році життя розвиток мовлення дітей продовжується у таких напрямках: розуміння мовлення дорослих; оволодіння активним мовленням; удосконалення звуковимови; засвоєння граматичної будови мовлення, розвиток діалогічного мовлення.

Розуміння мовлення. Дитина вже розуміє контекстне мовлення: тексти оповідань, казок у супроводі наочності. З нею можна говорити не лише про ті предмети і явища, які її оточують, а й про те, що відсутнє, про минулі й майбутні події, про дитячі почуття та переживання. Наприклад, про те, що дитина бачила вчора в зоопарку, куди вона збирається йти завтра, які іграшки є у неї вдома, хто їх купив чи подарував, якими іграшками прикрашали ялинку, хто у неї був на дні народження. У другому півріччі діти вже можуть розуміти нескладні за сюжетом з простими словами тексти, розповіді, оповідання, казки без супроводу наочності.

Напрямки роботи з дитиною над точним розумінням мовлення:

- формувати вміння розрізняти предмети за зовнішнім виглядом (формою, розміром, кольором);
- ознайомлювати дітей з властивостями, якостями, ознаками предметів та явищ, відносинами (просторовими, часовими, місце знаходженням) між ними;
- вчити розуміти узагальнювальні поняття (меблі, іграшки, одяг); спонукати дітей до спогадів (про свята, ранки, вихідні дні); розуміти та впізнавати окремі дії та сюжети за картинками; розуміти зміст оповідань; казок.

Оволодіння активним мовленням. На третьому році життя швидкими темпами розвивається активне мовлення. Проте саме в цьому віці яскраво виражені індивідуальні відмінності в темпах збагачення словника. Напевне, саме з цієї причини відрізняється кількісна характеристика слів, що її подають різні автори. Наприкінці третього року життя у словнику дитини налічується 1000-2000 слів (за Н. Аксаріною), 1200-1500 слів (за Г. Ляміною).

У словнику дитини третього року життя є вже усі частини мови, проте переважають іменники, які становлять понад 50 % від усіх слів, що їх вживає дитина.

Усі слова, які діти засвоюють на третьому році життя, В. Гербова поділяє умовно на чотири групи:

- слова, що означають назву предметів, дій з ними, властивості, відносини в найближчому оточенні;
- слова, що означають назви збірних іменників;
- слова, що означають назви предметів, дій, властивостей далекого оточення, але зрозумілого дітям;
- слова різних частин мови (займенники, прислівники, частки тощо).

Рівні засвоєння слів дитиною:

- дитина розуміє слова, але не використовує його в активному словнику;
- дитина впізнає та називає слово (дію, якість, ознаку) лише у звичних для дитини умовах;
- впізнає і правильно називає слово (дію, відносини, властивості) за будь-яких умов.

Панівною формою мовлення дітей третього року життя, за даними С. Рубінштейна і Г. Леушиної, є ситуативне мовлення. Г. Леушина виокремлює такі форми ситуативного мовлення дітей:

- а) дитина або зовсім випускає іменник, або замінює його займенником, при цьому не вказуючи, кому саме належить цей займенник;
- б) в одному реченні одним і тим самим займенником називаються різні об'єкти і суб'єкти;
- в) у мовленні переважають слова осьь, цей, тут, там, потім, такий, така, які супроводжуються жестами і діями.

У другій половині року спостерігаються перші вияви контекстового мовлення.

Удосконалення звуковимови. На третьому році життя продовжує вдосконалюватися звуковимова, більшість звуків дитина вимовляє правильно: губні, губно-зубні, передньо- і

задньоязикові. До 2 років 6 місяців передні піднебінно-язикові звуки ще замінюються звуком «т». Іноді дитина замінює звуком «т» усі приголосні, спостерігається явище «статизму» (татіта – машина). Свистячі, шиплячі, сонорні звуки (р, л) дитина або зовсім випускає, або замінює іншими легкими звуками. Згідно з дослідженнями Г. Ляміної, за сприятливих умов виховання 30–50 % дітей наприкінці третього року життя правильно вимовляють звуки з, с, ц, ч, в, ф, п, а 10–30 % – шиплячі і звук «р». Для звуковимови дітей цього віку властивою є нечіткість і загальна пом'якшеність вимови.

Засвоєння граматичної будови мовлення

На третьому році життя продовжується засвоєння граматики рідної мови. За О. Гвоздевим, це другий період засвоєння граматичної будови мови (від 1 року 10 місяців до 3 р.): 2 р. 1 м. – 2 р. 3 м. – засвоєння відмінкових закінчень; 2 р. 3 м. – 3 р. – засвоєння службових слів.

Перші речення зі сполучниками у мовленні дитини з'являються у 2 роки 3 місяці, саме у цей період вона починає вживати і перші складнопідрядні речення. У 2 роки 4 місяці з'являється пряма й непряма мова, причому раніше й частіше пряма мова, яка завжди стоїть після вказівки, кому вона належить (Вона сказала: дай мяц).

Види занять: спостереження в довір'ї (діяльність людини, природа); цільові прогулянки, дидактичні ігри; заняття з картинкою; бесіди-розповідання; ознайомлення з художньою літературою, читання художніх творів; показ лялькового і тіньового театрів; показ діафільмів; настільні дидактичні ігри; показ інсценівок; спеціальні заняття на свіжому повітрі; ігри в оповідання; заняття з сенсорного виховання з дидактичним матеріалом.

Методи та прийоми: показ з називанням; показ у дії; багаторазове повторення фраз, слів у їх різноманітних варіантах і комбінаціях; запитання; пояснення; словесні доручення; ігрові вправи; розповідання, бесіда, читання.

Успіх і ефективність заняття, як зазначає В. Гербова, залежить від вдалого чергування методів і прийомів навчання. З-поміж них:

- чергування пояснень і показів з ігровими завданнями;
- сполучення хорових відповідей дітей з індивідуальними;
- використання демонстраційного матеріалу;
- використання найрізноманітніших завдань, спрямованих на те, щоб дати можливість дітям рухатися.

На третьому році життя дитини педагог має:

- продовжувати розвивати здібності дітей розуміти мовлення оточення, звернене до всіх;
- розширювати орієнтування дитини в навколишньому, зосереджуватись у процесі спостережень;
- формувати вміння розрізняти різні предмети за зовнішніми ознаками, їх діями;
- знайомити дітей з властивостями, якостями, ознаками предметів, відношеннями між ними;
- вчити розуміти узагальнені поняття, стимулювати спогади;
- розуміти і впізнавати дії і сюжети за картинками;
- розуміти зміст оповідань і казок.

Методика роботи з картинкою в ранньому віці розкрита в працях А. Богуш, Н. Гавриш, В. Єзикеєвої, Г. Лози, Є. Радіної та ін.

Під час планування перших занять з картинкою вихователь ставить такі завдання:

- привернути увагу дитини до зображеного;
- викликати слухове зосередження на слово дорослого;
- пов'язати зображене зі словом (розуміння за словом).

Мовленнєвий розвиток молодших дошкільників (3-5 років)

Якісним новоутворенням є оволодіння активним розмовним мовленням. Основні функції мовлення:

інформаційна, соціального зв'язку, впливу на оточення, за допомогою яких дитина висловлює думки, коментує свої дії. Розвинене чуття мови, діти помічають і виправляють мовленнєві помилки. На кінець п'ятого року життя дитина переважно оволодіває всіма звуками рідної мови. Завершується формування граматичної правильності мовлення: дитина навчається правильно змінювати слова, угодувати їх з іншими, встановлює словотвірні зв'язки. Удосконалюється структура складносурядних та еквіднопрядних речень.

Головною формою спілкування залишається діалогічне мовлення. Наприкінці четвертого року життя ситуативне мовлення поступово змінюється контекстним. На п'ятому році життя розвивається монологічне мовлення, мовлення-повідомлення. Дитина будує висловлювання різного типу: мовлення-розповідь (сюжетні розповіді на наочній і словесній основі, творчі розповіді, переказ художніх творів), мовлення-опис.

Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку (5-6/7 років)

Мовлення стає об'єктом уваги дитини – вона активно грається словами, римами, експериментує, задовольняючи свої літнєвальні та особистісні потреби. Завершується процес фонематичного сприймання: діти чують і розмовляють правильно, у них формуються тонкі й диференційовані образи слів і окремих звуків, з'являється усвідомлення звукової сторони мовлення. Збагачується словник. Діти використовують у мовленні всі частини мови, складні слова, слова з абстрактним значенням, доречно застосовують прислів'я, образні вирази, фразеологізми. Удосконалюється граматична правильність мовлення. Формуються навички корекції і самокорекції граматично правильного мовлення.

Одним з головних типів спілкування є спілкування з однолітками та встановлення мовленнєвих контактів з

іншими дітьми, при цьому діалогічні форми спілкування дедалі частіше змінюються контекстними, монологічними.

Якісним новоутворенням є поява планувальної і регулювальної функцій мовлення. До шести років формуються функції мовлення (комуникативна, контактновстановлювальна, дейктична, планувальна, регулювальна, резюмувальна, волонтиативна, естетична, гносеологічна, мислетворча, мовленнєва) та форми мовлення (діалог, монолог, внутрішнє, ситуативне, контексте, повідомлення, розповідь, опис, міркування, пояснення, інструкція) (А. Богуш, Н. Гавриш).

Статеві характеристики мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку

Виховання гармонійно розвинутої особистості без урахування статевої належності неможливе. Це стосується і мовлення. Не слід чекати від хлопчиків і дівчаток однакових форм мовленнєвої активності, способів мовлення, особливостей спілкування з однолітками та дорослими. Це залежить від того, що у хлопчиків і дівчаток по-різному формуються психофізіологічні функції, до яких належить і мовленнєва.

Експериментальні дослідження сучасних фахівців В. Єремєєвої, Т. Лоскутової, Т. Титаренко, показують певні відмінності нейрофізіологічних механізмів організації мовленнєвих функцій у хлопчиків і дівчаток в онтогенезі. Залежно від цього мовленнєві здібності дітей різної статі мають свої особливості. Дівчатка трохи раніше за хлопчиків починають говорити (в середньому хлопчики відстають на 2–4 місяці), читати, писати, мають ширший запас слів, частіше вживають складні граматичні конструкції. У хлопчиків дещо інший словниковий запас, вони більше використовують вигук і дієслова, що свідчать про їхню активність,

прагнення не спостерігати, а перетворювати, видозмінювати навколишній світ.

Мова дівчаток швидше предметно-оцінювальна, містить більше іменників і прикметників, покликаних прикрашати фрази. Під час розповіді хлопчики більше орієнтовані на фактаж, говорять про події, деталізують їх, а дівчатка намагаються поділитися своїми оцінками, коментарями з приводу того, що трапилося, асоціаціями, які виникли, передчуттями і спогадами.

Такі особливості в організації мовленнєвої діяльності дітей дають нам право говорити про певні істотні відмінності в регуляції рухової та емоційної сфери хлопчиків та дівчаток. А організує і регулює будь-яку діяльність людини, в тому числі і мовленнєву – її мозок.

Мозок людини асиметричний, це дає можливість йому по-різному обробляти ту інформацію, яка надходить зліва і справа. Головна відмінність лівої півкулі від правої полягає в тому, що в лівій півкулі розміщені мовленнєві центри (центр Верніке – сприймання мови на слух розуміння мови; центр Брока – мовно-руховий центр, який забезпечує артикуляцію звуків; центр Дежеріна, який керує письмовою мовою, діяльністю руки, пальців як органа письма) і переробка всієї інформації, яка надходить у ліву півкулю, відбувається за допомогою словесно-знакової системи. Людина говорить. Ліва півкуля ніби поділяє картину світу на частини, на деталі й аналізує їх, вибудовуючи причинно-наслідкові ланцюжки, класифікуючи всі об'єкти. На це потрібен час, і ліва півкуля діє повільніше.

Права півкуля, в якій немає мовленнєвих центрів, охоплює картину світу цілісно, одночасно включаючи в розгляд всю конкретну реальність, не поділяючи на частини, а синтезуючи образ в усій сукупності його конкретних проявів. Цей процес відбувається швидко. Існують випадки, коли мовленнєві центри формуються не в лівій півкулі, а в правій. Ці люди зазвичай стають лівшами.

Відомий учений Е. Пітерс пише про те, що існує два типи розвитку мовлення у дітей: аналітичний і гештальтний («гештальт» – образ, форма). Діти з аналітичним типом розвитку мовлення ідуть від окремих слів до словосполучень, а потім до граматичного оформлення висловлювань. Насправді це відбувається так: спочатку дитина називає кішку «кі», потім – «китя», потім «китя пате» (плаче) тощо.

Діти з гештальтним типом висловлювання спочатку будують суцільний текст, тобто будують речення, в яких немає слів. Це виглядає як незрозуміле бурмотіння, яке має мелодію мовлення. Потім дитина починає включати у це бурмотіння окремі слова, які вона навчилася говорити. При цьому для неї важливо не точність висловлення звуків, а ритм і музика слова.

Отже, дитина – «аналітик» іде від слова до розгорнутого висловлювання, а «гештальтник» – від розгорнутого висловлювання до оволодіння окремим словом. Часто із «гештальтників» виростають художньо здібні люди.

Спираючись на дані зарубіжних вчених, російські фахівці В. Єремєєва, Т. Хризман виділили, що у хлопчиків і дівчаток мовленнєвий контроль реалізується на однаковому рівні, але забезпечується інтеграцією різних функціональних систем. У дівчаток для мовленнєвого контролю виділено два фактори: загальна зорово-моторна координація і тонкі перцептивно-моторні уміння. У хлопчиків – один недиференційований фактор: слухові, зорові і моторно-перцептивні здібності, які мають мовний компонент.

Якщо брати до уваги, що мовлення дівчаток більш розвинене, а це стосується «виконавчої» частини мовлення, досконалості мовленнєвого процесу: рухливості мовлення, швидкості читання, то той бік мовлення, який пов'язаний з пошуком: знаходження словесних асоціацій, розв'язування задач, кросвордів – краще розвинений у хлопчиків.

Науковцями доведено, що при називанні слів частіше за все домінує одна із півкуль. Виявилось, що лівопівкульна

стратегія найчастіше пов'язана з великою кількістю дієслів, а правопівкульна – з потоком іменників та прикметників. Хлопчикам лівопівкульна стратегія більш притаманна, ніж дівчаткам.

Таким чином, проаналізувавши психолого-педагогічні джерела відомих науковців, можна вважати, що на розвиток мовленнєвої діяльності, а зокрема, становлення мовленнєвих характеристик дошкільника, впливають статеві диференціація та міжособистісні взаємини під час різних видів діяльності. Система знань особливостей мовленнєвих характеристик хлопчиків та дівчаток допоможе дорослому правильно оптимізувати процес мовленнєвого розвитку дошкільників. Доступні і близькі дошкільникам за змістом, короткі за формою потіпки, народні казки та ігри, приказки і прислів'я можуть стати важливим засобом статевого виховання.

2.3. Виховання звукової культури мовлення та особливості словникової роботи з дітьми дошкільного віку.

Звукова культура мовлення – складова загальної мовленнєвої культури людини. Це фонетично правильна і чиста вимова звуків рідної мови; орфоепічно правильна вимова слів і фраз за допомогою наголосу, інтонації, пауз, відповідного темпу; чітка дикція, розвинений фонематичний слух, правильне мовленнєве дихання, вміння контролювати силу голосу; інтонаційна виразність мовлення.

Виховання звукової культури мовлення включає: формування чіткої артикуляції звуків, правильної їх вимови, чіткої вимови слів і фраз, правильного мовленнєвого дихання, уміння використовувати достатню гучність голосу, нормальний темп мовлення і різноманітні засоби виразності. Звукова культура формується і розвивається на ґрунті добре розвиненого мовленнєвого слуху.

Передумови виховання звукової культури мовлення:

- розвиток слухового й мовно-рухового апаратів;
- розвиток фонематичного слуху;
- гігієна нервової системи;
- берегти органи слуху, мовлення, носоглотки;
- змістовність життя дитини;
- наявність дидактичного матеріалу;
- активна мовленнєва діяльність;
- взаємодія ЗДО і сім'ї.

Завдання виховання правильного звукового мовлення:

- розвиток артикуляційного апарату;
- ознайомлення дітей з будовою мовленнєвого апарату;
- розвиток мовного дихання;
- розвиток фонематичного слуху;
- оволодіння дітьми правильною вимовою звуків;
- удосконалення дикції;
- розвиток інтонаційної виразності;
- робота над усвідомленням звукового складу мови.

В основу роботи з формування звуковимови має бути покладене послідовне поступове відпрацювання усіх звуків рідної мови.

Напрями роботи з дітьми: засвоєння голосних і приголосних звуків, розвиток уміння диференціювати звуки за їх основними артикуляційними й акустичними ознаками; корекція різних порушень мовлення.

Форми порушення звуків:

- спотворена вимова звуків;
- відсутність звука в мовленні дитини;
- заміна одного звука іншими, які є у фонематичній системі даної мови.

У вихованні звукової культури мовлення використовують різноманітні прийоми та методи.

Прийоми: артикуляція звуків, імітація правильної звуковимови, зразок мовлення вихователя, відображене та

сумісне мовлення («Зроби так, як я», «Скажи так, як я», «Давай скажемо разом»), доручення, ігрові прийоми.

Методи: дидактичні ігри, вправи, рухливі ігри; розповіді зі звуконаслідуванням, оповідання, вірші, чистомовки, скоромовки, розглядання картинок, настільно-друковані ігри.

Особливості засвоєння дітьми перших слів

А. Маркова виділяє чотири етапи оволодіння дитиною словом:

Перший етап – поява слів-складів, дитина вживає скорочене слово з одного складу: ка, пу, ва, ба (8–9 місяців).

Другий етап – поява двоскладових слів (10–12 місяців).

Третій, четвертий етапи – з'являються в мовленні дитини три- і чотирискладові слова (другий рік життя).

У процесі оволодіння дитиною першими словами спостерігається перехідний етап, що засвідчує своєрідність дитячого мовлення. О. Йеспersen назвав його «малим мовленням», У. Еліасберг і Л. Виготський – «автономним мовленням», В. Вунда – «мовою няньок».

Ознаки «малого мовлення», виділені С. Рубінштейном: по-перше, відкриває своєрідний спосіб «узагальнення», за яким визначається значення перших слів, уживаних дитиною; по-друге, слова не виконують ще позначальної функції у повному сенсі цього слова. Мале мовлення засвідчує несформованість у дитини предметної свідомості.

А. Маркова виділяє особливості перших слів дітей:

- 1) багаторазове повторення складів, що нагадує белькіт (ба-ба-ба);
- 2) розкладання збігу приголосних (хиліб – хліб);
- 3) уподібнення складів (бабака – собака);
- 4) скорочення збігу приголосних (сон – слон) – спостерігаються упродовж усього раннього віку.

Особливості перших дитячих слів, виділені К. Бюллером, В. Штерном:

а) між словами дорослих і дитячими словами існують різкі фонетичні відмінності;

б) багатозначність дитячих слів.

Т. Коннікова виділила фонетичні відмінності у словах дітей та дорослих:

а) у словах, які за своїм звуковим оформленням зовсім не схожі на слова дорослих (адига – риб'ячий жир);

б) уривки слів дорослих (па – впав);

в) спотворені слова, що зберігають загальну ритмічну схожість (са-баля – яблуко);

г) звуконаслідувальні звуки.

Узагальнення слів, за Т. Конніковою, відбувається за:

1) функціональними ознаками: фу – означає все, що горить (во-гонь, сірники, лампочка, ліхтар);

2) зовнішньою схожістю: кх – все пухнасте (шапка, комір, шуба, кішка);

3) звуконаслідуванням: тік (годинник, дзвіночок, молоток).

Самостійне використання слів дитиною формується під впливом спільних дій дитини і дорослого поетапно:

1) розуміння слів дорослого;

2) повторення слів за дорослим;

3) самостійне використання слів дитиною в усвідомленій ситуації.

Специфіка занять із словникової роботи, види і методика проведення

Збагачення лексичного запасу відбувається в процесі активного пізнання дитиною навколишнього світу. В організованій навчальній діяльності ця робота проводиться на спеціальних заняттях з ознайомлення дітей з властивостями та якостями предметів. Основна їх мета – ввести у мовлення дітей назви предметів, їх частин, деяких ознак, властивостей і якостей. Методика проведення занять була запропонована Є. Тихеєвою та уточнена й доповнена

Н. Логіновою. У молодших групах науковці рекомендують проводити два види занять:

1) первісне ознайомлення з предметом;

2) поглиблення знань про предмети. Кожний вид занять має свою специфіку.

На заняттях з первісного ознайомлення з предметом, потрібно правильно організувати увагу дітей щодо сприйняття предмета, формування уявлень про нього і відповідного словника. Найефективнішими засобами при цьому є привертання уваги дітей до самого предмета або дії та слів, якими вони позначаються. Вихователь називає предмет тільки тоді, коли на ньому сконцентрована увага дитини. Слово виступає як знак предмета. Встановлюється зв'язок між словом і уявленням про предмет. Вихователь створює пошукову ситуацію, пропонує запитання на зразок: де лялька (м'яч)? У відповідь на запитання він показує предмет і повторює слово. Потім при появі чи зникненні предмета це слово повторює дитина. Діти закріплюють слово на заняттях. За вказівкою вихователя вони обирають предмет серед інших, називають його, виконують з ним різні дії.

На заняттях з поглиблення знань про предмет формується цілісне уявлення дитини про нього: встановлюється зв'язок між призначенням предмета та його будовою, матеріалом, з якого він зроблений; визначаються видові особливості предмета. До методики проведення занять ставляться такі вимоги (за Є. Тихеєвою):

1) пізнавальна діяльність має ґрунтуватися на практичних завданнях, з домінуванням ігрових прийомів;

2) предмети мають бути добре знайомі дітям (ті, призначення яких їм відоме і які вони вже використовували);

3) додаткові предмети слід добирати так, щоб у них не вистачало певної деталі, що робить їх непридатними для діяльності; спрямовувати увагу дітей на визначення, якої частини не вистачає, та спроби пояснити причини цього;

4) діти мають активно діяти з предметами, мотивувати свій вибір, обираючи потрібне; керівництво пізнавальною і мовленнєвою діяльністю вихователів здійснює шляхом вказівок стосовно необхідних дій і запитань.

На заняттях вихователі використовують методи розглядання й обстеження предметів. Ознайомлення з предметом відбувається поетапно:

1) ознайомлення із зовнішнім виглядом предмета та його призначенням;

2) сприйняття частин, деталей предмета;

3) ознайомлення з властивостями та якість предметів, матеріалами, з яких вони зроблені (скло, папір, дерево, метал; скло – прозоре, крихке, б'ється; папір – мнеться, рветься, розмокає);

4) визначення зв'язку між матеріалом, з якого зроблений предмет, та його функціональним призначенням.

Основні методичні вимоги до проведення подібних занять були сформульовані В. Логіновою:

1) дослідження ігрових прийомів, а саме: раптова поява предметів і їх зникнення, пошук, ігрові дії, ігрові атрибути та ін. Врахування раптовості стимулює мовленнєву активність дітей;

2) сюжетний характер ігор-занять. Для дітей певне значення має вмотивований процес пошуково-експериментальної діяльності (наприклад, ознайомлення з властивостями та якість тканин) може відбуватися під час заняття-гри «Дитяче ательє»;

3) розглядання предмета, його деталей. Дехто з вихователів помилково прагне організувати ознайомлення з предметами за допомогою запитань про очевидне. Наприклад, показує дітям кубик і запитує: «Що це у мене в руках?» Стимулювальний ефект матимуть запитання, відповіді на які дитина знаходить самостійно, через власну

пізнавальну діяльність, роздуми, міркування тощо, як-от: «Який з кубиків не потоне у воді? Чому ви так думаєте?»;

4) багаторазове повторення вихователем назви предметів, дій у моменти зосередження уваги дитини. Нові слова, які вихователі вводять у її словник, мають бути проголошені на занятті не менше трьох разів самим вихователем і дітьми;

5) використання запитань, спрямованих передусім на відповідь замість дій;

6) формування у дітей вміння знаходити потрібний предмет зі слів вихователя; чергування ігрових, пошуково-експериментальних дій з мовленнєвими;

7) активні дії дітей під час обстеження предмета (обмацування, погладжування, сприйняття на слух, розрізнення за смаком, запахом);

8) порівняння предметів за їх зовнішнім виглядом;

9) поступове формування цілісного уявлення про предмет, його призначення, будову, матеріал, з якого він виготовлений.

Методика ознайомлення дітей з багатозначними словами, синонімами й антонімами. На початковому етапі навчання вихователі звертає увагу дітей на слова, які звучать однаково, але позначають зовсім різні предмети, дії. Це багатозначні слова. Діти ознайомлюються з багатозначними словами, що висловлюють конкретні поняття (ручка, ніжка, хвіст (хвостик), ніс, шапка тощо), знайомі дії (терти, ходити, бити, летіти). Усвідомлення явища багатозначності відбувається в ігровій формі. Наприклад, педагог може запропонувати дітям гру «Розвідники», суть якої полягає в тому, щоб знайти у кімнаті предмети, що називаються словом ручка. Найкращий розвідник той, хто знайде найбільше таких предметів. Потім вихователі пропонують дітям виділити функціональні особливості кожного з цих предметів, скласти з ними словосполучення, речення: шкільна ручка, ручка коника, ручка портфеля, ручка у ляльки, міцна рука, дверна

ручка, тримати чайника за ручку, тепла мамина рука. На заняттях доречно також використовувати загадки, в яких ідеться про різні значення багатозначного слова.

Методика лексичної роботи в процесі ознайомлення з художнім словом. Перед заняттям вихователь ознайомлюється з текстом і виділяє нові, складні для розуміння слова, які, на його думку, є важливими для правильного сприйняття й усвідомлення дітьми змісту, ідеї твору. Потім він або пояснює значення нового слова, або супроводжує пояснення демонстрацією предмета чи його зображення. Словникова робота може відбуватись і під час читання та розповідання літературного твору. Так, попереднє ознайомлення педагога з текстом дає змогу виділити 3-4 слова, що роблять незрозумілим зміст прослуханого. До цієї категорії належать передусім застарілі слова, архаїзми. Основну словникову роботу (уточнення значень слів, активізацію словникового запасу) планують і проводять після читання чи розповідання літературного твору, під час бесіди за змістом. Крім запитань за змістом тексту, бажано використовувати запитання щодо його форми, засобів образності, виразності. Доцільно застосовувати лексико-граматичні вправи на добір синонімів, антонімів, образних слів, виразів до заданого слова і, навпаки, за названими характеристиками визначати персонажів.

Лексичну роботу на матеріалі поетичних текстів вихователь організовує інакше. Художні словесні образи дитина зрозуміє лише тоді, коли вона матиме нагоду наочно сприймати їх. Наприклад, напередодні заняття вихователь на прогулянці може звернути увагу дітей на те природне явище, про яке вони слухатимуть ліричний вірш пізніше. А на занятті, щоб оживити в уяві дітей яскраві образи, педагог пропонує пригадати пережиті раніше моменти милування природою.

Вихователь ознайомлює дітей з фразеологізмами, привертає увагу до незвичайних висловів, допомагає

розкрити їх значення, готує до сприймання й усвідомлення образних поетичних образів літературних і фольклорних творів. Наприклад, вихователь звертається до дітей: «У казці про зайчика, коли він тікав від вовка, розповідається, що він біг, не відчуваючи ніг. Як ви це зрозуміли? Як він біг?» Важливим прийомом є добір до фразеологічного виразу синонімів, що допомагає дитині краще зрозуміти лексичне значення словосполучення, знайти місце цього виразу в певній лексичній групі.

Фразеологічні звороти, складні для сприйняття та усвідомлення малюками, вихователь може включати до спеціальних пояснювальних текстів, в яких значення виразу стає більш зрозумілим. Наприклад, щоб краще пояснити фразеологізм «гав ловити», педагог розповідає дітям історію: У садку діти вирізали паперових метеликів. Вихователь пояснювала, як потрібно складати папір, як повертати ножниці. Тетянка слухала не уважно, весь час дивився у вікно, ловив гав, нічого сінько не бачив і не чув з того, про що говорила Марія Іванівна. От і вийшли у дітей метелики гарні, легкі, наче квіточки, а в Петрика – не метелик, а гава якась». Після розповіді уточнює у дітей, що значить «ловити гав», про що або про кого так говорять, узагальнює відповіді: «Так говорять про неухажливих».

Неабияку роль у процесі ознайомлення дітей із художнім словом відіграє вихователь, який у своєму активному словнику має багато яскравих образних виразів, у тому числі й фразеологізмів, доречно застосовує їх у повсякденному житті, виділяє такі висловлювання в мовленні дошкільнят, допомагає їм оцінити точність, доцільність, образність словосполучення, стимулює бажання висловлювати власні думки.

Вихователь має пам'ятати: кількість і якість засвоєних дитиною образних висловів зумовлюються доречністю їх вживання, оскільки дитині ці вирази стають зрозумілими із самої ситуації, в якій було вжито складне слово чи вислів.

2.4. Особливості засвоєння граматичної будови мови дітьми раннього та дошкільного віку

Становлення граматичної будови мови у дітей та закономірності засвоєння граматичних значень розкрито у працях М. Красногорського, О. Гвоздева, Д. Ніколенка та ін.

О. Гвоздев поділив процес становлення і засвоєння граматичної будови мовлення дітей раннього віку на два періоди:

Перший період (1 р. 3 міс. – 1 р. 10 міс.) – це період речень, що складаються з аморфних слів-коренів. У середині цього періоду автор виділяє дві стадії:

- а) стадія однослівного речення (1 р. 3 міс. – 1 р. 8 міс.);
- б) стадія двослівного речення (1 р. 8 міс. – 1 р. 10 міс.).

Другий період (1 р. 10 міс. – 3 роки) – це період засвоєння граматичної структури речення, формування граматичних категорій. Автор виокремлює три стадії:

- а) стадія формування перших граматичних форм (1 р. 10 міс. – 2 р. 1 міс.);
- б) використання флективної системи рідної мови для вираження синтаксичних зв'язків (2 р. 1 міс. – 2 р. 3 міс.);
- в) засвоєння службових слів для вираження синтаксичних відношень (2 р. 3 міс. – 3 р.).

О. Гвоздев виокремлює такі типи перших слів-речень:

- а) наказові, в яких висловлено бажання, вимога (дай, на);
- б) називні (моко, киця);
- в) кличні (мають ситуативний характер).

Отже, оволодіння граматикую започатковується зі слів-речень. Основою речення, за словами Д. Ніколенко, виступає предикативність, що передається словом та інтонацією. Предикативність – це співвіднесення змісту висловлювання до реальної дійсності. Перші словаречення, за Д. Ніколенком, становлять цілісний завершений вислів. У них дитина щось повідомляє. Наприклад, «моко» можна перекласти на мовлення дорослих, як «дай молока», «хочу молока», «на

молоко», «не хочу молока» тощо. Перші слова-речення здебільшого позначають назву особи (мама, тато, баба, тата), тварин (гав-гав, кис-кис), частин тіла (ука – рука), назву іграшок (ляля), окремих предметів. Зрозуміти такі речення допомагає інтонація. Перші слова-речення мають ситуативний характер, тому зрозуміти їх можна тільки в тій ситуації, в якій дитина промовляє це слово.

Наприклад: «баю-бай» (лягає на подушку, закриває очі, хоче спати); «баю-бай» (гойдає ляльку, гладить її по голівці); «баю-бай» (піднімається з ліжка, плаче, тре очі, але спати лягати не хоче). Подекуди розумінню перших слів-речень допомагають міміка, жести.

В 1 рік і 10 місяців з'являються двослівні речення, хоча й можливі індивідуальні відмінності. Так, Н. Серебряннікова вказує, що дитина починає вживати перші двослівні речення тільки тоді, коли в її словнику нараховується 40-60 окремих слів. Перші двослівні речення здебільшого є наказовими «дай лялю» і розповідними «Оля моко», вони мають номінативний і стверджувальний характер. Інверсивні речення з'являються вже після двох років. Дитина другого року життя здебільшого випускає заперечення, замінює його жестами.

В 1 рік 10 місяців з'являються три- і чотирислівні речення. Наприкінці другого року життя в активному мовленні дитини зустрічаються вже і питальні речення, які виражаються спочатку тільки інтонаційно.

За даними О. Гвоздева, в 1 рік і 9 місяців з'являються повні члени речення. На перших етапах вони передаються шляхом переліку слів без сполучників, за допомогою інтонації «Яся пруга, Таня пруга, киця пруга». Надійшла з'являється з'єднувальний сполучник «і», що поєднує спочатку тільки два слова «і мама, і Валя», а вже пізніше вживається дитиною перед кожним однорідним членом речення «і мама, і тато, і Валя, і киця». У період між 1 роком і 1 роком 10 місяцями і 1 роком 10 місяцями вперше з'являються

складні речення без сполучників. Зв'язок між ними передається інтонаційно.

На дошкільний вік, як зазначає О. Гвоздєв, припадає третій період засвоєння граматичної будови мови. Його автор називає періодом засвоєння морфологічної системи, для якого характерне засвоєння відмін і дієвідмін.

Представимо засвоєння дошкільниками відмінкових форм (за О. Гвоздєвим) у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Засвоєння дошкільниками відмінкових форм
(за О. Гвоздєвим)

Віковий період	Виникнення відмінкових форм у певний період життя
Зр. – Зр. 3м.	Знахідний відмінок з прийменником <i>на</i> ; родовий з прийменником <i>до</i> , що позначає кінцеву межу; родовий відмінок з прийменником <i>з</i> , що означає положення; давальний відмінок з прийменником <i>по</i> , що означає рух на поверхні
Зр. 3м.– Зр. 6 м.	Знахідний відмінок з прийменником <i>про</i> (в значенні <i>для</i>); родовий відмінок з прийменником <i>від</i> (на позначення причини); родовий відмінок з прийменником <i>замість</i> ; давальний відмінок з прийменником <i>по</i> (на позначення причини)
Зр. 6м.– Зр. 9м.	Нічого нового не з'являється

Д. Богоявленський досліджував розуміння дошкільниками (5-6 років) значення деяких суфіксів (-онок, -ище, -щик, -ниц) у словотворенні. Було встановлено, що слова із суфіксами -онок, -ище – діти добре розуміють, хоча деякі слова були нові. Це пояснюється тим, що ці суфікси не змінюють лексичного значення слова. Суфікси -ник і -щик,

що змінювали лексичне значення слова, давалися дітям значно важче.

Н. Маковецька досліджувала особливості засвоєння дітьми іменників, утворених за допомогою суфіксів зі зменшено-пестливим значенням. Результати досліджень показали низький рівень уживання суфіксів згрубілості – -иш, -нськ-. Щодо утворення іменників із суфіксами зменшено-пестливого значення діти відчувають труднощі із суфіксами – снятко, -уць-. Автором сформульовано висновок, що під впливом навчання у дітей значно активізувалося уживання суфіксів при творенні іменникових форм.

Н. Лопатинська – вживання дітьми префіксальних дієслів: уміння утворювати похідні дієслова за допомогою дієслівних префіксів: в-, ви-, від-, до-, з-, за-, на-, над-, о-, недо-, пере-, під-, по-, при-, про-, роз-; розуміння семантики префіксальних дієслів; здатність дошкільників до рефлексії.

Особливості засвоєння дошкільниками синтаксису досліджували О. Гвоздєв, К. Крутій, Т. Сорочан, В. Ядешко.

М. Феофанов вивчав особливості кількісного засвоєння прийменників дітьми дошкільного віку. Дані дослідження показують, що діти засвоюють й активно вживають майже всі прийменники.

В. Ядешко досліджувала особливості формування речень у дітей четвертого та п'ятого років життя. Автор відзначає, що на четвертому році життя найпоширенішою формою висловлювання є просте поширене речення. Діти п'ятого року життя у мовленні використовують як прості, так і складні речення.

Наукове дослідження К. Крутій – одне із перших досліджень в Україні в галузі формування граматичної правильності мовлення дошкільників. Вона досліджувала особливості засвоєння дошкільниками службових частин мови (прийменників, сполучників, часток).

Методика формування граматичної правильності мовлення у дітей

Формування граматичного правильного мовлення у дітей передбачає такі напрями:

- перевірка граматичної правильності дитячого мовлення та запобігання помилкам;
- наслідування мовленнєвому зразку педагога, мовлення якого відповідає всім нормативним вимогам;
- розвиток слухової уваги;
- використання ефективних методів і прийомів формування граматичної правильності мовлення дітей як на заняттях, так і в повсякденному житті;
- спільна робота ЗДО і сім'ї.

Щоб правильно обрати напрям роботи з формування граматичної правильності мовлення, вихователь має знати, які саме помилки характерні для дітей конкретної групи, як часто вони трапляються. З цією метою в кожній віковій групі ЗДО проводиться індивідуальна перевірка мовлення дітей двічі на рік: восени (вересень-жовтень) і навесні (травень-червень). Перевіряють такі сторони граматичної будови мови:

- особливості побудови речень: з'ясовують, які речення переважають (прості, поширені, непоширені, складносурядні, складно-підрядні), порядок слів у реченні; особливості вживання сполучників і сполучних слів;
- відмінювання іменників за відмінками (помилки в іменниках жіночого роду в орудному відмінку: їла ложкам) або відмінювання невідмінюваних слів на зразок: кофе, радіо;
- вживання роду і числа іменників та їх узгодження з іншими частинами мови;
- помилки, яких припускаються діти у використанні дієслівних форм (відмінювання за особами, чергування в основі слова);
- узгодження числівників з іменниками;

- вживання прийменників у реченні;
- помилки, яких припускаються діти у використанні інших частин мови.

Вихователю обов'язково потрібно перевіряти граматичні помилки, зумовлені специфічними умовами двомовності – так звані русизми, українізми.

Для перевірки дитячого мовлення потрібно мати спеціальний матеріал, дібрати найвдаліші прийоми, які б дали можливість виявляти особливості граматичної будови мови дітей.

Індивідуально мовлення перевіряється в ранкові години, після денного сну і на прогулянці. Маючи загальну картину граматичних помилок, вихователь може спланувати подальшу роботу щодо їх запобігання й виправлення. Якщо частина дітей вимовляє неправильно якесь слово, то можна емоціонувати (завдяки схильності дошкільнят до наслідування), що ця помилка може з'явитись і в інших дітей. У зв'язку з цим вихователь планує роботу, яка спрямована на запобігання можливим помилкам: дидактичні ігри, вправи, розповідання за картинками з усією групою дітей та індивідуально з тими дітьми, в яких були виявлені помилки.

Середовище, за П. Блонським, відіграє важливу роль у розвитку мовлення маленької дитини, воно дає чи не дає дитині можливість багато говорити і постійно чути мовлення дорослих, воно прискорює або гальмує розвиток мовлення. Отже, від мовного середовища, в якому знаходиться дитина, залежить її власне мовлення.

Методи формування граматично правильного мовлення у дітей: дидактичні ігри та вправи; розповіді з використанням слів, в яких діти припускаються помилки; розповідання за картинками; переказування художніх оповідань; читання віршів; складання дітьми розповідей на групу слів та на тему, запропоновану вихователем, метод моделювання.

У дошкільній педагогіці визначено педагогічні вимоги до дидактичних вправ, що використовуються в роботі з дітьми:

а) правильний добір дидактичних вправ відповідно до помилок, що трапляються в дитячому мовленні;

б) дидактична вправа повинна мати чітко визначену мету, основне навчальне завдання (наприклад, дидактична гра на засвоєння дітьми прийменників або дієслівних форм);

в) матеріал до дидактичної вправи слід добирати так, щоб діти мали можливість зіставляти правильні й неправильні форми, щоб у ньому були не лише ті граматичні форми, в яких діти припускаються помилок, а й інші близькі граматичні форми, раніше засвоєні дітьми (червоне яблуко, червоний прапорець, червона стрічка);

г) кожна дидактична вправа має стимулювати дитячу думку, сприяти розвитку мислення;

г) будувати дидактичну вправу потрібно на знайомому дітям матеріалі, пов'язаному з їхнім життям і діяльністю;

д) у дидактичних вправах потрібно передбачити наочний матеріал;

е) дидактичні вправи слід проводити жваво, цікаво, використовуючи ігровий прийом.

Методика розвитку виразності та образності мовлення

Поняття «виразність мовлення» поєднує в собі емоційну насиченість (експресивність) та образність.

На думку О. Ахманової термін «експресія» означає виразно-образотворчі якості мовлення, що відрізняють його від звичайного (стилістично нейтрального) мовлення і надають йому образності та емоційної «забарвленості».

Експресія мовлення зазначає Б. Головін – це комунікативна якість культурного мовлення, особливість його структури, яка впливає не лише на свідомість, а й на емоції читача і слухача, підтримує його увагу та інтерес.

Типи виразності мовлення: вимовні, акцентологічні, лексичні, словотворчі, синтаксичні, інтонаційні, стилістичні.

Засоби виразності: мовні (лексичні, синтаксичні, морфологічні, інтонаційні та ін.); немовні (позалінгвістичні, додаткові: міміка, пантоміміка, що включає жести, пози).

Розвиток виразності мовлення у дошкільників має як вікові, так і індивідуальні особливості.

Мовлення молодшого дошкільника: яскраво виражена вимовна виразність; наявні окличні речення, вигуки, експресивні звороти, вказівні займенники, стилістичні образувально-виражальні засоби, інтонація, жести, міміка; вимовна імпульсивна емоційність; ситуативність мовлення.

Мовлення старшого дошкільника: зниження імпульсивності дитячих емоцій; опанування контекстним мовленням; свідоме використання виразних засобів для передачі емоцій.

Якщо в молодшому дошкільному віці засвоєння виразності мовлення здійснюється шляхом наслідування дорослих, то формування цієї якості у старших дошкільників потребує цілеспрямованого навчання.

Особливості виразного мовлення дітей дошкільного віку досліджували О. Амацьєва, Н. Карпинська та ін.

О. Амацьєва досліджувала процес розвитку виразного мовлення дітей дошкільного віку з допомогою театральної ігрової діяльності. Вона розробила систему ігрових вправ, яка використовувалась у різних видах діяльності (художньо-мовленнєвій, театральній-ігровій, навчально-мовленнєвій). Серед них виділяються імітаційно-ігрові вправи, вправи творчої спрямованості, емоційні етюди.

Н. Карпинська досліджувала навчання дітей виразного читання напам'ять і розповідання. Нею було визначено поняття «читання дошкільників». Виразне читання дошкільників – це проголошення художнього тексту з можливою для їхнього віку свідомістю й виразністю. Виразність мовлення впливає на емоції слухачів, загострює їхню увагу.

Під поняттям «образне мовлення» О. Потебня розуміє полікомпонентний утвір, що обіймає такі аспекти:

психологічний: образне мовлення – це специфічний,

складний процес суб'єктивного відображення фактів, явищ, предметів (їх ознак) довкілля у вигляді конкретно-чуттєвих уявлень, асоціативно пов'язаних один із одним, реальних чи створених уявою в свідомості мовця;

лінгвістичний (лексико-семантичний, комунікативний) – складний, специфічний процес використання в мовленнєвому спілкуванні з метою повідомлення мовних засобів, що набувають образного потенціалу шляхом актуалізації їх значень, внесення емоційно-естетичних нашарувань, що досягається на лексико-семантичному рівні;

естетичний – образне мовлення становить такий свідомий творчий процес використання мовних одиниць, який стимулює естетичне сприйняття дійсності, де раціональна та емоційна сторони знаходяться в єдності, доповнюють одна одну;

лінгводидактичний (практичний) – здатність дітей доречно використовувати в усних висловлюваннях виразники образності, які впливають на емоційно-почуттєву сферу їхньої життєдіяльності.

Образність мовлення співвідноситься з культурою мовлення як наукою про сукупність і систему його комунікативних якостей і визначається як складова виразності.

Виразники образності: лексико-семантичні засоби – тропи (епітети, порівняння, метафора, гіпербола та ін.); багатозначні слова, синоніми, антоніми, фразеологізми, прислів'я, приказки; стилістичні фігури (семантичні, синтаксичні, риторичні запитання і звертання).

Образність мовлення має свої атрибути: інтонацію в єдності її компонентів (тембр, темп, мелодіку, наголос, паузи тощо). Кожен із атрибутів є носієм образності і сам по собі її не визначає.

Мовлення стає образним, якщо в дитини виховується інтерес до мовного багатства, розвивається вміння використовувати в своєму мовленні різні виразні засоби.

Джерела розвитку виразності та образності мовлення: поетичні твори, усна народна творчість, малі фольклорні форми (прислів'я, приказки, загадки, забавлянки, утішки, дівчачки, фразеологізми тощо). Розвиток образності є важливою характеристикою різних боків мовлення дітей.

Лексичний бік мовлення є складовою частиною образності, оскільки робота над смисловою стороною слова допомагає дитині вжити точне за змістом і виразне слово чи словосполучення відповідно до контексту висловлювання.

Граматичний аспект розвитку образності також важливий, бо в ході використання різноманітних стилістичних засобів дитина оформлює своє висловлювання граматично правильно й водночас виразно.

На думку О. Ушакова, фонетичний бік – це звукове оформлення тексту (інтонаційна виразність, правильно обраний темп, дикція), багато в чому визначає емоційний вплив мовлення на слухачів.

Розвиток образної мови необхідно розглядати в декількох напрямках: як роботу над оволодінням дітьми усіма сторонами мови (фонетичної, лексичної, граматичної), сприйняттям різноманітних жанрів літературних та фольклорних творів і як формування мовного оформлення єдиного зв'язного висловлювання.

Поетичні твори, в тому числі і малі літературні форми (прислів'я, приказки, фразеологізми, загадки, скоромовки) є найважливішими джерелами розвитку виразності дитячого мовлення. Дошкільник спочатку розуміє слово тільки в його основному, прямому значенні. Потім дитина починає розуміти смислові відтінки слова, знайомиться з його багатозначністю, вчиться розуміти образну сутність мовлення, переносне значення фразеологізмів, загадок, прислів'їв. Показником багатства мови є не тільки достатній обсяг активного словника, але і різноманітність використовуваних словосполучень, синтаксичних конструкцій, а також виразне оформлення висловлювань.

РОЗДІЛ III. ВИКОРИСТАННЯ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ У МОВЛЕННЄВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ В УМОВАХ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

3.1 Специфіка занять з мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти

На думку А. Богуш, форма навчання – це спеціально організована діяльність вихователя і дітей, що відбувається в установленому порядку та в певному режимі і залежить від кількості тих, кого навчають (індивідуальна, групова, колективна, фронтальна), часу (коли навчають), місця й порядку його здійснення.

Розвиток мовлення дітей у ЗДО здійснюється за двома формами – в процесі життєдіяльності та заняттях.

Базовий компонент дошкільної освіти в Україні не заперечує заняття як одну з можливих форм організації життєдіяльності дошкільника, проте не визнає його як основну, і головне – найпродуктивнішу для цього вікового періоду життя малюка форму, бо чим менша дитина, тим більше значення в її житті має гра, спілкування та продуктивна діяльність.

Н. Гавриш виокремила категоріальні, змістові та структурні характеристики сучасного заняття.

Основною формою навчання українського мовлення дітей дошкільного віку є заняття.

Заняття – це організований, планомірний, систематичний процес повідомлення знань педагогом та формування і розвитку мовленнєвих умінь і навичок під керівництвом вихователя.

Під час навчання дітей мови використовують заняття з різних розділів програми, зокрема:

- * заняття на ознайомлення дітей з довкіллям: розглядання української національної іграшки (посуду, кераміки, одягу, вишиванки тощо) та бесіда про неї, екскурсія до місцевого краєзнавчого музею, на виставку українського одягу чи кераміки, бесіда про Україну тощо;

- * заняття з художньої літератури, на яких дітям читають твори українських прозаїків і поетів, розповідають казки, драматизують їх, розігрують забавлянки, розучують вірші, показують театральні вистави;

- * заняття на ознайомлення дітей із природою. Це екскурсії у природу рідного краю, тематичні заняття з ознайомлення дітей з національними традиціями та звичаями, зустрічі та проводи свят чи подій природничого характеру, зокрема: веснянки (зустрічі весни), обжинки тощо;

- * заняття з образотворчого мистецтва (опішнянські та нетриківські розписи, кераміка, скульптура, живопис), із математики (відомості про народні засоби лічби в Україні), музичні заняття (пісні, музика, танці як народні, так і українських композиторів);

- * суто мовленнєві заняття з розвитку та формування мовленнєвих умінь і навичок українського мовлення. Усі ці заняття можуть бути різних типів.

Види занять за спрямованістю змісту

(за Н. Гавриш)

Предметне заняття дозволяє формувати в дошкільників чітку систему уявлень, знань, вміння й навички в межах окремих освітніх галузей (математика, мова, ознайомлення з природою тощо).

Для кращого сприйняття класифікації видів занять за дидактичними цілями автором якої є Н. Гавриш представимо на рисунку 3.1.

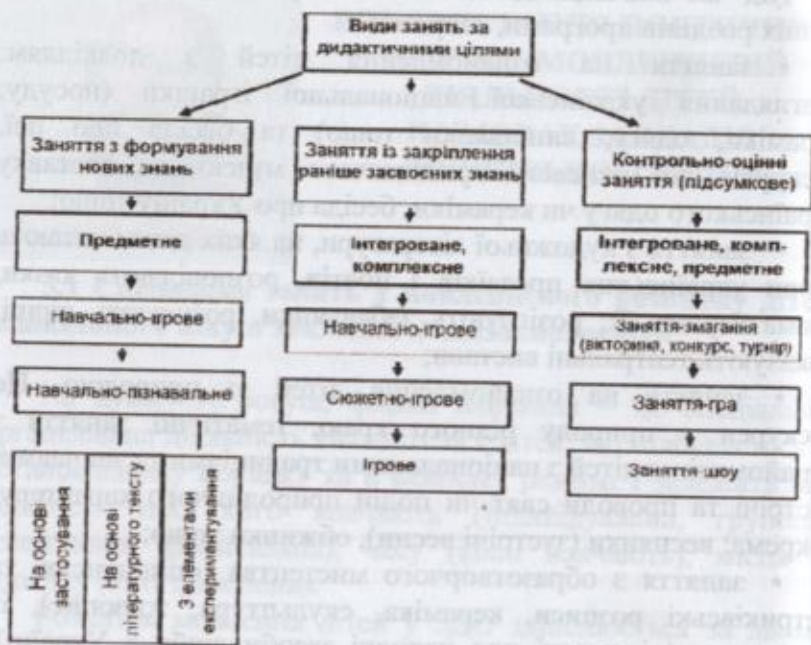

Рис. 3.1. Класифікація видів занять за дидактичними цілями (за Н. Гавриш)

Предметні заняття розрізняють за провідним видом діяльності – мовленнєве, математичне, природознавче, музичне тощо. Переважає навчально-дисциплінарна модель взаємодії, домінує пояснювально-ілюстративний метод навчання, що може спричинити зниження пізнавальної активності у дошкільників.

У формуванні назви заняття потрібно підкреслити змістову його спрямованість (Гості, Осінь-чарівниця, Будемо дорогою), а не провідний вид діяльності. Предметне заняття може бути тематичне і нетематичне. Під час тематичного заняття завдання підпорядковані розкриттю теми засобами конкретної діяльності. Нетематичне –

вирішуються чергові програмові завдання відповідно до виду заняття.

Міжпредметні заняття – це заняття, зміст яких об'єднує різні галузі знань і види діяльності.

Інтегровані заняття – спрямоване на розкриття цілісної сутності певної теми засобами різних видів діяльності, які об'єднуються в широкому інформаційному полі заняття через взаємне проникнення та збагачення.

Комплексні – спрямовані на різнобічне розкриття сутності певної теми засобами різних видів діяльності, що послідовно змінюють один одного.

Класифікацію типів занять за способом організації дітей (за Н. Гавриш, К. Крутій) наводимо на рисунку 3.2.

Типи занять за способом організації

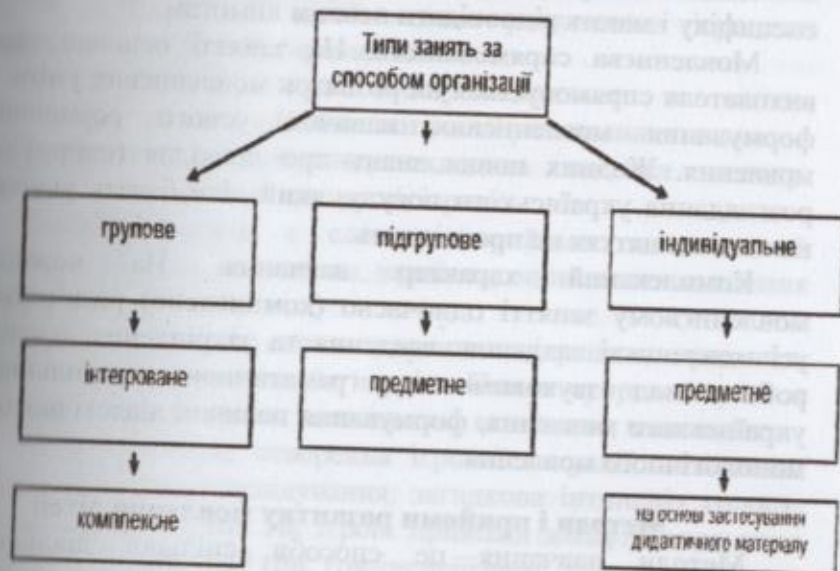

Рис. 3.2. Типи занять за способом організації дітей (за Н. Гавриш, К. Крутій)

Заняття з усією групою дітей. Такими можуть бути музичні заняття, читання оповідань та розповідання казок, показ діафільмів, театральних вистав, заняття образотворчого мистецтва.

Групові заняття об'єднують 8-12 дітей. Якщо у групі 20-25 дітей, їх об'єднують у дві підгрупи для проведення заняття з кожною групою окремо.

Групою проводять заняття з розвитку мовлення, екскурсії, спостереження, розглядання предметів.

Індивідуально-групові заняття об'єднують 5-8 дітей. Проводять їх з дітьми молодшого дошкільного віку. На індивідуаль-ногрупових заняттях розучують вірші, розігрують забавлянки чи українські народні пісні.

Індивідуальні заняття проводять з одним або кількома дітьми (1-4) однакового рівня розвитку.

Заняття з розвитку мовлення в ЗДО мають свою специфіку і мають відповідати певним вимогам.

Мовленнєва спрямованість. На занятті основна увага вихователя спрямовується на розвиток мовленнєвих умінь та формування мовленнєвих навичок усного розмовного мовлення. Жодних нових знань про довкілля (наприклад, розглядання українського посуду, який діти бачать уперше) на таких заняттях не пропонують.

Комплексний характер навчання. На кожному мовленнєвому занятті одночасно (комплексно) розв'язують усі мовленнєві завдання: введення та закріплення лексики, робота над звуковимовою, граматичною правильністю українського мовлення, формування навичок діалогічного та монологічного мовлення.

Методи і прийоми розвитку мовлення дітей

Методи навчання – це способи спільної діяльності вихователя і дітей, спрямовані на розв'язання завдань розвитку мовлення.

У дошкільній педагогіці методи навчання класифікують за джерелом знань: наочні, словесні, практичні.

Наочні методи: спостереження, екскурсії, екскурсійні явки, розглядання предметів. Картин і картинок, перегляд діафільмів, кінофільмів, телепередач, дидактичні ігри з наочністю.

Словесні методи: читання, розповідання художніх творів, вивчення віршів, бесіди, розповіді дітей, переказ. Словесні методи дають можливість розвивати в дітей уміння розуміти зміст мови, застосовувати знання без опори на наочність.

Практичні методи: словесні дидактичні вправи, ігрові методи, елементарні досліди і моделювання. Мета цих методів – навчити дітей на практиці застосовувати одержані знання. Допомогти набути й удосконалити мовленнєві вміння та навички.

Одним із різновидів ігрового методу є автотидактична гра, в якій усі дії дітей можна регулювати ігровими завданнями й ігровими правилами.

Автотидактична гра використовується з метою закріплення, уточнення, систематизації уже наявних знань.

Приєм – це елемент, складова частина методу. Поділяються на наочні, словесні, ігрові.

Найважливішими є словесні прийоми: мовленнєвий образок, запитання, пояснення, вказівка, оцінювання мовлення дітей.

Наочні прийоми: показ картинки, іграшки, предмета, руку або дії, артикуляція звуків. Показ супроводжується словесними прийомами: поясненням, вказівкою, запитанням.

Ігрові прийоми: створення ігрової ситуації, виконання ігрових дій, звуконаслідування, загадкова інтонація голосу, використання жартів. Як ігрові прийоми можуть виступати елементи дидактичної гри, гри-інсценізації.

Принципи навчання дітей рідної мови

Принципи навчання – це вихідні теоретичні положення (правила, вимоги), керуючись якими вихователь добирає засоби, методи і прийоми навчання, передбачає його ефективність (А. Богуш, Н. Гавриш).

Принцип уваги до матерії мови – полягає в тому, щоб своєчасно розвивати мовленнєвий апарат дитини (артикуляцію звуків, органи слуху, правильне дихання), дрібні м'язи пальців та кисті руки. Вихователь за допомогою відповідних засобів, методів і прийомів стимулює дітей до активних мовленнєвих дій, доцільних для розвитку певних мовленнєво-рухових навичок.

Принцип розуміння мовних значень – полягає в тому, що мова є знаковою системою, що кодує позамовну дійсність. Діти мають засвоїти мовні знаки, зрозуміти їх, навчитися співвідносити слово з конкретним реальним предметом чи явищем, тобто навчитися розуміти лексичні та граматичні значення слів.

Принцип оцінки виразності мовлення – це розуміння внутрішнього світу людини, вміння висловлювати свої емоції та почуття засобами мови; уміння розрізняти засоби модальності, експресії, емоційної виразності, сприймати поезію, естетичні цінності мовлення.

Принцип розвитку мовного чуття. Мовне чуття розвивається шляхом наслідування правильного мовлення дорослих, яке звучить у навколишньому середовищі; спеціальних мовленнєвих занять, дидактичних ігор та вправ.

Принцип координації усного й писемного мовлення. Встановивши пряму залежність між усними і писемними мовленнєвими рухами (між м'язовими відчуттями від артикуляцій мовленнєвого апарату й рухами руки), переконавшись, що рука працює тим легше, чим точніше скоординовані її рухи з мовленнєвими рухами мовленнєвого апарату, вихователь визначає методи і прийоми, які забезпечать координацію рухів руки й мовленнєвого апарату.

3.2. Структура і методика проведення занять із мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку

Заняття з навчання мови проводять, починаючи із молодшої групи. У молодшій і середній групах заняття проводять один раз на тиждень, у старшій – двічі на тиждень невеличкими групами (від 6 до 12 дітей). Час проведення занять визначають ЗДО залежно від того, хто проводить заняття. Якщо це вихователь чи вихователь-методист, то складають єдиний графік занять для всіх вікових груп. Якщо ж заняття проводить вихователь, який працює у групі, то він сам обирає час для занять. Так, з однією підгрупою можна провести заняття вранці, а з другою – після обіду чи навіть наступного дня.

Тривалість заняття залежить від вікової групи. У молодшій групі триває 10-12 хв, у середній – до 15 хв, у старшій – 20 хв.

Наводимо орієнтовну структуру заняття з розвитку мовлення дітей

1. Організаційний момент, вступна бесіда (чи розповідь).
2. Словникова робота з теми (повторення лексики попереднього заняття у межах однієї теми, введення нових слів, закріплення їх). Ігри та ігрові вправи.
3. Фонетика: показ артикуляції звуків, яких нема в російській мові (фрикативний [г], тверді шиплячі, губні та піднізязикові), вимова звуків та звукосполучень української мови. Чистомовки, віршики, ігри на звуконаслідування, ігрові вправи.
4. Діалог з теми, що вивчається («Розмова по телефону», «У крамниці»). Фізкультхвилинка.
5. Зв'язне мовлення: бесіда та розповідь за картиною, переказ, описові розповіді, сюжетні розповіді за зразком, дидактичні ігри.
6. Граматика: ігри та вправи на формування граматичної правильності українського мовлення.
7. Ігри на закріплення теми.

На перших заняттях доцільно проводити й вступну бесіду чи розповідь. Наступний етап заняття – лексична робота. У межах теми доцільно спочатку повторити в ігровій формі лексику попереднього заняття, а потім уже ознайомлювати дітей з новою лексикою. Наприклад, на початку другого заняття з теми «Овочі» (старша група) з'являється тітка Одарка з кошиком овочів та загадками з «капустяної грядки». Вітається з дітьми, повідомляє, що збирала з городу овочі й привезла їх дітям до ЗДО.

- Ох, і важкий кошик, багато овочів привезла, але спочатку відгадайте загадки про овочі.

Вихователь загадує загадки про знайомі овочі, а діти відгадують, називають відгадки, викладають овочі на стіл.

Після повторення слів попереднього заняття вихователь вводить нову лексику. Він продовжує: «Діти, в кошику тітки Тетянки є овочі, яких ми з вами ще не бачили. Ось погляньте. Це квасоля.. Послухайте ще раз – квасоля. Викликає дітей повторити. «А це гарбуз». Діти повторюють це слово. Вихователь звертає увагу на вимову приголосних звуків [г] та [з]. Аналогічно вводиться слово «городина». Вихователь пояснює, що все, що дозріло на городі, всі овочі (перелічує їх) і називає словом «городина». На закріплення лексики двох занять проводять гру «Ходить гарбуз по городу».

Одночасно з уведенням нових слів вихователь відпрацьовує правильну вимову звуків у словах, застосовуючи прийоми імітації, показу артикуляції (за потреби – окремим дітям).

Кожне заняття має завершуватися грою, в якій діти одержують емоційне задоволення і водночас закріплюють відповідні слова та мовленнєві навички. Гру треба добирати відповідно до теми заняття. Така структура заняття не є єдиною.

Проілюструємо приклади конспектів занять для старшої групи. В якому переважає у першому розповідь вихователя і проводять його на лоні природи, у другому включення дітей.

Тема «Чим місяць травень поміж братами славен?»

Мета: розвивати уявлення дітей про рідну землю, вчити бачити її красу; збагачувати словниковий запас, удосконалювати зв'язне мовлення.

Словник: травень, місяць, найтепліший, найкращий, дощ, грозова хмарка, сівачі, сіяти, жито, пшениця.

Матеріал: природні об'єкти (заняття проводять у зеленій зоні), окрасць свіжого хліба.

Хід заняття

Ви вже знаєте назви двох весняних місяців. Як називається перший? А другий? У якому місяці береза наливається соком? – А в якому місяці з'являються квіти? Хто назве перші весняні квіти? (За потреби вихователь направляє відповіді і діти промовляють їх уголос.)

А третій весняний місяць називається травень. Це зимовий чи весняний місяць? (Увага до вимови слова «весняний», проговорювання його дітьми.) Правильно, цей весняний місяць називається травень, тому що в цю пору косять траву. Всі весняні місяці – березень, квітень, травень – схожі брати, вони приносять нам весну.

Вихователь читає вірш Т. Коломієць «Травень».

- Чим же славний травень? (Відповіді дітей.) У травні гуркоче перший весняний грім і йдуть теплі дощі. Травневі дощі змивають зимову пилуку з усього, тому все так швидко росте і зеленіє. Давайте всі разом розкажемо цей вірш.

Діти проговорюють за вихователем кожен рядок.

Фізкультхвилинка (проводять гру).

- Навесні, коли зійде зимовий сніг, починаються весняні роботи в саду, на городі, в полі. Згадайте прислів'я про весняний день («Весняний день рік годує»). А чи знаєте, чому так кажуть? Селяни поспішають посадити все і посіяти, поки земля волога, поки сонце ще не пече, як улітку. Що навесні посадять, те восени і зберуть. Вихователь пояснює: коли люди засівають зерном землю, вони хочуть, щоб усе

гарно зійшло і був добрий урожай. Пропонує послухати, як про це сказала Любов Забашта у вірші «Сівачі».

- Чи знаєте ви, як пахне свіжий хліб? (Дає понюхати кожному, потім розламає на шматочки і дає покуштувати.) У вірші є побажання: «Хай в нашій хаті пахне хлібами, ще й пирогами». Це означає, щоб у кожній сім'ї був удома хліб, а буде хліб, то й діти швидко зростатимуть.

Діти проговорюють вірш за вихователем два-три рази.

- Як називається третій, весняний, місяць? Що приніс кожен весняний місяць на землю? (Тепло, зелень, квіти, пташок, радість. У кого діти повинні вчитися працювати? (Відповіді дітей.)

Тема: «Це моя Україна, це моя Батьківщина»

Мета: виховувати любов до рідного краю, збагачувати словниковий запас, учити розповідати, супроводжуючи свої дії.

Словник: рідний край, Україна, Батьківщина.

Матеріал: набірне полотно, на якому є така основа: ставок, город, гайок, хата, криниця.

У додатковому наборі: сонечко, городні рослини, квіти, «лелека» «гніздо» для нього, куц каліни.

Хід заняття.

- Що приносить весна на нашу землю? Які рослини садять навесні? А що сіють? Які квіти зацвітають у лісах, на луках? Які птахи прилітають?

Вихователь, підсумувавши відповіді, пропонує скласти картину про весну й рідну землю і назвати її «Це моя Україна». Виставляє на дошці в ряд усі предмети до набірною полотна – діти мають розмістити їх на картині.

Кожна дитина, беручи малюнок, розповідає, що це і що вона робить: «Це гніздечко. Я беру його і кладу на дах». Або: «Це лелека. Він буде жити у гнізді на хаті». Вихователь біля води «садить» каліну і також розповідає: – Це каліна. Вона любить рости біля води.

А каліна біля броду

Білі квіти розпускає.

На свою чарівну вроду

Задивляється у воду,

Соловейка виглядає.

В Україні каліна – улюблена рослина. У народі було прийнято садити куц каліни, коли в сім'ї народжувалася дитина. Ось погляньте, яка гарна вийшла наша картина. Так само багата і прекрасна нашарідна українська земля. Яка вона? Ось як написав про нашу Батьківщину український поет Анатолій Камінчук у вірші «Це моя Україна»: Зацвітає каліна,

Зеленіє ліщина.

Степом котиться диво-луна,

Це моя Україна,

Це моя Батьківщина.

Що, як мама і тато, одна.

Вихователь пояснює слова: луна, ліщина – це куц, на якому ростуть лісові горішки. Діти вчать вірш напам'ять, щоб розповісти його вдома своїм рідним. Потім вихователь підсумовує:

- Про що ми склали картину? Що ми садили? Який птах оселився на нашій хаті? (Відповіді дітей.)

Деякі автори (К. Стрюк, О. Кириченко) пропонують проводити міні-заняття (фрагменти занять) з розвитку мовлення, починаючи із другої молодшої групи.

Тема: «Дощик лліє швидко-швидко»

Словник: олівці, сині, папір, плащі, дощ, рясний, срібний. Хід заняття. Стук у двері. «Вбігає» лялька Тетяна у плащі: «Доброго дня, діти!» Діти: «Доброго дня!» – «Ой, як я змочила! Лідіє Петрівно, допоможіть мені, будь ласка, зняти плащ і висушити його. Я їздила до бабусі в гості і потрапила

під дощ. Дощик був такий рясний та сріблястий!.. А що ви сьогодні малюєте?» Діти: Дощик. – «Дощик? Як добре! Від дощу ростуть квіти, кущі, дерева... і дітки теж (сміється). Діти, хочете, я навчу вас забавлянки про дощик? Слухайте:

Иди, іди, дощику,
Зварю тобі борщику
У новому горщику
Та поставлю на вербі,
Щоб не з'їли комарі.
Буде вам, буде й нам,
Буде всім комарам.

Діти хором повторюють за Тетянкою забавлянку. Тетянка: «Гепер візьміть папір, сині олівці і намалюйте дощик (Перевіряє, чи зро-зуміли пропозицію) До побачення, діти!» Діти: «До побачення!»

Такі міні-заняття викликають потребу спілкуватися зі співрозмовником. Дитина вчиться не лише сприймати і розуміти, що говорить дорослий, а й водночас засвоює нові слова, які час від часу повторюють й оновлюють. Вона пізнає зміст слова, його застосування, бере участь у діалозі з ляльковими персонажами, з вихователем. Маємо тут і зразки коротенької зв'язної розповіді, які промовляє лялька Тетяна («Я їздила до бабусі»; «Дощик – це добре!»). Вводяться різноманітна лексика, граматичні форми та синтаксичні конструкції, у вживанні яких дошкільники вправляються невимушено, практично, за принципом «давай разом, давай поговоримо», а не «скажи так», «ні, це погано».

Добираючи той чи той засіб навчання, основним критерієм для вихователя має бути сюжет, який викликає подив, бажання говорити. Ось який вигляд може мати розмова з дітьми.

3.3. Закріплення мовленнєвих навичок у повсякденному житті

У практиці дошкільної освіти загальноприйнятті дві форми навчання – заняття і робота в повсякденному житті, тобто в різні режимні моменти (в ранкові години, на прогулянці, у другій половині дня). Робота в повсякденному житті не регламентована режимом, не закріплена часом і проводиться у зручний для вихователя і дітей час.

Робота в повсякденному житті передбачає:

- а) закріплення української лексики, набутої на заняттях;
- б) закріплення розмовних навичок мовлення;
- в) проведення індивідуальної роботи з окремими дітьми;
- г) вправлення дітей у правильній артикуляції звуків;
- г) прилучення дітей до народних традицій, звичаїв, обрядів.

Зміст роботи в повсякденному житті узгоджують з темами занять.

Розглянемо, які види робіт можна проводити під час кожного режимного моменту.

У ранкові години, під час прийому, з дітьми проводять рухливі ігри, супроводжуючи їх мовою, індивідуальну роботу, розглядають ілюстрації до знайомих дітям українських народних казок, загадують загадки промовляють скоромовки з «важкими» звуками української мови.

Наприклад, з дітьми молодшої групи в ранкові години можна провести рухливу гру «Ясочка та цапок», пояснивши перед цим дітям слова «цапок», «цапеня», «руде», «танок». Вихователь показує картинку, називає зображене на них словами. Потім запрошує дітей до гри.

Хід гри. Діти стають у коло. Одна дитина – Ясочка, друга – «цапок» (обрані лічилкою) стоять поза колом. Під пісню вихователя:

Вийшла Яся погуляти у зелений садок,
А за нею тупотить цапок,

Наставляє свої різки цапеня руде,
Повертає на доріжку, де Ясочка йде.

Діти рухаються по колу ліворуч, а Ясочка і цапок – поза колом праворуч. Після слів «де Ясочка йде» коло зупиняється. У коло входять Ясочка і «цапок». «Цапок» наставляє різки на Ясочку. Діти, стоячи в колі, співають:

Ти рогатий, бородатий,
Утікай, цапок.

Ми Ясочку маленьку
Просимо в танок.

Діти вклоняються Ясочці і правою рукою запрошують її стати в коло. Яся стає в коло, всі танцюють. Гра повторюється з новими дійовими особами.

У старшій групі можна розучити з дітьми в ранкові години скоромовку Л. Пшеничної «Жадібний Євгенко» для вправління дітей у вимові звуків [ц], [г] та розвитку діалогічного мовлення. Вихователь читає перший раз скоромовку:

Євген горіхи роздає:

- Оце мое, оце – твоє.

- А це чие?

- Це теж мое!

Дивлюсь, горіхів не стає...

- А у вас такий євгенко є,

Що так горіхи роздає?

Потім обирає євгенка і його товариша. Вихователь повторює слова автора, а діти ведуть діалог. Після двох-трьох разів промовляння скоромовки слова автора промовляє хтось із дітей.

Під час роздягання у спеціальній кімнаті дітям старших груп можна загадати загадки про одяг та взуття після того, як ці теми були опрацьовані на заняттях. Відгадування загадок розвиває допитливість, сприяє повторенню й закріпленню української лексики. Наприклад, діти знімають черевики, вихователь пропонує відгадати загадку:

Два братики-вусатики,

В обох чорненькі сорочки,

Повисували язички. (Черевики.)

Доцільно провести вправу «Назвіть одяг».

Під час прийому їжі можна назвати дітям страви, а у старших групах – запитати в дітей, як називаються різні продукти харчування.

Доречним буде й читання вірша. Наприклад, за одним столом сидять діти, які швидко їдять, і ті, які це роблять досить повільно, без апетиту. Вихователь може прочитати вірш Г. Демченко «Таня»:

Це ж чому завжди у Тані

Щічки свіжі та рум'яні?

А тому, що Таня наша

Їсть і борщ, і хліб, і кашу!

На прогулянці також проводять рухливі та хороводні ігри, індивідуальну роботу, загадування загадок, заучування скоромовок, прислів'їв, читання оповідань, віршів, розповідання казок.

Так, узимку на прогулянці хтось із дітей упав на льодовій доріжці, а інші стоять і сміються. Вихователь говорить прислів'я: «Не смійся з другого, щоб тобі не було такого».

Під час умивання, миття рук перед прийомом їжі вихователь читає дітям середньої групи вірш Г. Бойка

«Хлоп, хлоп, водиченько»:

Хлоп, хлоп, водиченько,

Хлоп, хлоп на личенько,

І на ручки, і на ніжки,

Хлоп, хлоп, хлоп.

Діти поступово запам'ятовують слова і вивчають вірш. У другу половину дня дітям показують кінофільми, різні види театрів (театральні вистави), телепередачі, проводять ігри-драматизації та ігри за сюжетом українських казок, віршів, розучують коротенькі вірші, колядки, заклички.

Влаштувають ігри-розваги, інсценування, розігрування забавлянок, традиційних українських народних свят, тривалість яких від 15 до 30 хв. Проводять їх здебільшого під музику. Наприклад, з дітьми середньої групи у другу половину дня влаштують розігрування віршів Н. Забіли, В. Бичка («Ладоньки-ладусі», «Бджілка»).

З дітьми старшої групи проводять інсценівку за народними мотивами «Дощик і сонечко». Діти в українських національних костюмах сидять у різних кінцях кімнати.

Троє дітей встають, ідуть по кімнаті, підносять руки вгору і промовляють:

Иди, іди, дощику,
Зварю тобі борщику
В полив'янім горщику.
Иди, іди, дощику,
Цебром, відром, дійницею
Над нашою пшеницею.
(Нахиляються, показують.)
Иди, іди, дощику,
Зварю тобі борщику.

Діти сідають. Виходить друга група дітей і промовляє:

Дощику, дощику, припусти
На городні капусти,
На Галине зіллячко,
На наше подвір'ячко,

На весняні квіти, На маленькі діти, На зелені жита, Щоб нас звеселити. Діти сідають. Двоє дітей вибігають на середину кімнати «під дощ», радіють йому:

Ой дощику, поливайнику,
Поливай, поливай.
Поливай, поливай
Та і нас не лишай.

Виходять дівчатка:
Дощику, дощику, перестань,
Уже перестань.

Ми поїдем на баштан, на баштан.

Там вирвемо диньку.

Татові половинку,

А собі скибочку:

Дощику, перестань!

Усі сідають. Виходить одна дитина:

Вода, вода, холодная, дощова,

Стечи з мене, (струшує)

Кругом мене.

А з кого не стече,

Того сонце спече.

Вихователь. Проїшов дощик, дітям стало прохолодно. Де ж сонечко? Діти кличуть сонечко: На середину кімнати виходить хлопчик із дудочкою:

Сонечко, сонечко,

Виглянь у віконечко!

Я маленький хлопчик,

Виліз на стовпчик.

На дудочці граю.

Всіх вас забавляю.

Вихователь. Дударик усіх дітей скликає у танок. Ставаймо швидше у танок, заспіваймо пісню. Хлопчик із дудочкою стоїть у колі.

Вийди, вийди, сонечко,

На дідове полечко,

На бабине зіллячко.

На наше подвір'ячко.

Там вони граються,

Тебе дожидаються.

На весняні квіточки,

На маленькі діточки.

Вийшли діти з хати,

Взяли дудочку пограти.

Ду-ду-ду-ду!

Розвиток мовлення дітей потрібно проводити щоденно.

РОЗДІЛ IV. МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

4.1. Конспекти занять

Молодша група

Розігрування забавлянок (віршів, пісень)

Зайчику, зайчику

Мета: вчити дітей відтворювати діалог, чітко промовляти слова і звуки українською мовою.

Методичні поради. Забавлянка знайома дітям із попередніх занять. Вихователь читає забавлянку один раз, під час другого читання діти повторюють запитання, відповіді. Далі по двоє дітей (парами) розігрують забавлянку: один запитує, а зайчик відповідає. Доцільно використати шапочку (чи вушка) зайчика.

Котику сіренький

Діти сидять півколом. На килимку – ліжка – спить лялька. Дитині-«Котику» одягають шапочку котика, хвостик. «Котик» ходить навколо ліжка. Всі промовляють такі слова:

Котику сіренький,

Котику біленький,

Котик волохатий,

Не ходи по хаті,

Не буди дитяти.

Дитя буде спати,

Котик – воркотати.

Котик сідає біля ліжка і муркоче: мур-мур-мур.

Ой на kota воркота,

На дитину дрімота.

Усі діти (тихо):

А-а-а-а.

Ішов лісом-доріжкою сірий вовк

Діти сидять на стільчиках півколом. На килимку віддалік стоїть макет української хати. Потішку виконують двоє дітей у костюмах чи шапочках вовка й лисички. Слова автора говорить вихователь або хтось із дітей.

Ішов лісом-доріжкою сірий вовк. Та й зустрів він лисичку-сестричку.

- Здоров, здоров, лисонько, куди йдеш?

Скажи мені правдоньку, де живеш?

- Отам моя хатонька край води,

Ти до мене, вовчику, не ходи.

Столярики-молодці

Шестеро хлопчиків в українських костюмах імітують працю столярів.

Вихователь.

Столярики-молодці

Тешуть столик і стільці.

Двоє дітей.

Молотком по долоті, долоті,

Летять тріски золоті, золоті.

Двоє дітей. Пилочками чики-чики,

Двоє дітей. Молоточком туки-туки.

Усі разом. В нас до праці вправні руки.

(Підносять руки вгору.)

Ой сусіди, сусідоньки.

Двоє дівчаток виконують ролі «господині» і «курочки». Входить господинька, промовляє слова, низько кланяється:

- Ой сусіди-сусідоньки,

Прошу вас, прошу вас,

Чи не бігла моя курочка

Біля вас, біля вас?

Семеняста курочка і чубок,

А на правій ніженьці мотузок.

Вискакує курочка зі словами:

Куд-кудак!

Куд-кудак!

Роль господиньки може виконувати вихователь.

Два півники

1- ша дитина. Два півники, два півники. Горох молотили,

2- га дитина. Дві курочки-чубарочки До млина носили.

3- тя дитина. Цап меле, цап меле, Коза насипає,

4- та дитина. А маленьке козенятко На скрипочку грає.

Чорний баран

Двоє хлопчиків виконують ролі «пана» і «барана»:

Де ти ходив, наш чорний баране?

До млина, до млина, мій дорогий пане.

Що ти робив там, чорний баране?

Молотив пшеницю, мій дорогий пане.

Я – маленький хлопчик...

Троє дітей в українських національних костюмах. У хлопчика – дудочка, у дівчинки – сопілка. На килимку – стовпчик і стільчик.

Першим виходить хлопчик з дудочкою і промовляє:

Я – маленький хлопчик,

Виліз я на стовпчик,

На дудочку граю,

Всіх вас забавляю.

Ду-ду-ду-ду!

Виходить дівчинка.

Я – маленька дівонька,

Як у полі квітонька,

Сідає на стільчик.

На сопілку граю,

Пісеньку співаю,

Всіх вас розважаю.

Ля-ля-ля-ля-ля!

Виходить третя дівчинка-україночка:

Дівчинка-україночка.

Українка я маленька,

Українці батько й ненька.

І сестричка, й братик милий. Показує на дітей із сопілкою та дудочкою.

На Україні народилися.

Нумо, станьмо в хоровод.

Усі діти стають у хоровод і співають «Подоляночку».

Середня група

Тема «Ввічливі діти»

Завдання. Лексика: новенька, запрошувати, вдячний, зустрічати, вітатися. Фонетика: вимова твердих та м'яких приголосних, звукосполюка п'я. Зв'язне мовлення: діалог «Запрошення в гості». Граматика: форма звертання (Олю, Іване).

Матеріал: ляльки Оксанка і Тарасик, сюжетні картинки.

Хід заняття

Діти сидять півколом. На столі – Оксанка і Тарасик в українському вбранні. Вихователь звертається до дітей. Діти, сьогодні знову до нас на заняття прийшли ляльки Оксанка і Тарасик. Вони українці і розмовляють тільки українською мовою. (Бере в руки Оксанку, лялька вітається: «Доброго дня, діти!» Діти від-повідають хором. Потім лялька вітається з окремими дітьми, ті відповідають. Бере Тарасика.) Тарасик також хоче привітатися з вами: «Добридень, діти!» (Відповіді дітей.) Ось ви і привіталися. – Ввічливі наші діти, всі вміють вітатися українською мовою. Коли ви приходите в дошкільний навчальний заклад, не забувайте вітатися словами «доброго дня», «добридень».

Ви запрошуєте своїх товаришів до себе в гості на день народження. Запрошувати треба ввічливо. Послухайте, як я запрошу на свій день народження Оксанку: «Доброго дня, Оксанко! Запрошую тебе на день народження. Приходь, будь ласка, до мене в гості. До побачення». А тепер послухайте, що мені відповіла Оксанка:

«Дякую, Валентино Петрівно, обов'язково прийду. Я вам дуже вдячна за запрошення. До побачення, Валентино Петрівно».

Викликає дітей парами будувати діалог «Запрошуємо в гості»: «Доброго дня, Іване!» – «Привіт, Максиме!» – «Я запрошую тебе, Іване, в гості на день народження. Приходь, будь ласка», – «Дякую, Максиме». – «До побачення, Іване!» – «До зустрічі, Максиме!» Стежить за правильною вимовою звуків та слів. (Можна запропонувати аналогічні діалоги з ляльками.)

Дидактична гра

«Дошкільнята – ввічливі діти»

Вихователь промовляє текст, діти називають слова ввічливості: «До нашого закладу прийшла новенька дівчинка. Вона зайшла в кімнату і тихо привіталася (...). Діти радісно й голосно відповіли їй (...) Як же її звати, подумали, і тут Сергійко запитав (...). Як він запитав? (Варіанти відповідей: «Як тебе звати?») «Скажи, будь ласка, своє ім'я». «Давай познайомимось». «Я – Сергійко, а тебе як звати?») «Наталочка», – відповіла дівчинка. Максим запропонував їй стілець і сказав: (...). Наталочка сіла і відповіла (...). Діти почали гратися. Та ось Іра ненароком штовхнула Наталочку, повернулася до неї і вибачилася (...).

Швидко минув день у нашому закладі, час уже додому. Наталочка попрощалася з дітьми. Вона сказала: (...). Діти відповіли їй: (...).

От і закінчилося наше заняття. Гості, Оксанка й Тарасик, також хочуть з вами попрощатися.

Оксанка: «До побачення, діти!», Тарасик: «На все добре вам!» Діти відповідають.

Тема «Давайте познайомимось»

Завдання. Лексика: ім'я, новенький, новачок, хлопчик, дівчинка, вихователь, діти, будь ласка. Фонетика: артикуляція твердого звука [ч], вимова звукосполюки [м'я] ч. Граматика: узгодження іменників з прикметниками, відмінювання іменників у знахідному відмінку. Зв'язне

мовлення: побудова діалогу на запропоновану тему, відтворення тексту вірша українською мовою.

Матеріал: вірш М. Познанської «Новачок Тарас», картина «Нова дівчинка», ляльки Оленка і Тарасик.

Хід заняття

Заняття починається із привітання. Вихователь. Сьогодні у нас в гостях Оленка, вона росіянка, хоче вивчати разом з нами українську мову. Сподіваюся, що ви разом із хлопчиком Тарасиком допоможете їй. Ляльки вітаються з дітьми, діти відповідають. Вихователь пропонує дітям познайомитися з Оленкою і Тарасом.

Повторення лексики попереднього заняття.

Введення нової лексики. Вихователь запитує: «Оленка – хлопчик чи дівчинка? А Тарасик?»

Зіставлення слів дівчинка – дівчинка, мальчик – хлопчик. А ви хто? (Ми – діти.) Зіставлення слів дети (рос.) – діти (укр.). Вимова звука [ч], артикуляція звука [ч], зіставлення вимови звука [ч] у російській та українській мовах (у російській мові звук [ч] завжди м'який, в українській мові [ч] – завжди твердий). Розглядання картини. Відповіді дітей на запитання за картиною. Розповідь вихователя за картиною. Введення слів: новенька, нова, новачок, будь ласка, знайомити, ім'я. Робота над роздільною вимовою звукосполюки [м'я]. Діти придумують ім'я героям картини (вихователю, дівчинці, хлопчикам).

Фізкультхвилинка. Вправа «Скажи українською мовою».

Діалог «Давай познайомимось»:

- Доброго дня!
- Доброго дня!
- Скажи, будь ласка, твоє ім'я.
- Моє ім'я Марина.
- Скажи ти, будь ласка, своє ім'я.
- Моє ім'я Іван.
- Як звати вашу виховательку? – Олена Семенівна.
- А як звати вашу виховательку? – Ганна Сидорівна.
- До побачення, Марино.
- До побачення, Іване.

Розучування вірша М. Познанської «Новачок Тарас». Вихователь читає вірш тричі і викликає дітей. Стежить за правильною вимовою звуків.

Тема «Ввічливі слова»

Завдання. Лексика: ввічливий, пробачте, дякую, добрий ранок, чарівний, вечір, друзі, подруга. Фонетика: вимова фрикативного звука [г], твердого [ч], наголос у слові подруга. Граматика: закінчення іменників в орудному відмінку з прийменником з (з другом, з подругою). Зв'язне мовлення: складання діалогу та розповідей про своїх друзів (за зразком вихователя).

Хід заняття

Повторення лексики попереднього заняття. Розмова з ляльками. Вправа «Новенький». Повторення знайомого вірша М. Познанської «Новачок Тарас», літературна вікторина (оповідання В. Осєєвої «Чарівне слово» знайоме дітям).

Вихователь читає уривок:

- Є таке чарівне слово... Павло відкрив рота.

Я скажу тобі це слово. Але пам'ятай: говорити його треба тихим голосом, дивлячись прямо в очі тому, з ким розмовляєш...

- А яке слово?

Вихователь. Діти, яке це слово? Як потрібно сказати це слово українською мовою? – А які ще чарівні, ввічливі слова ви знаєте? Введення нової лексики: дякую, доброго ранку, доброго вечора, пробачте. Робота над правильною вимовою звуків. Порівняння слів спасибо (рос.) – дякую (укр.) Читання оповідання «Хороші звичаї».

«Доброго ранку!» – кажете ви мамі з татом, коли прокидаєтеся, вихователю й дітям, коли заходите в групу. «До побачення!» – кажете ви, коли повертаєтеся додому. «Дякую» – щиро промовляєте за надану вам послугу. І всім од тих слів стає приємно і радісно.

Введення слів друг, подруга, друзі.

Тема «Наш ігровий куточок»

Завдання. Лексика: куточок, килим, дзига, допомагати, ділитися, новий. Фонетика: закріплення вимови звуків [ч], [г], звуко- вимова [дз], наголос у слові новий. Граматика: граматична конструкція граємо в м'яча, форми дієслова грати. Зв'язне мовлення: відповіді на запитання за змістом оповідання.

Матеріал: іграшки, оповідання О. Бунця «Новий м'яч».

Хід заняття

Повторення лексики попереднього заняття. Вправа «Покажи та назви Оксані іграшку».

Введення нових слів: дзига, куточок, килим. Робота над вимовою звуків. Гра «Подорож». За вказівкою вихователя діти йдуть в ігровий куточок й по черзі підходять до іграшок, називають іграшки, які є в ігровому куточку. Розучування римівки:

Де іграшки стоять?

Де іграшки лежать?

(Тут іграшки стоять.)

Тут іграшки лежать.)

Фізкультхвилинка. Вправа «Він, вона, воно». Вихователь називає займенник, а діти – назви іграшок відповідного роду.

Читання оповідання О. Бунця «Новий м'яч». Запитання: Як називається оповідання? Робота над наголосом у слові новий. Що робила Клава? (Грала в м'яча.) Що просили дівчатка у Клави? Як поводитися Клава? Що трапилося з м'ячем? Чому Клава покликкала дівчат? Як вона їх кликала? Що їй відповіли дівчата?

Тема «Моя улюблена іграшка»

Завдання. Лексика: улюблена, прогулянка, гратися, купувати, гарна, покушці. Фонетика: вимова м'яких приголосних звуків та звука [г]. Наголос у слові хочу. Граматика: вживання дієслівних форм, закінчень іменників у знахідному відмінку. Зв'язне мовлення: складання розповідей на тему, з власного досвіду, відповіді на запитання за змістом оповідання.

Матеріал: іграшки, оповідання Ю. Федіна «Лялька».

Хід заняття

Закріплення лексики попереднього заняття. Ігри: «Хто більше назве іграшок?», «Хто помітив помилку?» Лялька називає іграшки, припускається помилок, діти виправляють. Робота над вимовою звуків. Читання оповідання Ю. Федіна «Лялька». Запитання: Що трапилося з Тетянкою? Яка її улюблена іграшка? Що Тетянка зробила з улюбленою іграшкою? Вихователь пропонує дітям розповісти про свою улюблену іграшку. Стежить за правильною вимовою слова улюблена. Зразок розповіді. «Моя улюблена іграшка – м'яч. У мене великий гарний м'яч. Я люблю грати з м'ячем. Цей м'яч мені купила мама». Діти розповідають про свою улюблену іграшку. Фізкультхвилинка.

Гра-діалог «У магазині іграшок». На столі у вихователя різні іграшки. Вихователь виконує роль продавця. Діти звертаються до нього українською мовою, щоб купити іграшку, яку вони обрали.

Тема «Наші улюблені іграшки»

Завдання. Лексика: гра, лічилка, бігати, ведучий, стрибати, доганяти, швидко. Фонетика: чітка вимова голосних звуків, звуків [г] та [ч]. Граматика: наказова форма дієслів. Зв'язне мовлення: складання розповідей із власного досвіду.

Матеріал: іграшки, ілюстрація (чи картина) «Діти на прогулянці».

Хід заняття

Повторення лексики попереднього заняття. Загадування загадок про іграшки. робота над звуковимовою. розглядання картинки. Запитання: Що роблять діти? Як ви гадаєте, в яку гру вони грають? Вимова слова гра. Що роблять хлопчики? Вимова – пісочни[ц']я. В які ігри ми з вами граємо на прогулянці? Яка ваша улюблена гра? Введення слів: лічилка, ведучий, водити, швидко, доганяти.

Я куплю собі дуду,

Я на вулицю піду.

Люба дудочко, дуди!

Ми гуляєм, ти води!

Читання лічилки:

Хто з вас перший прийде,

Хто м'яча принесе,

Скажемо:молодець

І дамо прапорець!

Фізкультхвилинка.

Складання дітьми розповідей «Моя улюблена гра» за зразком вихователя.

Гра «Команди». Діти почергово дають команди одному-трьом дітям, яких вихователь викликала до себе: «Стрибай! Стрибайте! Бігай! Бігайте! Крокуй! Крокуйте!»

Старша група

Тема «Моя Україна»

Мета: виховувати любов до рідного краю, збагачувати словниковий запас, розвивати мовленнєві вміння.

Словник: рідний край, Україна, ставок, город, гайок, хата, криниця.

Матеріал: набірне полотно, набір зображень з теми заняття (ставок, хата, криниця, кущ калини, лелека, сонечко, городні рослини, квіти).

Хід заняття

Запитання вихователя:

- Що приносить весна на рідну землю? Які рослини? – Які квіти? Які птахи прилітають?

Діти, розкажіть, як ви уявляєте собі рідну землю, природу.

Вихователь виставляє на дошці всі зображення до набірною полотна і пропонує дітям розмістити їх так, що вийшла завершена картина. Той, хто розміщуватиме малюнки, має розповісти, що він бере і що робить. Наприклад: «Це лелека. Він буде жити у гнізді на хаті» тощо.

Вихователь «садить» кущ калини і зачитує дітям такі віршовані рядки О. Хорошковської:

А калина біля броду
Білі квіти розпускає.
На свою чарівну вроду
Задивляється у воду,
Соловейка виглядає.

В Україні майже на кожному городі або на подвір'ї можна побачити калину. В народі було прийнято садити кущ калини, коли народжувалася дитина.

Багата і прекрасна наша українська земля. Ось як про неї розповідає у вірші український поет Анатолій Камінчук:

Зацвітає калина,
Зеленіє ліщина.
Степом котиться диво-луна.
Це моя Україна,
Це моя Батьківщина,
Що, як тато і мама, одна!

Пояснює слова ліщина – кущ, на якому ростуть лісові горішки, луна. Вивчення вірша напам'ять.

Тема «Бабусина хата. Український інтер'єр»

Завдання: виховувати почуття любові до народних звичаїв, естетичні смаки; розвивати мовленнєві вміння. Словник: хата, піч, горщик, чавун, рогач, коцюба, колиска, варити, прикрашати.

Матеріал: українська хата (макет, картина), набірне полотно і деталі українського інтер'єра.

Хід заняття

Діти, сьогодні я одержала листа від своєї бабусі (показує конверт). Вона живе в селі неподалік Києва. Там немає таких великих будинків, як у нашому місті. Там ось такі будиночки (показує). Я дуже люблю бабусину хату. Там багато цікавих речей.

У хаті є велика піч, яка дає багато тепла. Я люблю взимку погрітися на печі. А ще у печі варять дуже смачні

борщ і кашу, картоплю, печуть хліб. Подивіться на посуд, у якому варять борщ і кашу (показує горщик). Що це? А це чавунчик (діти повторюють). У ньому найчастіше варять борщ і картоплю. Подивіться на форму горщика і чавунця. Знизу вони вузькі, а догори – розширені. Це для того, щоб зручно було брати рогачем, ставити у піч та виймати з неї.

Ще в бабусі є коцюба (показує). Нею розгортають вугілля, поправляють дрова. рогач і коцюба завжди стоять у куточку, біля печі. Що стоїть біля печі? В Україні у давні часи піч розмальовували ось так (показує малюнки).

Тепер скажіть, чи хочете ви побувати в бабусиній хаті? Отже, візьмемося один за одного, наче вагончики, і поїдемо до бабусі в село.

Фізкультхвилинка.

- Ось ми і приїхали. Бабуся нас уже чекає, запрошує до хати.

Назустріч дітям виходить інший вихователь, переодягнений бабусею, і вітається:

- Доброго дня, дітки!
- Доброго дня, бабусю!

- Заходьте, діточки, до хати (діти заходять). Сідайте на лавці. Що ви впізнали в моїй хаті? (Піч, горщики, чавунці, рогач, коцюбу). Для чого потрібен горщик? Чавунець? Рогач? Коцюба?

- А чи знаєте ви, що це в мене на стінах і вікнах?

- Рушники.

- Так, це рушники. Я сама їх вишивала. Що на них вишито?

- Квіти, листячко, калина тощо. В Україні давній звичай прикрашати хату рушниками. Який звичай в Україні? А де ще є рушник?

На столі. А цей простий рушничок (показує) – для витирання після того, як умиєшся. Називається він утирач. Що ми витираємо? Робить вигляд, що прислухається:

- Ой, хтось ніби плаче? Та це ж моя онука Даринка. Вона ще маленька і спить у колисці. Підходить до колиски, показує на неї і запитує:

Що це таке?

Поспи, Дариночко, ми тебе заколишемо і пісеньку заспіваємо. Дітки, заспіваймо колискову, щоб Даринка заснула.

Діти разом із вихователем співають колискову, яку вивчили на музичних заняттях.

Вихователь пропонує дітям повернутися в дошкільний на-вчальний заклад. Бабуся дякує:

Добре, дітки, що ви не забули стареньку бабуся, відвідали мене. Ось я вас пригощу смачними гостинцями (частує печивом, цукерками). Приїжджайте до мене, я навчу вас обід варити. Приїдете, діти?

Діти відповідають і прощаються з бабусяю.

Доречним, в контексті нашої проблематики, буде використання літературної спадщини нашої землячки Софії Багрей.

Тема: Казка про «День здоров'я»

Хід заняття

Вихователь пропонує дітям послухати казку.

Було це чи не було, та якось біля своєї хатки в лісі сиділа зажурена лисичка Хитруня.

- Ой, як мені невесело! Де мої друзі? Із ким би мені пограти? – думає.

Ось бачить руденька Хитруня, як маленький зайчик Пострибайко швидко плигає, кудись поспішає.

- Пострибайчику! Хочеш погратися? – кличе його лисичка.

- Не маю часу! Краще біжімо до дитсадка ведмедиків. Там свято – «День Здоров'я»!

- Я з тобою! – зраділа руденька. Зайчик плиг-плиг-плиг, лисичка туп-туп-туп. Ось і дитячий садочок. Бачать друзі кризь огорожу – ведмедики шикуються.

- Ми до вас на гостини. Хочемо теж святкувати!

- Скоріше ставайте до ряду! Зараз стрибати будемо! – покликала гостей ведмедичка-вихователька Добра Лапа.

- На старт! Увага! Рушаймо! – командує вона.

І застрибали звірята навперегони.

А хто ж перший? Звичайно, сіренький вухастий зайчик Пострибайко.

- Молодець! Молодець! – хвалить його вихователька.

Засоромився маленький, опустил вуха.

- Нумо, хто перший доріжкою – змієюю пробіжить? – питає Добра Лапа.

- На старт! Увага! Руш! – і всі малюки побігли. Ой, як важко ведмедикам лапами тупотіти. А лисичка, а лисичка! Хвостик вліво, хвостик вправо – яка прудка.

Перша до фінішу прибігла та почала вихвалитися:

- А я перша! А я спритна! Я найкраща! Слухають це ведмедики та й відвертаються від хвалькуватої хитруні.

- Готуймося! Будемо на дерева залазити! Хто ж буде найспритнішим? – питає Добра Лапа.

- Я, я, я! – це Хитруня-Хвал ько голосно гукає.

- На старт! Увага! Руш!

І почали ведмедики стовбуром лізти. Вправно хапаються лапами за стовбур. Ось маленький Потапко перший угорі.

А руда лисичка плигає-плигає біля дерева, не може навіть лапками вхопитися. Впала, плаче, від сорому очі затуляє.

- Не плач, не плач! – лагідно пестить її вихователька. – Твоя вдача – швидко бігати, ведмедикам – добре по деревах лазити, зайчику – швидше за всіх стрибати.

- І все це для здоров'я корисно, – лагідно всміхаючись промовила ведмедичка-вихователька Добра Лапа, обіймаючи звіряток.

- У кожного з вас своя вдача, свій талант. Неталановитих немає.

От тоді зраділи і ведмедики, і лисичка Хитруня, і зайчик Пострибайко.

Як добре, що у кожного є свій талант!

Вихователь: Чому сумувала лисичка Хитруня? Чим займаються ведмедики в дитячому садку? Хто переміг на доріжці-зміїці? Хто був хвальком? Чи це гарно? А що таке талант? Чи добре мати талант?

Індивідуально-групове заняття (на закріплення вивченого матеріалу)

Мета: закріпити твердо вимову звукосполюки [шч], вміння узгоджувати порядкові числівники від одного до п'яти з іменниками в роді; вчити складати речення зі словами неначе, ніби.

Матеріал: картинки, іграшки, предмети.

Хід заняття

Дітям показують картинки, предмети, в назвах яких – звуко-сполука [шч]: куш, щітка, шука, щит, дощ, щока, щипати, щулити, щупати, щebetати. Вихователь нагадує та показує твердо вимову звукосполюки, пропонує назвати предмети, картинки, дії з правильною вимовою звукосполюки [шч]. Вимову звукосполюки закріплюють у чистомовках:

Щу, шу, шу – не боюся я дощу.

Щі, щі, щі – під дощем ростуть кущі.

Щу, шу, шу – не втікаю від дощу.

Щі, щі, щі – не намокну я в плащі.

Розучування вірша В. Каменчука «Хочу підрости»

Мама кличе: – Одягнись! Не вдягаються дерева Дощ який переїщить! В плащ і черевки,

А я хочу підрости, А ростуть же на дощі

Плащ мені навіщо? Он які великі!

Робота із граматичної будови мовлення. Дидактична вправа «Який, котрий?»

На дошці викладають п'ять однакових іграшок, предметів або картинок. Дітям пропонують назвати словосполучення «числівник + іменник». Діти називають: перший кошик (будинок, вагон), другий кошик (будинок, вагон)... Перша кімната (валіза, машина), друга (валіза, машина)...

Вихователь біля однієї з іграшок або картинок (кошик) розміщує іншу іграшку або картинку (яблуко) і промовляє: Яблуко лежить у цьому кошику. В котрому?

Дитина відповідає: У другому кошику.

- Тепер лежить тут. – У четвертому кошику.

- Тепер – тут. – У першому кошику.
- Сім'я живе в цьому будинку. В котрому? – В першому будинку.
- А ця сім'я? – У третьому будинку.

Для закріплення набутих знань, мовленнєвих умінь і навичок (І. Луценко) пропонує проводити ігри з різномовними лексичними одиницями у повсякденному житті як індивідуально, так і у підгрупах дітей. Опишемо їх.

«Папуги»

(хто правильно почує і повторить)

Дітям пропонують уважно слухати, щоб визначити, яке саме слово чи словосполучення інтонаційно виділяє вихователь, для того щоб відтворити його у відповіді. Наприклад: полумисок – посуд для перших страв. Спочатку вихователь може інтонаційно виділити слово полумисок. Діти мають повторити: Так, полумисок.

Потім інтонаційно виділяють слово посуд, словосполучення для перших страв. Діти промовляють: Так, посуд, для перших страв. Ця гра сприяє закріпленню нової лексики, активізує мовленєву увагу, дає зразок правильної вимови, використанні слів у реченні, вправляє дітей у вимові.

«Полювання на слово»

Вихователь розкладає по груповій кімнаті тематично дібрані предметні картинки (одяг, посуд, меблі, овочі, фрукти, транспорт тощо). Діти мають відшукати певні картинки. Той, хто знаходить, голосно називає предмети, зображені на них. Виграє дитина, яка перша назве узагальнювальну назву предметів, речей, зображених на картках.

«Словесна мозаїка»

Вихователь називає ключове слово, а діти добирають до нього пов'язані за змістом слова.

Наприклад, ключове слово меблі. Діти добирають усі відомі їм слова, пов'язані з цим словом за змістом: диван, ліжко, канапа, колиска, спати, відпочивати, сидіти, зручно тощо.

4.2. Українські колядки та вечорниці

Українські колядки
(середня і старша група)

Декорації: приміщення, прикрашене гілками сосни і ялинки, святково накриті столи.

«Господарі» готуються до зустрічі колядників. Група дітей у святковому вбранні (колядники) заходять у «хату». Вони співають пісню:

Ми йшли на вогник
До цієї хати,
Не хотіли добрих людей
На шляху минати.
Добрий вечір вам!
Добрий вечір, добрий господарю,
Чи дозволите колядувати,
З Новим роком привітати,
Щастя, здоров'я побажати?

Господар (дитина чи ведуча). Добрий вечір, заходьте у нашу світлицю!

Діти. Просимо, просимо, колядуйте.

Ведуча. Добрий вечір тобі, пане господарю.

Діти. радуйся! Ой радуйся, земле, рік новий народився!

Ведуча. Застилайте столи та все килимами.

Діти. радуйся! Ой радуйся, земле, рік новий народився!

Ведуча. Кладіть паляниці з ярої пшениці!

Діти. радуйся! Ой радуйся, земле, рік новий народився!

Ведуча. Хай святкує з нами вся наша родина!

Діти. радуйся! Ой радуйся, земле, рік новий народився!

Діти почергово промовляють:

На добро повсюди
Мир нехай буде!
На щастя, на здоров'я,
На той новий рік!
Ледве ся до вас приволік.
Сійся, родися,

Жито, пшениця,

Часник, як бик.

Цибуля, як диня.

А овес, яко пес.

Ведуча. Добрий господарю, ми для вас щось підготували. Але перш ніж показати, дозвольте пісню заспівати. Діти співають пісню «Ой, чия то хата».

Ой, чия то хата, гарна та багата,

Щедрий вечір, добрий вечір.

Там живе господар – багатства володар.

Щедрий вечір, добрий вечір.

А його багатство – золотії руки.

Ведуча (до господарів). Дозвольте Козі зайти до вас у хату поскакати.

Ряджені, Коза, Ведучий і хор ряджених з дозволу господаря за-ходять до хати і починається вистава.

Коза та Ведучий стають попереду, за ними розміщується хор ряджених. Коза тупає, переступає з ноги на ногу.

Ведуча. Станьте у ряду, я Козу веду!

Діти промовляють:

На горі Коза з козенятами,

Під горою Вовк з вовченятами.

Ухопив вовчок Козу за бочок.

А вовченята – за козенята.

Де не взявся Засць, почав Козу лаять.

Дурна Коза, нерозумна!

Пішла б у лісок,

Нарвала б травиці гарненької,

І сама б їла, і діток кормила.

У Михайлівни всі хлопці стрільці.

Хвалились, хвалились Козу устрелить.

Не попали в бік, да попали в риг.

Упала Коза та й закричала.

Під ці слова Коза падає, дригає ногою і кричить: «Ме-е-е!» Присутні, кидаються до неї і ставлять на ноги. Ведуча тягне Козу за пояс, вона скаче. Діти співають:

Де діє Коза туп-туп, там жита сім куп.

Де Коза ногою, там жито копою.

Де Коза рогом, там жито стогом.

Де Коза хвостом, там жито кустом.

Підійди поближче, поклонися понижче Господарю і Господині.

Коза кланяється господареві та всім домашнім.

Ведуча.

Чим вони тебе пожалують?

Чи міркою жита, щоб Коза була сита.

Чи мірку й овса, зверху ковбаса.

Коли того мало, то й ще кусок сала,

Щоб наша Коза веселая стала,

Да і поскакала!

Господарі дають Козі, що можуть (сала, вівса, млинців, пирогів, паляницю). Діти-колядники почергово промовляють:

Ми колядували, ми вас уславляли,

Нам ні пиріжечка, нам ні шеляжечка.

Нічого не дали - посунемо далі.

Де пиріг почуєм, там заколядуєм.

Колядин, колядин,

А я в батька один,

Коротенька юпочка,

Винось, бабка, бубличка,

Коротенький кожушок,

Винось, бабка, пиріжок.

Коляда, коляда,

Дай, дядьку, пирога!

Як не даси пирога,

Візьму вола за рога Та виведу на поріг,

Та виломлю правий ріг.

У ріг буду трубити,

Волом буду робити, і

Хвостом буду поганяти

Та на гречку орати.

Добривечір.

Господар. Просимо всіх сідати,

Спільну вечерю розпочати!

Колядники. Як розпочати? А Діда Мороза зі Снігуронькою ще не кликали до нас святки справляти!

Ведуча. Давайте всі разом покличемо: «Діду Морозе, Снігуронько, ходіть до нашої хати святки справляти».

Усі присутні на святі гукають: «Дідусю Морозе, Снігуронько, ходіть до нашої хати святки справляти».

(Відчиняються двері і з'являються Дід Мороз та Снігуронька)

Дід Мороз.

З Новим роком Вас вітаєм!

Щастя-радості Всім бажаєм!

Сійся-родися Жито, пшениця,

Всяка пашниця!

Коноплі – під стелю,

А льон – за коліна,

А в батьків хай зроста

Їх достойна зміна.

Господарі запрошують Діда Мороза зі Снігуронькою до спільного столу, пригощають їх.

Колядники дякують господарям за частування і співають прощальну пісню:

Скільки б не співали, а кінчати час,
Кращі побажання ви прийміть від нас.

І у вас, і в нас хай буде гаразд,

Щоб ви і ми щасливі були.

Колядники співають пісню, виходять з хати.

Українські вечорниці

(старша група)

Декорації: інтер'єр сільської хати (на стінах розвішені вишивані рушники, українські орнаменти, керамічні вироби; в куточку піч – розмальована півнями та квітами; біля печі діжка, рогач та інші речі домашнього вжитку).

Дітей зустрічає господиня (ведуча). Діти сідають на лавах, деякі прийшли зі своєю роботою – дівчата з вишиванням, хлопчики із сопілочками.

Дівчинка.

Щоб усмішки розцвітали,

Щоб розваги не вгавали,

Ми станцюємо для вас.

Звучить в аудіозапису мелодія «Подоляночка». Діти співають. Дівчата стають у коло. Одна дівчина імпровізує за змістом пісні, стає в середині кола, вона буде «Подоляночкою». Взявшись за руки, водять танок співаючи:

Десь тут була подоляночка,

Десь тут була молодесенька.

Тут вона сіла,

Тут вона впала,

До землі припала.

Сім літ не вмивалась,

Бо води не мала.

Ой устань, устань, подоляночко,

Ой устань, устань, молодесенька.

Вмий своє личко,

Та личко біленьке,

Біжи до Дунаю,

Бери молоденьку,

Бери ту, що скраю.

Подоляночка біжить до кола, бере за руки якусь із дівчаток і веде її на своє місце. Гра повторюється.

Дівчинка. Хлопці! Загадайте нам загадки.

Хлопчик.

В чистім полі він росте

На високих ніжках,

В зелених панчішках.

Квіточки блакитні,

Оченьки, привітні.

Що це? (Льон)

***

Не куц, а з листочками,

Не сорочка, а зшита,

Не людина, а навчас.

Що це? (Книжка.)

(Дівчата відгадують.)

Хлопчик.

А дівчата теж загадайте.

Дівчинка. Білі зуби маю,

Та всі ховаю,

Довгі коси маю,

Та не заплітаю.

Що це? (Кукурудза.)

(Хлопці відгадують.)

***

В лісі вирізана,

Гладенько витесана,

Співає, заливається.

Як називається? (Сопілка.)

(Діти-глядачі відгадують.)

Ведуча. Все, що хочеш до душі, в музикантів попроси.
Хлопчик. І сопілка лле грайливо пиру усмішку і силу.
Хлопчики грають на сопілочках українську народну мелодію
«Ой є в лісі калина», дівчатка співають.

Ведуча. А тепер згадаємо скоромовки.
Діти почергово промовляють їх.

Пилипова хата
У садочку в Пилипа
Зросла висока липа,
Не лінь було Пилипу
Щодня полоти липу.
«Спасибі» – до Пилипа
Лопоче листям липа.

***

Суне сова свої слова.
Яка сова, такі й слова.

***

Не турбуйте курку:
Клює курка крупку.
Крупа дрібненька,
Курка рябенька.

***

Напекли млинців,
назвали кравців,
А кравець за млинець
та й побіг у танець.

Хлопчик. Ще й таночок наш один, «Козачок» називається він.

Звучить мелодія українського «Козачка». Діти стають у коло. В колі лежать віночки. Учасники танцюють парами. Несподівано обривається мелодія. Хлопці повинні швидко

взяти віночки і надіти дівчатам на голову. Віночків на один менше, ніж дівчат. Пара, яка залишається без віночка, виходить з гри. І так доти, поки не залишиться одна пара. Пара, яка перемогла, нагороджується сувеніром.

Переможці звертаються до ведучої з проханням:
«Розкажіть, будь ласка, хоч одну небувальщину».

Ведуча.

Що там в лісі за комедія була,
Що курочка поросяток навела.
Поросята та й волів навели,
А ті воли та й яєчка нанесли.
А безрукий ті яєчка позбирав,
Та й голому поза пазуху поклав.

Німий з глухим розмовляє,
А сліпий тільки поглядає,
Без'язикий «караул» закричав,
А безногий у похід ускакав.

Ведуча.

Раз, раз, іще раз
Починати гру вже час,
Ну-бо, гратись, дітвора!

Гра «Панас»

Діти обирають «Панаса», стають у коло. «Панас» у центрі із зав'язаними очима в обмеженому просторі намагається впіймати когось із гравців. Гравці промовляють:

Панасе!

А де стоїш?

О, на ринку.

А кого тримаєш?

Дитинку.

Пустися до нас і лови нас!

Упійманий стає новим Панасом.

4.3. Народні хороводні ігри

«Ой у перепілки»

Хід гри. Дівчатка і хлопчики стоять колом, трішки розставивши ноги, руки опущені вздовж тулуба. Одна дитина («перепілка») – в колі. Вихователь (співає):

Ой у перепілки та голівка болять.

Діти підносять руки вгору й торкаються голови.

Тут була, тут була перепілочка,

Тут була сизокрилая.

Беруться за руки і ходять по колу ліворуч, а Перепілка – праворуч або робить крок на місці.

Ой у перепілки та колінця болять,

Та колінця болять.

Малюки нахиляють тулуб уперед, випрямляються, беруться за руки і ходять по колу праворуч. Зупиняються. Вихователь продовжує:

Ой у перепілки крильця не болять,

Крильця не болять.

Діти розводять руки у сторони і на слова «не болять» опускають. На слова «Пташки знялися і полетіли» малюки біжать по колу.

Ялинка

Кід гри. Одна дитина (Ялинка) стоїть усередині кола. Вихователь (співає):

Ялинка, ялинка,

Ялинка зелена. (Двічі.)

Діти йдуть праворуч, тримаючи руки біля правого плеча, ніби несуть дерево або лопату, і продовжують співати:

Ми посадимо ялинку Ось таку.

Повертаються обличчям до кола і, присідаючи, показують руками, яку ялинку вони посадять.

Ходимо, ходимо По лісу-лісочку. (Двічі.)

Діти беруться за руки і йдуть ліворуч, а дитина, яка в колі, присідає.

Виростай же, ялиночко, ось така. (Двічі.)

Повертаються обличчям до середини, нахиляються і плавним рухом показують, як росте ялинка, повільно підіймаючи руки.

Ходимо, ходимо Навколо нашої ялинки. (Двічі.)

Дитина, що в колі, встає.

На слова «Стала наша ялинка ось такою» діти йдуть до центру, піднімаючи з'єднані руки, показують, якою стала ялинка. На слова «Зайчик під ялинкою плиг-скік, плиг-скік» діти, поклавши руки на пояс, підстрибують на обох ногах, рухаючись уперед по колу.

Вихователь промовляє:

Ой ялиночко зелененька,

Ти була колись маленька,

А тепер ти ось така і висока, і струнка.

Ось така, ось така і висока, і струнка.

Біля тебе ми, ялиночко,

Заспіваєм пісню дзвінку.

Візьмем руки у бочок,

Затанцюєм гопачок.

У бочок, у бочок,

Затанцюєм гопачок.

Про Катрусю та цапка

Хід гри. Діти стоять колом. Двоє дітей (Катрусю і Цапок) стоять поза колом.

Вихователь (співає):

Вийшла Катя погуляти в зелений садок,

А за нею по садочку тупотить цапок.

Наставляє свої різки цапеня руде.

Повертає на доріжку, де Катрусю йде.

Діти рухаються по колу ліворуч, а Катрусю і Цапок поза колом – праворуч. Після слів «де Катрусю йде» діти зупиняються. В коло входять Катрусю і Цапок. Цапок наставляє різки на Катрусю. Діти, стоячи у колі, співають:

Ти рогатий, бородатий,
Утікай, цапок.
Ми Катрусеньку маленьку
Просимо в танок.

Діти вклоняються Катрусі і правою рукою запрошують її стати в коло. Катруся стає в коло, всі танцюють. Гра повторюється.

Качечка

Хід гри. Діти стоять колом, тримаючись за руки, а качечка поза колом.

Вихователь (співає):

Ду-ду-ду-ду, дудочка,

Ду-ду-ду-ду-ду!

Ой заграла дудочка

В нашому саду.

Діти йдуть в один бік, а качечка з каченятами – у протилежний.

Вихователь. Аж пливе білесенька Качка по воді.

Хто це так гарнесенько Грає на дуді?

Двоє дітей утворюють «ворота». Качечка з каченятами входять у коло. Вони «пливуть» один за одним, наче загрибають лапками воду. Діти грають на дуду (дуда з кулачків). Качка з каченятами продовжують плавати.

Стала з каченятами

Качка танцювати,

Крильцями і лапками

Воду колихати.

Діти повільно розмахують зчепленими руками, зображуючи коливання води. Каченята танцюють, кружляють то в один бік, то в інший, повільно розмахуючи руками-«крильцями». Діти знову грають на дуду.

Ду-ду-ду-ду, дудочка! Ду-ду-ду-ду! Ой, хороша дудочка в нашому саду. Діти зупиняються, «ворота» відчиняються, качка з каченятами виходять з кола на бережок.

Гра повторюється.

ТЕЗАУРУС (глумачний словник)

1. Активізація – вдосконалення організаційних форм навчально-пізнавальної діяльності дітей.

2. Активізація словника – завдання словникової роботи, що передбачає застосування дітьми лексичних засобів у різних мовленнєвих ситуаціях.

3. Активний словник – це слова, які дитина не тільки розуміє, а й доречно, свідомо використовує в своєму мовленні.

4. Ампліфікація – оптимальне використання дорослими можливостей кожного віку для повноцінного розвитку дитини.

5. Бесіда – це організована, цілеспрямована розмова вихователя з дітьми з певної теми, яка складається із запитань і відповідей.

6. Вербальний – словесний, усний.

7. Взаємини – духовні утворення, що складаються в процесі спілкування і відображають його позитивний або негативний характер.

8. Виразно-емоційна компетенція – вміння виразно та емоційно передати зміст художнього твору, дотримуючись адекватних засобів виразності й вдало їх поєднуючи.

9. Виховання – збагачення моральної свідомості й поведінки дошкільника; його залучення до світу вироблених людством цінностей; формування ціннісних основ до навколишнього світу та самого себе.

10. Граматична категорія – це система протиставлених одна одній однорідних граматичних величин.

11. Граматика – розділ мовознавства, що вивчає граматичну будову мови.

12. Граматична компетенція – неусвідомлене вживання граматичних форм рідної мови згідно з законами і нормами граматики (рід, число, відмінок, клична форма тощо).

13. Граматична правильність мовлення – це дотримання в процесі спілкування основних граматичних норм, сформульованих у вигляді правил.

14. Граматичне значення – це значення відношень між явищами дійсності, які позначаються словами.

15. Державний стандарт освіти – це зведення норм і положень, що визначають державні вимоги до освіченості особи на рівні початкової, базової і повної загальної середньої освіти та гарантії держави в її досягненні громадянами.

16. Дидактична розповідь – це розповідь, у якій вихователь передбачає правильне вживання різних частин мови, навмисно пропускає чи вставляє слова для заміни чи доповнення їх дитиною.

17. Дослідницький метод навчання – метод, за допомогою якого діти самостійно розв'язують пізнавальні й практичні завдання шляхом дослідів та експериментування при керівній ролі педагога.

18. Експериментальна група – група дітей, з якою педагоги та експериментатор працюють за експериментальною методикою.

19. Збагачення словникового запасу – одне із завдань словникової роботи у дошкільному навчальному закладі, яке полягає у поповненні кількісного складу лексики новими словами, а також засвоєння дітьми нових значень слів, що наявні у їх лексичному запасі.

20. Інтеграція – об'єднання в ціле раніше ізольованих частин для досягнення мети.

21. Інтегровані заняття – це форма навчально-виховної роботи, яка об'єднує блоки знань з різних галузей навколо однієї теми з метою інформаційного та емоційного збагачення сприймання, мислення, почуттів дітей, що дає

змогу пізнати певне явище з різних боків, досягти цілісності знань.

22. Когнітивно-мовленнєва компетенція – наявність певних знань у дітей про письменників та їхні твори в межах програми вікової групи; здатність відтворити зміст знайомих творів, назвати автора твору, впізнати твір за його уривком чи ілюстрацією, прочитати напам'ять вірш; пригадати загадки, прислів'я, скоромовки, лічилки.

23. Компетентність дитини – інтегральна характеристика роз-витку особистості, основними показниками якої є оптимальний для віку ступінь сформованості провідної діяльності, всіх форм активності та базових якостей.

24. Конструктивні вправи – самостійні вправи дітей з різним матеріалом після пояснення вихователя.

25. Контрольна група – група дітей, з якою педагоги працюють за звичайною методикою і в ній проводяться одночасно з ЕГ ті ж зрізи.

26. Культура мовленнєвої поведінки – передбачає осмислення своїх експресивних проявів, їх критичну самооцінку і свідоме використання можливостей мови у спілкуванні.

27. Лексика – сукупність слів певної мови, її окремих сфер.

28. Лексична компетенція – наявність певного запасу слів у межах вікового періоду, здатність до адекватного використання лексем, доречне вживання образних виразів, приказок, прислів'їв, фразеологічних зворотів.

29. Лексична робота з дітьми дошкільного віку – це робота над розв'язанням завдань словникової роботи з дітьми дошкільного віку.

30. Лексичний матеріал – матеріал, який використовується у ЗДО для лексичної роботи (загадки, вірші, прислів'я, приказки, образні вислови).

31. Лексичний розвиток – це розвиток словника дитини.

32. Лексичні вправи – прийом словникової роботи, який полягає у багаторазовому повторенні дитиною дій лексичного змісту.

33. Літературно-мовленнєва діяльність – діяльність, безпосередньо пов'язана зі сприйманням, елементарним аналізом літературних творів і словесною творчістю під впливом художніх вражень.

34. Метод вправ – багаторазове повторення дитиною дій (розумових чи практичних) певного змісту.

35. Метод проєктів – організація навчання, за якою діти набувають знань і навичок у процесі планування і виконання практичних завдань-проєктів.

36. Методи безпосереднього ознайомлення з довкіллям – це методи, в основі яких лежить безпосередній чуттєвий досвід дитини, її сенсорне виховання (це наочні, практичні та ігрові методи).

37. Методи опосередкованого ознайомлення з довкіллям – це словесні методи, методи, які опосередковуються словом (серед них: читання художніх творів, розповідь вихователя, словесні дидактичні ігри, бесіда, усна народна творчість, метод уявлених ситуацій).

38. Мова – система знаків, матеріальних за природою і суспільних за своєю роллю.

39. Мовленнєва активність – уміння встановлювати мовленнєву взаємодію, грамотно будувати й висловлювати свої думки, підтримувати діалог, трактується не лише як здібність суб'єкта певного комунікативного акту висловлюватися, а й здібність сприймати (розуміти) мовлення іншого.

40. Мовленнєва готовність дітей до школи – наявність навичок усного мовлення, навичок використання одиниць мови для мислення, спілкування, усвідомлення знакової системи мови, спеціальні вміння у галузі читання, письма, вміння аналізувати мовні явища (за А. Богуш).

41. Мовленнєва компетентність – складова мовленнєвої діяльності, забезпечує вміння дитини підтримувати мовленнєву взаємодію з іншими, вибудовувати логіку висловлювань, забезпечувати мовленнєве взаєморозуміння з дорослими та однолітками, формувати комунікативні здібності, мовленнєве самовираження, розвивати соціальне мовлення (вміння презентувати себе оточенню, виражати особисту позицію щодо інших тощо).

42. Мовленнєва культура – наслідування норм та уміння свідомо вибирати найбільш доцільні варіанти мовленнєвої поведінки (точні у смислового відношенні, стилістично доречні, виразні), знаходити адекватну щодо ситуації нову мовленнєву форму.

43. Мовленнєва особистість – діяльна особистість, яка ставиться до слова не лише як до інструмента відтворення почутої від дорослого мови, а як до дійства розкриття свого внутрішнього світу, свого ставлення до інших та до самої себе.

44. Мовленнєва підготовка – оволодіння практичними мовленнєвими навичками, вдосконалення комунікативних форм і функцій мовленнєвої дійсності, формування її усвідомлення (за А. Богуш).

45. Мовленнєве самовираження – вміння дитини за допомогою мовленнєвих засобів та форм поведінки заявити про себе; виразити свої думки, наміри, бажання, ставлення; оцінити ставлення до неї інших (переживає, байдужа); проявити індивідуальність, творчу активність та інтонаційну виразність.

46. Мовленнєвий етикет – виконання правил мовленнєвої поведінки: дотримання ввічливого ставлення до адресата мовлення, демонстрації зацікавлення у розмові, емпатії, щирості у висловлюванні своїх думок тощо.

47. Мовлення – процес і результат функціонування мови, продукт мовленнєвої діяльності мовця, спосіб словесного вираження, стиль, який має індивідуальні прояви.

48. Моделювання – наочно-практичний метод навчання, в основі якого лежить створення моделей та їх використання для формування знань про властивості і зв'язки предметів та явищ.

49. Морфологія вивчає словотворення, граматичні властивості слів, частини мови.

50. Навчання – організований процес формування у дитини пізнавальної активності, пробудження потреби у нових знаннях; відкриття нею значущості учіння для її особистісного становлення, творчого ставлення до дійсності; формування уміння переносити набуті знання у нові умови.

51. Наступність – обізнаність педагогів з програмами й методиками навчання та виховання дітей у ЗДО, з їх результатами з метою врахування отриманих знань у подальшій роботі початкової школи.

52. Неперервна освіта – полікомпонентне утворення, ефективність якого залежить від реалізації таких його чинників, як: наступність, спадкоємність, перспективність і готовність.

53. Об'єкт дослідження – це процес або явище, що породжує проблемну ситуацію й обране для вивчення.

54. Образотворчо-мовленнєва діяльність – це вид художньо-мовленнєвої діяльності, в якій мовленнєві дії підпорядковуються меті та змісту образотворчої діяльності дитини для її збагачення, спрямування, стимулювання і коментарю.

55. Освіта – процес набуття людиною в процесі виховання та навчання базису особистісної культури, духовного обличчя.

56. Оцінювально-етична компетенція – здатність дитини свідомо аналізувати поведінку героїв художнього твору, висловлювати своє ставлення до них, мотивувати моральні та естетичні оцінки.

57. Пасивний словник – це слова, які дитина розуміє, пов'язує з конкретними уявами, але ними в активному мовленні не користується.

58. Педагогічна майстерність – уміле, раціональне і комплексне впровадження у практику виховання, навчання, досягнень та рекомендацій педагогічної науки.

59. Педагогічне новаторство – наявність та використання авторських власних знахідок, нових ефективних прийомів, методів і форм в освітньому процесі.

60. Педагогічний експеримент – комплексний метод дослідження, що поєднує спостереження, усне і письмове опитування, вивчення та узагальнення педагогічного досвіду та інше.

61. Передшкільна освіта – це проміжна ланка між дошкільною і початковою освітою, яка асоціює спеціальну (засвоєння знань, умінь і навичок) і загальну (готовність дітей до навчання у школі) підготовку з усіма її компонентами (мотиваційний, розумовий, комунікативний, мовленнєвий, фізичний), яка відбувається на позитивному, емоційному тлі взаємовідносин педагога і дітей з орієнтацією на особистісно-діяльнісний і комунікативний підходи, які мають зберегтись і в першому класі.

62. Перспективність – обізнаність педагогів дошкільної ланки освіти з програмами і технологіями навчання та виховання учнів початкової школи.

63. Поетично-емоційна компетенція – здатність дітей виразно читати вірші, здійснювати елементарний художній аналіз віршів (знаходити повтори голосних і приголосних звуків, римовані рядки, добирати римовані слова тощо).

64. Полілог – це проблемна, не репродуктивна бесіда, у процесі обговорення якої здійснюється спільний пошук відповідей на проблемні питання.

65. Полісемія – наявність у словах кількох лексичних значень.

66. Предмет дослідження – міститься в межах об'єкта і є його частиною. Саме на П. спрямована основна увага автора-дослідника.

67. Прийом командного змагання – це прийом лексичної роботи із дошкільниками, який полягає у виконанні певних лексичних завдань невеликими групами дітей – командами, з використанням елементів змагання.

68. Розвивальне мовленнєве середовище – це середовище, в якому дитина привласнює мовленнєві цінності, позитивний мовленнєвий досвід, створюється атмосфера високої мовленнєвої культури.

69. Розвиток – процес кількісних і якісних змін у становленні особистості, її ціннісного ставлення до навколишнього світу та самої себе.

70. Середовище розвивальне – єдність соціальних і предметних засобів збагачення різноманітної діяльності дитини.

71. Синергетика – нелінійне мислення, здатне сприймати істинну реальність нескінченної змінності світу.

72. Синтаксис – досліджує засоби і правила побудови речень і словосполучень.

73. Словник – сукупність слів, які використовуються в чий-небудь мові.

74. Словник-мінімум – обов'язковий словниковий набір за темами для різних вікових груп для систематичної і планомірної лексичної роботи з дошкільниками.

75. Словотворення – активний процес неусвідомленого створення нових слів і граматичних форм на основі чуття рідної мови.

76. Спадкоємність – це успадкування школою діяльнісного й комунікативного аспектів життя дитини в дошкільному віці.

77. Творчі вправи – самостійні вправи дітей на основі раніше засвоєних способів діяльності.

78. Творчість – притаманна лише людині діяльність, що породжує якісно нове, відмінне, неповторне, оригінальне, унікальне.

79. Театрально-ігрова компетенція – це наявність у дітей умінь і навичок самостійно розігрувати зміст знайомих художніх творів у театралізованих іграх, іграх-драматизаціях, іграх за сюжетами літературних творів, інсценувати твори в театральних виставах.

80. Театрально-мовленнєва діяльність – це вид художньо-мовленнєвої діяльності дошкільників, пов'язаний з відтворенням засобами театрального мистецтва художніх образів.

81. Глумачний словник для дітей – пояснення лексичного значення слів у словнику, підбраного до певної, доступної дітям, лексики.

82. Художній аналіз – методичний прийом, який використовується в процесі ознайомлення дітей з художнім словом для розуміння лексичного значення складних виразів (прислів'я, приказки, фразеологічні звороти тощо).

83. Художньо-мовленнєва діяльність – це специфічний вид діяльності, пов'язаний зі сприйманням, розумінням і відтворенням дітьми змісту художніх творів у різних видах ігор і театралізованих дійств; це продуктивно-естетична діяльність (музична, образотворча, конструктивна), що супроводжується образним мовленням та у процесі якої використовуються різні жанри художнього слова.

84. Цілісна картина світу – уявлення про навколишнє середовище та внутрішнє, душевне життя (власне та інших людей).

85. Якісне засвоєння лексики – завдання словникової роботи, що виявляється в поглибленому розумінні значення й смислових відтінків слів і словосполучень, подальшому оволодінні узагальненням, яке в них виражене.

Список використаних джерел

1. Аніщук А. М. Дошкільна лінгводидактика : навч. посіб. / А. М. Аніщук. – 2-ге вид., доп. і переробл. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2015. – 317 с.
2. Академічний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua/> (Дата звернення: 17.05.2019).
3. Удосконалення професійної підготовки спеціалістів дошкільного профілю / упоряд. Л. В. Артемова, Н. В. Лисенко / Український держ. педагогічний ун-т ім. М. Драгоманова, Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника Київ, 1996. 206 с.
4. Артемова Л. В., Косенко Ю. М. Модель ступеневої підготовки фахівця дошкільної освіти у вищих навчальних закладах. Психолого-педагогічні проблеми підготовки вчительських кадрів в умовах трансформації суспільства: матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. до 80-ї річниці НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2000. Вип. 1. С. 84-86.
5. Базовий компонент дошкільної освіти / наук. кер. А. М. Богуш; кол. авт.: А. М. Богуш, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч та ін. К.: Вид-во МОН України, 2012. 26 с.
6. Багрей С. Казка про «День здоров'я». ТОВ «Домінант» м. Мена. 2016. – 12 с.
7. Бенера В. Є., Маліновська Н. В. Теорія та методика розвитку рідної мови дітей : навч.-метод. посібн. за кредитно-модульною системою організації навчального процесу для студентів напряму підготовки 6.010101 «Дошкільна освіта». К.: Видавничий Дім «Слово», 2014. – 384 с.
8. Бех І. Д. Особистість як мета сучасного виховання: матеріали V Міжнародного фестивалю педагогічних інновацій. У 2 т. Т. 1. Черкаси: ЧОПОПП, 2015. – 189 с.
9. Беленька Г. В. Вихователь дітей дошкільного віку: становлення фахівця в умовах навчання: монографія. Київ.: Світлич, 2006. – 304 с.

10. Бобир О. В. Студії з історії англійської дитячої літератури. / О. В. Бобир, Т. Михед // Ніжин: Видав. П.П.Лисенко М. М., 2018. – 264 с.

11. Богданець-Білоskalенко Н. І. Українська дитяча література. Маловідомі твори українських письменників II половини XIX ст. - I половини XX ст.: навч. посібн. Вид. 2-ге, доп. і переробл. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2009. 280 с.

12. Богуш А., Попова І. Розвиток образного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами поетичного гумору: навчальний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2014. 200 с.

13. Богуш А. М. Теоретичні засади художньо-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку. Педагогіка і психологія. 1998. № 3. С 112-120.

14. Богуш А. М. Навчання дітей української мови в дошкільних на-вчальних закладах національних спільнот : програма та навчально-методичний посібник / А. М. Богуш. — Тернопіль : Мандрівець, 2016. — 136 с.

15. Богуш А. М., Маліновська Н. В. Лінгводидактична спадщина Софії Русової в сучасному дошкільному закладі: монографія. Одеса: ПНЦ АПН України - СВД М. П. Черкасов, 2006. 134 с.

16. Богуш А. Комуникативно-мовленнєвий супровід професійно спрямованого мовлення майбутніх фахівців дошкільної освіти. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка». 2014. Вип. 29. С. 73-76.

17. Богуш А. М., Маліновська Н. В. Методика розвитку мовлення і навчання рідної мови дітей раннього віку: навч.-метод. посіб.: до програми «Оберіг». Київ: Слово, 2016. 388 с.

18. Выготский Л. С. Избранные психологические исследования. Мышление и речь. Проблемы психологического развития ребенка. М.: Изд-во АПН РСФСР, 1956. 519 с.

19. Выготский Л. С. Мышление и речь. 5 изд., испр. М.: Лабиринт, 1999. 351 с.
20. Гавриш Н. В. Развитие мовленнєвотворчої діяльності в дошкільному віці. Монографія. Донецьк: ТОВ «Лебедь», 2001. 218 с.
21. Галузевий стандарт вищої освіти. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта». URL: mon.gov.ua/...standartiv.../012-doshkilna-osvita-bakalavr-22.05.2017.doc (Дата звернення: 25.04.2018).
22. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
23. Гливінська Л. Мова поезії: у пошуках методики дослідження. *Studia linguistica*. 2012. Вип. 6(1). С. 63-66. URL: [nbuv.gov.ua/UJRN/Stling_2012_6\(1\)_13](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Stling_2012_6(1)_13). (Дата звернення: 22.05.2019).
24. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: підр. 3-тє вид., випр. Київ: Академвидав, 2015. С. 70-227.
25. Дитяча література. Твори українських письменників II половини ХХ-початку ХХІ століть: навчальний посібник / упор. Н. І. Богданець-Білоskalенко. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2011. 480 с.
26. Дошкільна лінгводидактика: словник-довідник / упоряд. А. М. Богуш, К. Л. Крутій. Запоріжжя: ЛПІС, 2014. 200 с.
27. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. Київ: Хрінком Інтер, 2008. 1040 с.
28. Житомирський державний університет імені Івана Франка – система «Moodle». URL: <http://moodle.zu.edu.ua/> (Дата звернення: 10.03.2019).
29. Загородня Л. П., Тітаренко С. А. Педагогічна майстерність вихователя дошкільного закладу: навч. посібник. Суми: Університетська книга, 2010. 319 с.
30. Зязюн І. А. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти. Неперервна

- професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: монографія / за ред. І. А. Зязюна. Київ: Видавництво «Віпол», 2000. С.11-57.
31. Закон України «Про освіту» URL:zakon.rada.gov.ua/go/2145-19 (Дата звернення: 12.12.2019).
32. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: zakon.rada.gov.ua/go/2628-14 (Дата звернення: 12.12.2019).
33. Закон України «Про вищу освіту». URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (Дата звернення: 11.09.2017).
34. Запорожец А. В. Психология восприятия ребенком-дошкольником литературного произведения. Избранные психологические труды: в 2-х т. Т.1. Психическое развитие ребенка. М.: Педагогика, 1986. С. 25.
35. Казанцева Л. І. Теоретичні і методичні засади навчання дітей старшого дошкільного віку української мови в полікультурному просторі: монографія. Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2014. 449 с.
36. Концепція розвитку освіти України на період 2015-2025 років (проект). URL: <http://ru.osvita.ua/news/43501/> (Дата звернення: 13.04.2016).
37. Короткий текстологічний словник-довідник / упоряд. Л. Т. Коваленко. Київ: Грамота, 2008. 160 с.
38. Кідіна Л. М. Формування професійної компетентності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у процесі педагогічної практики: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Ялта, 2012. 20 с.
39. Кирста Н. Р. Методика використання поетичної спадщини Марійки Підгірянки в лексичній роботі з дітьми старшого дошкільного віку: дис. ...канд. пед. наук:13.00.02. Одеса, 1997. С.170.
40. Кремень В. Г. Трансформації особистості в освітньому просторі сучасної цивілізації. Педагогіка і психологія. 2008. № 2 (59). С. 5-14.
41. Крутій К. Запроваджуємо комунікативно-діяльнісну технологію навчання рідної мови та розвитку мовлення:

методична робота. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2015. № 12. С.10-18.

42. Луценко І. О. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх вихователів до організації комунікативно-мовленнєвої діяльності дітей старшого дошкільного віку: автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.08. Київ, 2013. 40 с.

43. Мамчич О. Б. Формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів початкової школи у вищих педагогічних навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Мамчич Олена Борисівна ; АПН України ; Інститут вищої освіти. – К., 2003. – 218 с.

44. Маліновська Н. В. Формування поетично-емоційної компетенції у художньо-мовленнєвій діяльності дітей. Інноватика у вихованні: зб. наук. пр. Вип. 7. Том 1 / упоряд. О. Б. Петренко; ред. кол. О. Б. Петренко, Т. С. Ціпан, Н. М. Гринькова та ін. Рівне: РДГУ, 2018. С.165-171.

45. Національні рамки кваліфікацій. URL: mon.gov.ua/ua/tag/natsionalna-ramka-kvalifikatsiy (Дата звернення: 12.09.2019)

46. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку / Н. В. Гавриш, Т. В. Панасюк, Т. О. Піроженко, О. С. Рогозянський, О. Ю. Хартман, А. С. Шевчук; За заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. Київ: Українська академія дитинства, 2017. 80 с.

47. Підгірянка Марійка. Учись маленький: Вірші, казки, п'єса, загадки: для дошк. та мол. шк. віку / Упоряд. та передм. О. М. Нахлік; іл. І. І. Литвина. Київ: Веселка, 1994. 239 с.

48. Піроженко Т. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 152 с.

49. Поетичні сходинок зростання: навчально-методичний посібник / авт.-упор. В. Є. Бенера, О. В. Швець. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2018. 388 с.

50. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навч. посібн. Київ: Академвидав, 2006. – 456 с.

51. Програми розвитку дітей. URL: mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej (Дата звернення: 18.04.2019).

52. Пролісок (Книга для читання в дошкільних закладах). Київ: Радянська школа. 1981. 304 с.

53. Професійна освіта: словник: навч. посіб. / укладач С. У. Гончаренко та ін. / за ред. Н. Г. Ничкало. Київ: Вища школа, 2000. 380 с.

54. Програма «Українське дошкілля» (2017 р.). URL: mon.gov.ua/storage/app/media/programy-rozvytku-ditej/programa-ukrainske-doshkillya.pdf (Дата звернення: 14.07.2019).

55. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція). У 2 ч. Ч. II. Від трьох до шести (семи) років / О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова [та ін.]; наук. кер. О. Л. Кононко. Київ ТОВ «МЦФЕР – Україна», 2014. 452 с.

56. Пчілка О. Годі, діточки, вам спати!: Вірші, оповідання, казки, фольклорні записи: для дошк. та мол. шк. віку / упоряд. та передм. О. М. Таланчук; Худ. І. І. Литвин. Київ: Веселка, 1991. 334 с.

57. Рібцун Ю. В. Мовленнєві намистинки для маленької дитинки: навч.-метод. посіб. Київ: Літера ЛТД, 2010. 160 с.

58. Розвиток особистості дитини дошкільного віку в різних видах діяльності: монографія / за заг. ред. А. М. Богущ / Держ. закл. «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського», Ін-т дошк. та спец. освіти, каф. теорії і методики дошк. освіти. Одеса: Букасв Вадим Вікторович, 2013. 235 с.

59. Руденко Ю. А. Теоретико-методичні засади розвитку виразного мовлення майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів: монографія. Одеса: ФОП Бондаренко, 2015. 460 с.

60. Руденко Ю. А. До проблеми формування навичок виразного читання у студентів вищих навчальних закладів.

Наук, часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія № 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи. Київ, 2007. С. 82-87.

61. Сисоєва С. В. Освіта і особистість в умовах цивілізаційних змін. Педагогічна освіта і освіта дорослих: європейський вимір: зб. наук. пр. / за ред. І. А. Зязюна, Н. Г. Ничкало. Київ: Хмельницький, 2008. 530 с.

62. Словник-довідник з української лінгводидактики: навч. посіб. / кол. авторів за ред. М. І. Пентилюк. Київ: Ленвіт, 2015. 320 с.

63. Українська мозаїка: книга для читання в дошкільному закладі і родинному колі / упоряд.: Н. І. Вакуленко, Л. В. Гураш, О. П. Долинна, О. В. Низковська. Тернопіль: Мандрівець, 2013. 512 с.

64. Українська педагогіка в персоналіях – ХІХ століття / за редакцією О. В. Сухомлинської / навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. У 2 кн. Київ: «Либідь», 2005. Кн. 1. С. 495-500.

65. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посіб. для студ. вищ. пед. закл. осв. Київ, 2002. 528 с.

66. Франко І. Зів'яле листя: Лірична драма / пер. польською мовою К. Ф. Ангельської; пер. рос. мовою А. А. Ахматової; упоряд. і вступ. стаття М. М. Льницького; худож. оформл. Б. Р. Пікульського. Львів: Каменяр, 2004. 183 с.

67. Швець О. В. Особливості розробки та впровадження авторської програми креативної студії «Поетичне зернятко». WORD SCIENCE (Multidisciplinary Scientific Edition). Poland, Warsaw: RS GLOBAL. № 2 (30). Vol. 4., February, 2018. С. 64-68

ДОДАТКИ

Додаток А

«АНОТОВАНИЙ ПОКАЖЧИК КНИГ ДЛЯ ЧИТАННЯ ДІТЬМ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ»

Навчально-методичний посібник Ю. Рібцун «Звукові намистинки. Формування мовленнєвої полікомпетентності дошкільників» (2015 р.), рекомендований Міністерством освіти і науки України представляє важливі для майбутнього вихователя дітей дошкільного віку аспекти навчально-виховної роботи з формування мовленнєвої полікомпетентності дошкільників четвертого-п'ятого років життя із загальним недорозвиненням мовлення на прикладі звуконаслідувань. Запропонована автором система логокорекції побудована на основі тріади «звук – склад – слово», котра реалізується через систему підібраних та авторських поетичних творів із повторенням певного звука, допоможе дітям оволодіти мовленням як повноцінним засобом комунікації під час взаємодії із дорослим.

«Українська мозаїка» (2013 р.), «Веселий дзвіночок» (2016 р.), «Мозаїка світової літератури» (2016 р.) книги для читання в закладі дошкільної освіти та родинному колі. Перше із видань містить крапці зразки українського фольклору та твори українських поетів та прозаїків ХІХ-ХХ ст. Ця хрестоматійна збірка відкрила нову серію видань навчальної та художньої літератури для української малечі «Бібліотека дошкільника», започатковану у 2012 році окремим наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України на реалізацію Державної цільової соціальної програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року.

Варто відзначити, що збірка «Українська мозаїка» вирізняється з-поміж інших видань подібного типу тим, що її укладачі (Н. Вакуленко, Л. Гураш, О. Долинна, О. Низковська) свідомо відійшли від традиційно-тематичного

принципу упорядкування матеріалів і натомість запропонували авторський принцип добору творів, аби дати читачеві цілісне уявлення про мистецьку манеру кожного із презентованих творів у книзі майстрів слова та неповторний колорит української усної народної творчості. Прикметно, що більшість текстів подається повністю, окремі – з незначними скороченнями, але у будь-якому разі повністю зберігаються авторська лексика, синтаксичні конструкції, засоби художньої виразності оригіналу.

«Мозаїка світової літератури» (упор. О. Низковська, Т. Носачова, І. Резніченко) охоплює широкий спектр цікавих за змістовим спрямуванням, доступних за формою викладу віршованих та прозових творів майстрів зарубіжного письменства і фольклору про різні сфери дитячого життя-буття; вагомо, що усна народна творчість і авторська література близького і далекого зарубіжжя хрестоматійно презентуються у перекладах українською мовою, що робить їх ближчими для світосприйняття і світорозуміння української дитини.

Посібник-хрестоматія «У світі художнього слова» (2011 р.) О. Макаренко, Т. Романюк, рекомендований Міністерством освіти і науки України, як навчальний посібник для студентів ЗВО, розкриває суть художнього слова у виконанні завдань Базового компонента дошкільної освіти; укладачами вдало підібрано дитячі твори, в тому числі поетичні, які сприяють розкриттю та реалізації завдань Базового компонента та чинних програм у ЗДО. Майбутній вихователь може використати твори сучасних дитячих письменників, літераторів минувшини та діаспори, надбання місцевих авторів у процесі організації художньо-мовленнєвої діяльності з дошкільниками четвертого-шостого років життя.

Хрестоматія «Веселий дзвіночок» (упор. О. Білан) слугує своєрідним помічником майбутньому вихователю дітей

дошкільного віку у процесі добору поетичних творів у всіх напрямках роботи з дошкільниками як на заняттях, так і в повсякденному житті. Вона пропонує прозові та поетичні твори вдомих українських письменників та малознаних авторів відповідно до програми розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля».

У літературно-художній збірці для читання дітям 6-7 років «Весела скарбничка дідуся Сміховика» (2016 р.) (упор. А. Богущ, І. Попова) подано художні твори гумористичного характеру для читання, заучування та інсценізування в процесі художньо-мовленнєвої діяльності дітей старшого дошкільного віку; твори систематизовано за розділами: «Про старих, молодих і малих», «Дитячі хитрощі», «Малюкам для повчання», «Маленькі вередуни і шкідники», «Пригоди тварин», «Веселощі і забавлянки», «Жарти, пісеньки, смішинки», «Народні гумористичні ігри-пісні», «Веселі сценки-діалоги», «Переплутанки-небилиці, казочки», «Скоромовки і лічилки», «Казки», «Загадки», «Жарти шкільного життя» та жанрами літературних художніх творів гумористичної спрямованості. Матеріали хрестоматійної збірки можуть використовувати як вихователі дітей дошкільного віку, так і вчителі початкової школи з учнями першого класу.

Посібник «Любий малечі про неправдиві речі» (упорядник О. Яловська) (2017 р.) складається із п'яти розділів: «Фантастичний світ небилиць», «Фольклорні небилиці» (український та зарубіжний фольклор), «Авторські небилиці» (твори українських та зарубіжних поетів), «Лімерики-чудова розвага для дітей», «Чого на світі не буває (ігри, ігрові вправи й ігрові заняття з використанням небилиць)». Цінність даного посібника в контексті нашого дослідження вбачаємо у тому, що він містить методичні поради для майбутніх вихователів дітей дошкільного віку щодо навчання дітей складати лімерики, ігри, ігрові вправи з

використанням небилиць; упорядниця подала аналіз цікавих для нашого дослідження зарубіжних віршованих жанрів (шванк, фроттола, фразка), котрим можна навчити використовувати майбутніх вихователів під час художньо-мовленнєвої діяльності з дошкільниками.

Навчально-методичний посібник «Поетичні сходинки зростання» В. С. Бенери, О. В. Швець призначений сприяти ефективній підготовці майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до використання поетичних творів у процесі художньо-мовленнєвої діяльності. У посібнику зібрано й упорядковано поетичні твори українського та зарубіжного фольклору, вітчизняних та зарубіжних дитячих поетів, які допоможуть дитині (від немовляти до передшкільного віку) під керівництвом дорослого на сходинках успіху зростати в емоційно-позитивній атмосфері поетичного слова. Варіативність інтерактивно-комунікаційних форм використання скарбниці поетичних творів у поетично-мовленнєвій діяльності сприятиме зростанню дитини та формуванню компетенцій (поетично-емоційної, виразно-емоційної, когнітивно-мовленнєвої, оцінювально-етичної та театральної-ігрової).

Посібник рекомендовано для практичного використання поетичних творів на етапі дошкільного дитинства, тому він може бути адресований для підготовки студентів педагогічних факультетів, використання в закладах дошкільної та інклюзивної освіти, у родинному колі та для всіх тих, хто любить поезію.

КАРТКА САМООЦІНКИ МАЙБУТНЬОГО
ВИХОВАТЕЛЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
«ЯКОСТІ ВИРАЗНОГО ПОЕТИЧНОГО МОВЛЕННЯ
ВИХОВАТЕЛЯ ЗДО»

Якості виразного поетичного мовлення	Володію / не володію (необхідне вписати нижче)
Поетичність	
Художня образність (порівняння, епітети, метафори)	
Експресивність	
Емоційність	
Естетичність	
Стилістична забарвленість	
Зображувальність	
Емотивність	
Багатозначність	
Милозвучність	
Ритм	
Тембр	
Темп	
Дикція	
Інтонаційність	
Використання синтаксичних фігур (звертання, риторичне запитання, інверсія, градація, повтор, період)	
Використання фразеологізмів	
Використання в мовленні тропів з поетичних текстів	
Використання в мовленні синонімів та антонімів	

Додаток В

Перелік літературних творів з метою виховання
особистісних якостей дитини

Назва твору	Автор	Мета читання
1	2	3
"Чому дідусь такий добрий сьогодні?", "Ласкавий вітер і злий вітриюга", "Білочка і добра людина", "Доброго вам здоров'я, дідусю", "Добре слово", "Скажи людині: "Здрастуйте", "Суниці для Наталі", "Протоптали стежку", "Щоб не наколовся", "Майже чарівна розмова", "Дівчинка і синичка", "Сиві волосинки", "Сьома дочка", "Як Сергійко навчився жаліти", "Лялька під дощем", "Навіщо говорять "спасибі"?"	В. Сухомлинський	Виховання почуття доброти, турботливості, вдячності, засвоєння приємних, ввічливих слів
"Покинуте кошеня", "Як білочка врятувала ящірку", "Любов і жорстокість", "Кому ж іти по дрова?",	В. Сухомлинський	Виховання чуйності, щирості, доброзичливості
"Добра дівчина"	М. Магера	Засвоєння слів, за допомогою яких виражається байдуже ставлення

1	2	3
"Квітка-семиквітка"	В. Катаєв	Виховання чуйності
"Хлопчик-зірочка" "Рожеве слівце привіт"	Оскар Вайльд Дж. Родарі	Засвоєння приємних ввічливих, чарівних слів
"Морозно", "Крошечка-Хаврошечка", "Як гукнеться, так і відгукнеться", "Рукодільниця", "Сестриця Оленка і братик Іванко", "Василиса-Прекрасна", "Царівна-жаба", "Розумниця", "Дідова дочка і бабина", "Казка про Марусю", "Мороз Іванович", "Гуси-лебеді" "Котигорошко", "Кирило-Кожум'яка", "Іван-мужичий син", "Іван-Побиван", "Чабанець", "Козак Мамарига"	Українські народні казки	Формування уявлень про жіночі якості (вірність, щирість, працьовитість, доброту, скромність, красу), правильного розуміння дівчатками їх майбутніх сімейних ролей, збагачення словника лагідними, неслівними словами. Формування уявлень про чоловічі якості (мужність, відвагу, спритність, витривалість), поглиблення уявлень про чуйність, добро та зло; правильного розуміння хлопчиками їх майбутніх сімейних ролей.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ВИДАННЯ

МАМЧИЧ ОЛЕНА БОРИСІВНА

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри мов і методики їх викладання
Національного університету «Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка

НІКОЛАЙЧУК НІНА ОЛЕКСАНДРІВНА

студентка II курсу магістратури,
спеціальності «Дошкільна освіта»
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

**«ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ
ДО ВИКОРИСТАННЯ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ
У ПРОЦЕСІ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ»**

навчально-методичний посібник для студентів
спеціальності «Дошкільна освіта», викладачів закладів
вищої освіти, вихователів дітей дошкільного віку та батьків

Підписано до друку 22.11.2019 р. Формат 60x90/16

Обсяг 6,8 друк. арк.

Наклад 10 прим. Зам. № 1429

ТОВ «ЧЕРНІГІВСЬКА КАРТОНАЖНО-
ПОЛІГРАФІЧНА ФАБРИКА»

м. Чернігів, вул. Любомира Бондарчука, 26
тел./факс: (04622) 3-36-86, бух. (0462) 67-65-45
karton17@ukr.net